

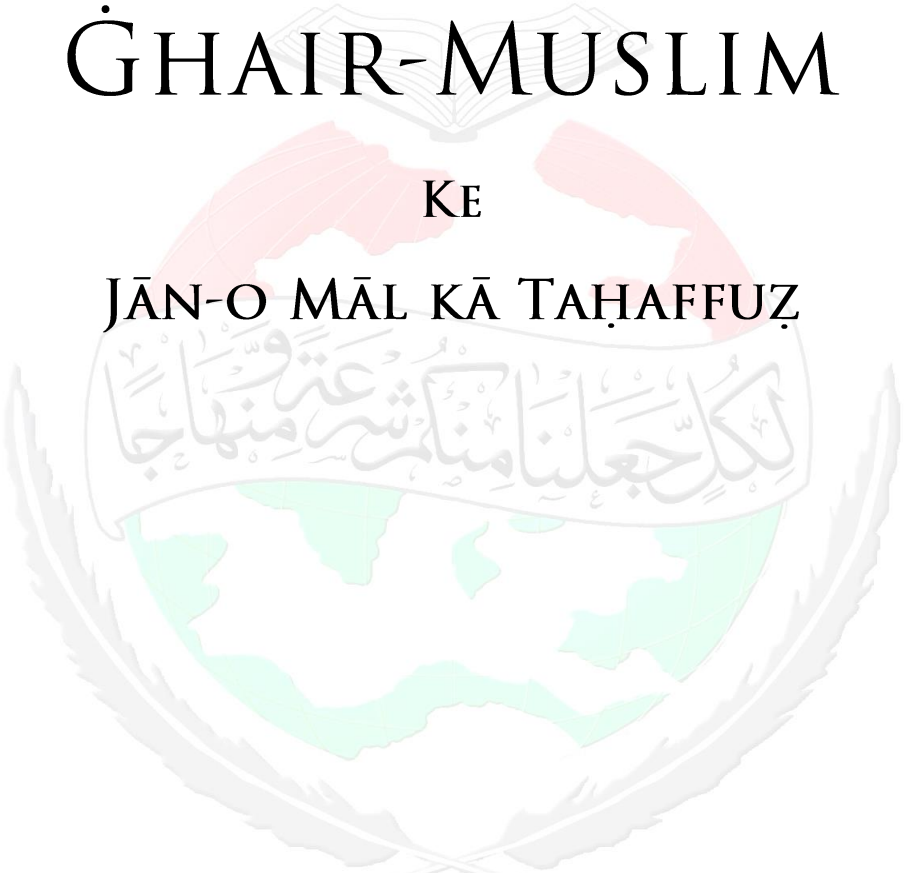
ISLĀMĪ RIYĀSAT

MEN

ĠHAIR-MUSLIM

KE

JĀN-O MĀL KĀ TAḤAFFUẒ

Shayḵ al-Islām

Dōkṭar Muḥammad Tāhir al-Qādirī

Roman Urdū Transliterator

Dīwān Mōḥsin Shāh

مَوْلَايَ صَلِّ وَسَلِّمْ دَائِمًا اَبَدًا
عَلَى حَبِيبِكَ خَيْرِ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ
مُحَمَّدُ سَيِّدُ الْكَوْنَيْنِ وَالثَّقَلَيْنِ
وَالْفَرِيقَيْنِ مِنْ عُرْبٍ وَمِنْ عَجَمٍ

﴿صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَبَارَكَ وَسَلَّم﴾

'UNWĀNĀT	Ṣafḥah
<i>Fehriṣh</i>	
❁ Peshe lafz	9
<u>Bāb awwal</u>	12
Ġhair-Muslimon ke Qatle ‘ām aur Ġzā-rasānī kī Mumāna‘at	
1. Ġhair-Muslim Shāhriyon ke Qatl kī Mumāna‘at	14
Ġhair-Muslim Shāhriyon ke Qātil par Jannat Ḥarām hai	15
2. Ġhair-Muslim Sifārat-kāron ke Qatl kī Mumāna‘at	18
3. Ġhair-Muslim Mazhabī Rāh-numā’on ke Qatl kī Mumāna‘at	21
4. Muslim aur Ġhair-Muslim kā Qiṣāṣ aur Diyat Bar-ā-bar hai	22
5. Ek Ġhair-Muslim ke Ṣulm kā Badlah Dūsron se Lene kī Mumāna‘at	28
6. Ġhair-Muslim Shāhriyon kā Māl Lūṭne kī Mumāna‘at	29

‘UNWĀNĀT	Ṣafḥah
Ġhair-Muslim Shāhrī kā Māl Churāne Wāle Par bhī Islāmī Ḥad kā Nifāz Hogā	32
7. Ġhair-Muslim Shāhriyoñ kī Tazlīl kī Mumāna‘at	34
Ḥuẓūr ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kī Ṭaraf se Mazlūm Ġhair-Muslim Shāhrī kī Wakālat kā E‘lān	37
8. Ġhair-Muslim Shāhriyoñ kā Andarūnī wa Bairūnī Jāreḥiyat se Taḥaffuz	39
(1) Ġhair-Muslim Shāhriyoñ kī Andarūnī Zulm-o Ta‘addī se Ḥifāzat	40
(2) Ġhair-Muslim Shāhriyoñ kī Bairūnī Jāreḥiyat se Ḥifāzat	41
<u>Bāb duwum</u>	44
Daurāne Jaṅg Ġhair-Muslimoñ ke Qatle ‘ām aur Dāhshat-gardī kī Mumāna‘at	
1. Ġhair-Muslim ‘Auratoñ ke Qatl kī Mumāna‘at	49
2. Ġhair-Muslimoñ ke Bachchoñ ke Qatl kī Mumāna‘at	51
3. Ġhair-Muslim Būrhoñ ke Qatl kī Mumāna‘at	57

‘UNWĀNĀT	Ṣafḥah
4. Ġhair-Muslim Mazḥabī Rāh-numā’oñ ke Qatl kī Mumāna‘at	60
5. Ġhair-Muslim Tājiron aur Kāsht-kāron ke Qatl kī Mumāna‘at	63
6. Ġhair-Muslim Ḳhidmat-peshah Afrād ke Qatl kī Mumāna‘at	66
7. Ġhair-Muḥārib Ġhair-Muslimon ke Qatl kī Mumāna‘at	68
8. Ġhair-Muslimon ke Ḳhilāf Shab-ḳhūn Mārne kī Mumāna‘at	70
9. Ġhair-Muslimon ko Āg meñ Jalāne kī Mumāna‘at	71
10. Dushmanon ke Gharon meñ Ghusne aur Lūṭ-Mār Karne kī Mumāna‘at	74
11. Dushman ke Maweshiyon, Faṣlon aur Amlāk ko Nuqṣān Pahōñchāne kī Mumāna‘at	76
Ḳhulāṣa’e Bāḥs	81
<u>Bāb siwum</u>	82
Ġhair-Muslimon ke Jān-o Māl aur ‘Tbādat-gāhon kā Taḥaffuz	

‘UNWĀNĀT	Ṣafḥah
<u>Faṣl awwal</u>	84
‘Āhde Risālat Ma’āb ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam aur ‘Āhde Ḳhulafā’e Rāshidīn meñ Ġhair-Muslim Shāhriyōñ kā Taḥaffuz	
1. ‘Āhde Risālat Ma’āb ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam meñ Ġhair-Muslim Shāhriyōñ kā Taḥaffuz	86
2. ‘Āhde Ṣiddiqī meñ Ġhair-Muslimōñ ke Taḥaffuz kī Qānūnī Ḥaiṣiyat	90
3. ‘Āhde Fārūqī meñ Ġhair-Muslimōñ ke Taḥaffuz kī Qānūnī Ḥaiṣiyat	93
(1) Ġhair-Muslim Shāhriyōñ se Ṭaks kī Wuṣūlī meñ Narmī	95
(2) Ma’zūr, Būḥe aur Ġharīb Ġhair-Muslim Shāhriyōñ ke liye Waḏā’if	98
4. ‘Āhde ‘Uṭhmānī meñ Ġhair-Muslimōñ ke Taḥaffuz kī Qānūnī Ḥaiṣiyat	102
5. ‘Āhde ‘Alawī meñ Ġhair-Muslimōñ ke Taḥaffuz kī Qānūnī Ḥaiṣiyat	103

‘UNWĀNĀT	Ṣafḥah
6. ‘Āhde ‘Umar bin ‘Abd al-‘Azīz raḍiya Allāhu ‘anhu meñ Ġhair-Muslimoñ ke Taḥaffuz kī Qānūnī Ḥaiṣiyat	105
<u>Faṣl duwum</u>	109
Ġhair-Muslimoñ par Apnā ‘Aqīdah Musallaṭ Karne aur un kī ‘Ibādat-gāheñ Munhadim Karne kī Mumāna‘at	
1. Apne Mazḥab par Qā’im Rāhne aur Us par ‘Amal Karne kī Mukammal Āzādī	111
2. Mazḥabī Ikhtelāf kī Binā par Kisī Ġhair-Muslim kī Jān-o Māl ko Talaf Karnā Ḥarām hai	116
3. Ġhair-Muslimoñ kī ‘Ibādat-gāhoñ kā Taḥaffuz Sunnate Muḥammad ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam hai	117
4. Ġhair-Muslimoñ kī ‘Ibādat-gāhoñ kā Taḥaffuz Lāzim hai	118
5. Muslim Akṣrariyatī ‘Ilāqoñ meñ bhī Wāqe‘ Ġhair-Muslim ‘Ibādat-gāheñ Mismār Karne kī Mumāna‘at	120

'UNWĀNĀT	Şafḥah
<u>Faṣl siwum</u> Islāmī Riyāsat meñ Ġhair-Muslim Shāhriyon ke Bunyādī Ḥuqūq se Muta'alliq Qawā'id (Legal Maxims)	122
❁ Mākhaz-o marāji'	127

www.TahirulQadriBooks.com

Peshe lafz

Islām a‘lá aḳhlāq-o kirdār aur amn-o āshtī kā ḥāmil woh āḳhirī Dīn hai jis ke dāmane raḥmat meṅ apne parā’e sab māḥfūz-o māmūn haiṅ. Islām nah širf apne pairau-kāron ke jān-o māl aur ‘izzat-o ābrū kā taḥaffuz chāhtā hai bal-keh Islāmī riyāsāt kī ḥudūd meṅ rāhne wāle ḡhair-Muslim shāhriyon aur mu‘āhidīn kī ‘izzat-o ābrū aur jān-o māl ko bhī bar-ā-bar taḥaffuz kī ḡamānat farāham kartā hai. Sharī‘ate Islāmīyah meṅ Muslim riyāsāt ke ḡhair-Muslim shāhriyon ke ḥuqūq Muslim shāhriyon kī tarḥ hī haiṅ, ba-ḥaisiyate insān in meṅ ko’ī farq nahīn. Ek Islāmī riyāsāt meṅ ābād ḡhair-Muslim aqallīyaton kī ‘izzat aur jān-o māl kī ḥifāzāt karnā Musalmānon par bil-‘umūm aur Islāmī riyāsāt par bil-ḡhuṣūṣ farḡ hai.

Kuḥ ‘arṣah se zāhiran Musalmānon jaisī waḡ‘a-qaṭ‘a rakhne wāle dāhshat-gardon kī taraf se insān-dushman, saffākanah aur bahīmānah iqdāmāt kiye jā rahe haiṅ. In saffākānah kār-rawā’iyon se jahān ā’e dīn sainkron hazāron jānon kā ḡhūne nā-ḡaqq bāḥ rahā hai wahān un kī manfi sargarmiyon se Islāmī aur Ummate Muslimah ke ḡhilāf manfi radde ‘amal meṅ izāfah ho rahā hai. Maḡhribī dunyā meṅ Islām ke muṣbat pāhlū, ḡaḡiqī pur-amn ta‘līmāt aur insān-dost fikr-o falsafah ko ujāgar karne kī ba-jā’e intehā-pasandī aur dāhshat-gardī ke iqdāmāt wa wāḡe‘āt ko Islām kī taraf mansūb kiya jā rahā hai. Šūrate ḡāl yeh hai keh Islām kā

nām sunte hī Maġhribī aqwām meñ dāhshat-gardī kī taṣwīr ubharne lagtī hai.

Zarūrat is amr kī thī keh Millate Islāmīyah aur pūrī dunyā ko dāhshat-gardī ke mas’ale par ḥaqīqate ḥāl se āgāh kiyā jā’e aur Islām kā do ṭok mauqif Qur’ān-o Sunnat aur kutube ‘aqā’id-o fiqh kī raushanī meñ wāḓeḥ kar diyā jā’e. Allāhu Rabbu al-‘izzat ne Shaykh al-Islām Dōkṭar Muḥammad Ṭāhir al-Qādirī madda ẓilluhū ko is nāẓuk tārīkhī moḡ par ba-ṭaure kḥāṣ ḥaqīqī Islāmī ta’līmāt ko ujāgar karne kī tauḥīq ‘aṭā farmā’ī aur unhoñ ne “Dāhshat-gardī aur Fitna’e Kḥawārij” ke ‘unwān se mabsūṭ tārīkhī fatwā ṣādir kiyā.

Zere naẓar kitābchah isī kāwīsh kā ḥiṣṣah hai jis meñ Ḥazrat Shaykh al-Islām madda ẓilluhū ne Qur’ān-o Sunnat aur kutube ‘aqā’id-o fiqh kī raushanī meñ ġhair-Muslim ke jān-o māl ke taḥaffuẓ ke ḥawāle se Islām kā do ṭok mauqif wāḓeḥ kar diyā hai aur Musalmānoñ ko Qur’ān-o Sunnat kī aṣl ta’līmāt se rū-shanās karā ke Islām ke raushan chehre par lage dāhshat-gardī ke bad-numā dāġh ko dhone kī kām-yāb koshish kī hai. Ummīd hai is ke muṭāla’e se jumlah Muslim wa ġhair-Muslim ḥalqoñ ko dāhshat-gardī ke bāre meñ Islām kā nuṭṭa’e naẓar samajhne meñ madad mil sakegī, nīẓ ġhalaṭ-fāhmī aur shukūk-o shub-ḥāt, fikrī aur ‘amalī lehāẓ se durust rāḥ-numā’ī milegī aur ‘Ālame Maġhrib meñ Islām aur Musalmānoñ ke kḥilāf pā’ī jāne wālī nafrat aur muḥḥāṣamat meñ bhī kisī ḥad tak kamī ā’egī.

Allāh Ta‘ālā hamēñ ṣaḥīḥ Islāmī ta’līmāt ko samajhne aur un par ‘amal-pairā hone kī tauḥīq ‘aṭā farmā’e.

(Āmīn bi-jāhi Sayyidi al-Mursalīna ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam).

(Muḥammad Tāj al-Dīn Kālāmī)

Sīnī’ar Risarch Skōlar,

Farīde Millat raḥmatu Allāhi ‘alayh Risarch Instīṭyūt

17 Ramaḍān al-mubārak, 1431 Hijrī

www.TahirulQadriBooks.com

Bāb awwal

Ġhair-Muslimoñ ke Qatle ‘ām aur Īzā-rasānī kī Mumāna‘at

www.TahirulQadriBooks.com

Qur’ān-o Ḥadīṣ se yeh ḥaqīqat roze raushan kī tarḥ ‘ayān hai keh Islām Dīne Amn hai aur yeh mu‘āshare mein rāhne wāle tamām afrād ko - kḥwāh un kā ta‘alluq kisī bhī mazhab aur rang-o nasl se ho - jān-o māl aur ‘izzat-o ābrū ke taḥaffuḏ kī ḡamānat ‘atā kartā hai ḥattā keh ek Islāmī riyāsāt mein ābād ḡhair-Muslim aqallīyatōn kī ‘izzat aur jān-o māl kī ḥifāḏat karnā Musalmānōn par bil-‘umūm aur Islāmī riyāsāt par bil-kḥuṣūṣ farḏ hai.

Islāmī riyāsāt mein ḡhair-Muslim shāhriyōn ko bhī wohī ḥuqūq ḥāṣil haiñ. Un ḥuqūq mein se pāhlā ḥaq jo Islāmī ḥukūmat aur Islāmī mu‘āsharah kī taraf se unhen ḥāṣil hai woh ḥaqḡe ḥifāḏat hai, jo unhen har qism ke kḥārijī aur dākḥilī ḡulm-o ziyādatī ke kḥilāf muyassar hogā tā-keh woh mukammal ṭaur par amn-o sukūn kī zindagī basar kar sakeñ.

Ḥuḏūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne kḥuṭba’e Ḥajjātu al-wadā’ ke mauḡa’ par pūrī nasle insānī ko ‘izzat, jān aur māl kā taḥaffuḏ farāham karte huwe irshād farmāyā:

إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ، كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا،

فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، إِلَى يَوْمٍ تَلْقَوْنَ رَبَّكُمْ. (1)

www.TahirulQadriBooks.com

(1) 1. Buḡḥārī fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Ḥajj, bābu al-kḥuṭbatī ayyāma Minā, 2: 620, raqam: 1654

2. Muslim fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Qasāmatu wa-al-muḡāribūna wa-al-qasāṣu wa-al-diyāt, bābu taḡhlīzu taḡrīmi al-dimā’i wa-al-a’rāḑi wa-al-amwāl, 3: 1305, 1306, raqam: 1679

“Be-shak tumhāre khūn aur tumhāre māl aur tumhārī ‘izzateñ tum par isī tarḥ ḥarām haiñ jaise tumhāre is din kī ḥurmat tumhāre is mahīne meñ aur tumhāre is shāhr meñ (muqarrar kī ga’ī) hai. Yahān tak keh tum apne Rab se miloge.”

Lehāzā kisī bhī insān aur kisī bhī mazhab ke pairau-kār ko nā-ḥaq qatl karnā, us kā māl lūṭnā, us kī ‘izzat par ḥamlah karnā yā us kī tazālīl karnā nah sirf ḥarām hai bal-keh us ke murtakib shakhs ko alam-nāk sazā kī wa’id sunā’ī ga’ī hai. Zail meñ ham Qur’ān-o Ḥadīṣ se muta‘addad dalā’il-o barāhīn pesh karenge jis se yeh ḥaqīqat ‘ayān ho jā’egī keh Islām ne kis tarḥ Ġhair-Muslim shāhriyon ke jān-o māl aur ‘izzat-o ābrū kī ḥifāẓat kī talqīn kī hai.

1. Ġhair-Muslim Shāhriyon ke Qatl kī Mumāna‘at

Islāmī riyāsāt meñ ābād Ġhair-Muslim shāhrī ko qatl karnā ḥarām hai. Kisī fard ko yeh ḥaq ḥāṣil nahīn keh woh kisī Ġhair-Muslim shāhrī ko qatl kare. Qur’ān Majīd meñ irshāde Bārī Ta‘ālā hai:

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا. (1)

“Jis ne kisī shakhs ko ba-Ġhair qisās ke yā zamīn meñ fasād (phailāne kī sazā) ke (ba-Ġhair, nā-ḥaq) qatl kar diyā to goyā us ne (mu‘āshare ke) tamām logon ko qatl kar dālā.”

(1) al-Mā'idah, 5: 32

Is āya'e karīmā meñ نَفْسًا kā lafz 'ām hai, lehāzā is kā iṭlāq bhī 'umūm par hogā. Ya'nī kisī ek insānī jān kā qatle nā-ḥaq - kḥwāh us kā ta'alluq kisī bhī mazhab se ho, ko'ī bhī zabān boltā ho aur dunyā ke kisī bhī mulk yā 'ilāqe kā rāhne-wālā ho - qat'an ḥarān hai aur us kā gunāh utnā hī hai jaise pūrī insānīyat ko qatl karne kā hai. Lehāzā Muslim riyāsat meñ ābād ġhair-Muslim shāhriyōn kā qatl bhī isī zumre meñ ā'egā. Is kī taṣrīḥ āge āne wālī aḥādīs se bhī hotī hai.

Ġhair-Muslim Shāhriyōn ke Qātil par Jannat Ḥarām hai

1. Ḥazrat Abū Bakrah raḍiya Allāhu 'anhu bayān karte hain keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne irshād farmāyā:

مَنْ قَتَلَ مُعَاهِدًا فِي غَيْرِ كُنْهٍ، حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ. (1)

(1) 1. Nasā'ī fī al-Sunan, Kitābu al-Qasāmah, bābu ta'zīmu qatli al-mu'āhad, 8: 24, raqam: 4747

2. Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Jihād, bābu fī al-wafā'i lil-mu'āhidi wa-ḥurmati dhimmatihi, 3: 83, raqam: 2760

3. Aḥmad bin Ḥanbal fī al-Musnad, 5: 36, 38, raqam: 20393, 20419

4. Dārimī, al-Sunan, 2: 308, raqam: 2504

5. Ḥākim fī al-Mustadrak 'alā al-ṣaḥīḥayn, 2: 154, raqam: 2631

Imām Ḥākim ne farmāyā: yeh ḥadīṣ ṣaḥīḥ al-isnād hai.

“Jo Musalmān kisī ġhair-Muslim shāhrī (mu‘āhid)⁽¹⁾ ko nā-ḥaq qatl karegā Allāh Ta‘ālā us par jannat ḥarām farmā degā.”

2. Ḥazrat ‘Abd Allāh bin ‘Amr raḍiya Allāhu ‘anhumā se riwāyat hai keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā:

مَنْ قَتَلَ مُعَاهِدًا لَمْ يَرِحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ، وَإِنَّ رِيحَهَا تُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ أَرْبَعِينَ
عَامًا. (2)

“Jis ne kisī ġhair-Muslim shāhrī (mu‘āhid) ko qatl kiyā to woh jannat kī khushbū bhī nahīn sūnghegā

(1) Ḥadīṣ meñ mu‘āhid kā lafẓ iste‘māl kiyā gayā jis se murād aise shāhrī haiñ jo mu‘āhade ke tāht Islāmī riyāsāt ke bāsī hoñ, yā aise guroh aur qaum ke afrād haiñ jinhoñ ne Islāmī riyāsāt ke sāth mu‘āhada’e amn kiyā ho. Isī tarḥ jadīd daur meñ kisī bhī Muslim riyāsāt ke shāhrī - jo us riyāsāt ke qānūn kī pā-bandī karte hoñ aur ā’in ko mānte hoñ - mu‘āhid ke zumre meñ ā’enge. Jaise Pākistān kī ġhair-Muslim aqalliyateñ jo ā’īne Pākistān ke tāht bā-qā’edah shāhrī aur rajistarḍ woṭar haiñ, Pākistān ke ā’in-o qānūn ko Pākistān kī Muslim akṣariyat kī tarḥ taslīm karte haiñ yeh sab mu‘āhid haiñ. Pākistān meñ maujūd dīgar ġhair-Muslim aqalliyateñ to Musalmān shāhriyon kī tarḥ taqṣīme Hind aur qiyāme Pākistān ke waqt se hī is mamlukat ke shāhrī the aur haiñ. Is liye jadīd tanāẓur meñ mu‘āhid kā tarjamah ham ne ġhair-Muslim shāhrī kiyā hai. (Mulāḥaẓah ho: **Fayḍ al-qadīr lil-Munāwī, 06: 153**)

- (2) 1. Buḵhārī fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Jizyah, bābu ithmi man qatala mu‘āhḥadan bi-ġhayri jurm, 3: 1155, raqam: 2995
2. Ibn Mājah fī al-Sunan, Kitābu al-Diyāt, bābu man qatala mu‘āhḥadan, 2: 896, raqam: 2686
3. Bazzār fī al-Musnad, 6: 368, raqam: 2383

hālān-keh jannat kī khushbū chālīs baras kī masāfat tak māhsūs hotī hai.”

Goyā kisī ġhair-Muslim kā nā-ḥaq qatl karne-wālā jannat ke qarīb bhī nahīn jā sakegā bal-keh use jannat se chālīs baras kī masāfat se bhī dūr rakhā jā’egā.

‘Allāmah Anwar Shāh Kāshmīrī **Fayḍ al-Bārī** meñ is ḥadīṣ kī sharḥ bayān karte huwe likhte hain:

قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ : ”مَنْ قَتَلَ مُعَاهِدًا لَمْ يَرِحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ“ وَمُخُّ الْحَدِيثِ : إِنَّكَ أَيُّهَا الْمُخَاطَبُ قَدْ عَلِمْتَ مَا فِي قَتْلِ الْمُسْلِمِ مِنَ الْإِثْمِ، فَإِنَّ شَنْعَهُ بَلَغَتْ مَبْلَغَ الْكُفْرِ، حَيْثُ أَوْجِبَ التَّخْلِيدُ. أَمَّا قَتْلُ مُعَاهِدٍ، فَأَيْضًا لَيْسَ بِهَيْئٍ، فَإِنَّ قَاتِلَهُ أَيْضًا لَا يَجِدُ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ. (1)

“Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam farmān hai: “Jis ne kisī ġhair-Muslim shāhrī ko qatl kiyā woh jannat kī khushbū bhī nahīn sūnghegā.” Ae mukḥatab! Ḥadīṣ kā lubbe lubāb tujhe qatle Muslim ke gunāh kī saṅgīnī batā rahā hai keh us kī qabāḥat kufr tak pahōnchā detī hai jo jahannam meñ khulūd kā bā’is bantā hai, jab-keh ġhair-Muslim shāhrī ko qatl karnā bhī ko’ī ma’mulī gunāh nahīn hai. Isī tarḥ us kā qatl bhī jannat kī khushbū tak nahīn pā’egā (jis

(1) Anwar Shāh Kāshmīrī fī Fayḍ al-Bārī ‘alā Ṣaḥīḥ al-Bukhārī, 4: 288

kā maṭlab yeh hai keh woh jahannam meñ dālā jā’egā).”

2. Ġhair-Muslim Sifārat-kāroñ ke Qatl kī Mumāna‘at

Islām qaumī aur bainul-aqwāmī mu‘āmalāt meñ amn-o rawā-dārī kā dars detā hai. Qur’ān-o Ḥadīṣ kī ta‘līmāt ke muṭābiq bad-tarīn dushman qaum kā sifārat-kār bhī agar sifārat-kārī ke liye ā’e to us kā qatl ḥarām hai. Ḥuṣūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke pās ka’ī mawāqe‘ par ġhair-Muslimoñ ke numā’inde ā’e, lekīn Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne un se hameshah khwud bhī ḥusne sulūk farmāyā aur Ṣaḥāba’e Kirām raḍiya Allāhu ‘anhum ko bhī yehī ta‘līm dī. Ḥattā keh nubūwat ke jhūṭe da‘we-dār Musaylamah kazzāb ke numā’inde ā’e jinhoñ ne ṣarīḥan e‘terāfe irtedād kiyā thā lekīn Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam un ke sifārat-kār hone ke bā’is un se ḥusne sulūk se pesh ā’e.

Ḥaṣrat ‘Abd Allāh bin Mas‘ūd raḍiya Allāhu ‘anhu farmāte haiñ:

إِنِّي كُنْتُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ جَالِسًا إِذْ دَخَلَ هَذَا (عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُوحَاةٍ) وَرَجُلٌ وَافِدَيْنِ مِنْ عِنْدِ مُسَيْلَمَةَ. فَقَالَ هُمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ : أَتَشْهَدَانِ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ؟ فَقَالَ

لَهُ : نَشْهَدُ أَنَّ مُسَيِّلَمَةَ رَسُوْلُ اللهِ، فَقَالَ : آمَنْتُ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ، لَوْ
كُنْتُ قَاتِلًا وَافِدًا لَفَتَلْتُكُمْ⁽¹⁾.

“Main Huzūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke pās baiṭhā huwā thā jab yeh shakhs (‘Abd Allāh bin Nuwāḥah) aur ek aur ādamī Musaylamah (kazzāb) kī ṭaraf se siḡarat-kār ban kar ā’e to unheñ Huzūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: kyā tum donoñ is bāt kī gawāhī dete ho keh main Allāh Ta‘ālā kā Rasūl hūn? Unhone (apne kufr-o irtedād par iṣrār karte huwe) kahā: ham gawāhī dete haiñ keh Musaylamah Allāh kā Rasūl hai (ma‘ādh Allāh). Huzūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne (kamāl bar-dāsht aur taḥammul kī miṣāl qā’im farmāte huwe irshād) farmāyā: main Allāh Ta‘ālā aur us ke Rasūloñ par īmān rakhtā hūn. Agar main siḡarat-kāroñ ko qatl karne-wālā hotā to tum donoñ ko qatl kar detā (magar Huzūr ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne aisā nah kiyā aur unheñ jān kī salāmatī dī).”

(1) 1. Dārimī fī al-Sunan, 2’ 307, raqam: 2503

2. Aḥmad bin Ḥanbal fī al-Musnad, 1’ 404, raqam: 3837

3. Nasā’ī fī al-Sunan al-kubrā, 5: 205, raqam: 8675

4. Abū Ya‘lā fī Musnad, 9: 31, raqam: 5097

5. Ḥākim fī al-Mustadrak ‘alā al-ṣaḥīḥayn, 3: 54, raqam: 4378

Ġhaur kījiye bār-gāhe Risālat Ma’āb ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam meñ Musylamah kazzāb ke pairau-kāron ke e’lānīyah kufr-o irtedād ke bā-wujūd taḥammul se kām liyā gayā, kisī qism kī sazā unheñ dī ga’ī, nah hī unheñ qaid kiyā gayā aur nah hī unheñ qatl karne kā ḥukm farmāyā gayā. Širf is liye keh woh siḥārat-kār (**diplomats**) the. Musnad Aḥmad bin Ḥanbal,⁽¹⁾ Muṣannaf ‘Abd al-Razzāq,⁽²⁾ aur Musnad Bazzār⁽³⁾ meñ رَسُولُ kā lafz āyā hai ya’nī akelā siḥārat-kār ho yā siḥāratī ‘amalah ho, har do šuraton meñ un kā qatl jā’iz nahīn hai.

Ḥuḏūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke mundareja’e bālā irshād aur Āp ke ‘amal mubārak se yeh amr pāya’e subūt ko pahōnch gayā keh ġhair-mulkī numā’indon aur siḥārat-kāron kī jān kī ḥiḥāzat karnā Sunnate Nabawī ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam hai. Ḥaḏrat ‘Abd Allāh bin Mas’ūd raḍiya Allāhu ‘anhu ne farmāyā:

فَجَرَتْ سُنَّةٌ أَنْ لَا يُقْتَلَ الرَّسُولُ.⁽⁴⁾

“(Is ‘amal se) Sunnat jāri ho ga’ī keh siḥārat-kār ko qatl nah kiyā jā’e.”

Goyā Ḥuḏūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke is jumle ne siḥārat-kāron ke eḥterām kā

(1) Aḥmad bin Ḥanbal fī al-Musnad, 1: 390, 396, raqam: 3708, 3761

(2) ‘Abd al-Razzāq fī al-Muṣannaf, 10: 196, raqam: 18708

(3) Bazzār fī al-Musnad, 5: 142, raqam: 1733

(4) Aḥmad bin Ḥanbal fī al-Musnad, 1: 390, raqam: 3708

bainul-aqwāmī qānūn waz‘a farmā diyā. Is hukm se yeh bhī wāzeh ho jātā hai keh woh tamām ‘amalah jo kisī **embassy** meñ siḡarat-kārī par ta‘iyyunāt ho isī ḡusne sulūk kā ḡaq-dār hai aur us kā qatl bhī az-rū‘e ḡadīs ḡarām hai. Guzashtah ka‘ī sālon se Pākistān ke shorish-zadah ‘ilāqon meñ ġhair-mulkī siḡarat-kāron aur enjīni‘arz ke iġhwā aur qatl ke muta‘addad wāqe‘āt rū-numā ho chuke haiñ jin kī zimmah-dārī Dāhshat-gard qubūl karte rahe haiñ. Kitne afsos kī bāt hai keh Islām ke nām par Dāhshat-gardī karne wāle Ḥuḡūr Nabīye Akram ṡallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kī in ta‘līmāt se ṡarīḡan inḡerāf baratne ke bā-wujūd khḡud ko “mujāhidīne Islām” samajhte haiñ!

3. Ġhair-Muslim Mazhabī Rāh-numā’on ke Qatl kī Mumāna‘at

Jis tarḡ ġhair-Muslim siḡarat-kāron ke qatl ko ḡarām qarār diyā gayā hai usī tarḡ ġhair-Muslimon ke mazhabī rāh-numā’on ke qatl kī bhī mumāna‘at kī ga‘ī hai. Ḥaḡrat ‘Abd Allāh bin ‘Abbās raḡiya Allāhu ‘anhumā se marwī hai:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَعَثَ جُيُوشَهُ قَالَ : لَا

تَغْدِرُوا وَلَا تَغْلُوا وَلَا تُمَثِّلُوا وَلَا تَقْتُلُوا الْوُلْدَانَ وَلَا أَصْحَابَ الصَّوَامِعِ. ⁽¹⁾

www.TahirulQadriBooks.com

(1) 1. Aḡmad bin Ḥanbal fī al-Musnad, 1: 330, raqam: 2728

2. Ibn Abī Shaybah fī al-Muṡannaf, 6: 484, raqam: 33132

3. Abū Ya‘lá fī Musnad, 4: 422, raqam: 2549

4. Ibn Rushd fī Bidāyat al-mujtahid, 1: 281

“Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam jab apne lashkaron ko rawānah karte to ḥukm farmāte: ġhaddārī nah karnā, dhokā nah denā, na‘shon kī be-ḥurmatī nah karnā aur bachchon aur pādriyon ko qatl nah karnā.”

Mundareja’e bālā ḥadīse mubārakah se wāzeh taur par s̄abit hotā hai keh kisī bhī qaum ke mazhabī rāh-numā’ on kā qatle ‘ām ḥālāt ke ‘ilāwah daurāne jañg bhī jā’iz nahīn hai.

4. Muslim aur Ġhair-Muslim kā Qisās aur Diyat Bar-ā-bar hai

Islām ne kisī bhī shakhs (Muslim yā ġhair-Muslim) ko nā-ḥaq qatl karne wāle qātil par qisās lāzim kiya hai. Jab keh qatle kḥaṭā’ ġhalaṭī se qatl ho jāne kī šurat meñ diyat (**monetary compensation**) kī adā’egī ko wājib qarār diya hai.

1. Irshāde Bārī Ta‘ālā hai:

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يٰۤاُولِيَ الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ⁽¹⁾

“Aur tumhāre liye qisās (ya’nī kḥūn kā badlah lene) meñ hī zindagī (kī zamānat) hai ae ‘aql-mand logon! Tā-keh tum (kḥūn-rezī aur bar-bādī se) bacho.”

2. Qatle kḥaṭā’ ke bāre meñ irshāde Rabbānī hai:

(1) al-Baqarah, 2: 179

مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا. (1)

“Jis ne kisī Musalmān ko nā-dānistah qatl kar diyā to (us par) ek Musalmān ġhulām yā bāndī kā āzād karnā aur kḥūn-bahā (kā adā karnā) jo maqtūl ke ghar wālon ke sipurd kiyā jā’e (lāzim hai) magar yeh keh woh mu‘āf kar deñ.”

Pāhlī āyate mubārakah meñ ḥukme qīṣāṣ ya’nī qātil ko jurme qatl kī sazā meñ qatl karne kā ḥukm diyā gayā hai. Is pūrī Ummat kā ijmā’ hai keh qātil (nā-ḥaq qatl karne wāle) ko qīṣāṣ meñ qatl kiyā jā’e siwā’e is ke keh maqtūl ke wuraṣā qātil ko mu‘āf kar deñ.

Dūsri āyat meñ diyat kā zikr hai. Agar qatle kḥatā’ ho jā’e ya’nī ġhair-irādī ṭaur par ġhalaṭī se ko’ī shakḥḥ kisī ko qatl kar de to qātil par diyat (kḥūn-bahā; **monetary compensation**) lāzim hogī.

1. Ḥaẓrat ‘Abd al-Raḥmān bin Baylamānī raḍiya Allāhu ‘anhu bayān karte haiñ:

أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ قَتَلَ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، فَرَفَعَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ : أَنَا أَحَقُّ مَنْ وَفَى بِذِمَّتِهِ، ثُمَّ أَمَرَ بِهِ فَقُتِلَ. (2)

(1) al-Nisā’, 4: 92

(2) 1. Shāfi’ī, al-Musnad: 343

“Ek Musalmān ne āhle Kitāb meñ se ek ādamī ko qatl kar diyā, woh muqaddamah Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kī bār-gāh meñ pesh huwā to Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: meñ ġhair-Muslim shāhriyon ke ḥuqūq adā karne kā sab se ziyādah zimmah-dār hūn. Chunān-cheh Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne (ba-ṭaure qīṣāṣ Musalmān qātil ko qatl kiye jāne kā) ḥukm diyā aur use qatl diyā gayā.”

2. Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne qīṣāṣ aur diyat kī yūn wazāḥat farmā’ī:

مَنْ أُصِيبَ بِقَتْلِ أَوْ حَبْلِ، فَإِنَّهُ يَخْتَارُ إِحْدَى ثَلَاثٍ : إِمَّا أَنْ يَفْتَصَّ، وَإِمَّا أَنْ يَغْفُو، وَإِمَّا أَنْ يَأْخُذَ الدِّيَّةَ. فَإِنْ أَرَادَ الرَّابِعَةَ فَخُذُوا عَلَى يَدَيْهِ ﴿فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (1)

“Jis kā ko’ī ‘azīz qatl kar diyā jā’e yā us kā ko’ī ‘uẓw kāt diyā jā’e to use tīn meñ se ek chīz kā iḥtiyār hai: chāhe qīṣāṣ le, chāhe mu’āf kar de aur chāhe to diyat wuṣūl kar le. Agar woh kisī chauthī chīz kā

2. Abū Nu‘aym, Musnad Abī Ḥanīfah: 104

3. Shaybānī, al-Mabsūṭ, 4: 488

4. Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 8: 30, raqam: 15696

(1) 1. Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Diyā’ī, bābu al-Imāmu ya’muru bi-
al-‘afwi fī al-dam, 4: 169, raqam: 4496

2. ‘Abd al-Razzāq fī al-Muṣannaf, 10: 86, raqam: 18454

irādah kare to us ke hāth pakar lo (aur jo is ke ba‘d bhī ziyādatī kare to us ke liye dard-nāk ‘azāb hai).”

In aḥādīse mubārakah ke ‘umūmī bayān se ma‘lūm huwā keh Islām ne Musalmānoñ kī tarḥ ġhair-Muslimoñ ko bhī qīṣāṣ aur diyat meñ Musalmānoñ ke bar-ā-bar ḥaisīyat dī hai.

Ek riwāyat ke mutābiq Ḥazrat ‘Alī raḍiya Allāhu ‘anhu ne farmāyā:

إِذَا قَتَلَ الْمُسْلِمُ النَّصْرَانِيَّ قُتِلَ بِهِ. (1)

“Agar kisī Musalmān ne ‘Īsā’ī ko qatl kiyā to woh Musalmān qīṣāṣan qatl kiyā jā’egā.”

Ḥuzūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ġhair-Muslimoñ ko diyat (**monetary compensation**) meñ musāwī ḥuqūq dete huwe irshād farmāyā hai:

دِيَةُ الْيَهُودِيِّ وَالنَّصْرَانِيِّ وَكُلِّ ذِمِّيٍّ مِثْلُ دِيَةِ الْمُسْلِمِ. (2)

“Yahūdī, ‘Īsā’ī aur har ġhair-Muslim shāhrī kī diyat Musalmān kī diyat ke bar-ā-bar hai.”

www.TahirulQadriBooks.com

(1) 1. Shaybānī, al-Ḥujjat, 4: 349

2. Shāfi‘ī, al-Umm, 7: 320

(2) 1. ‘Abd al-Razzāq fī al-Muṣannaf, 10: 97_98

2. Ibn Rushd fī Bidāyat al-mujtahid, 2: 310

Imām A‘zam Abū Ḥanīfah raḍiya Allāhu ‘anhu kā qaul hai:

دِيَّةُ الْيَهُودِيِّ وَالنَّصْرَانِيِّ وَالْمَجُوسِيِّ مِثْلُ دِيَّةِ الْخَرِّ الْمُسْلِمِ. ⁽¹⁾

“(Pur-amn) Yahūdī, ‘Īsā’ī aur Majūsī kī diyat āzād Musalmān kī diyat ke bar-ā-bar hai.”

Imām Ibn Shihāb Zuhri rahmatu Allāhi ‘alayh farmāte haiñ:

إِنَّ دِيَّةَ الْمُعَاهِدِ فِي عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ مِثْلُ دِيَّةِ الْخَرِّ الْمُسْلِمِ. ⁽²⁾

“Be-shak Sayyidinā Abū Bakr, ‘Umar aur ‘Uthmān raḍiya Allāhu ‘anhum ke adwār meñ Ġhair-Muslim shāhrī kī diyat āzād Musalmān kī diyat ke bar-ā-bar thī.”

Aḥnāf kā mauqif yeh hai keh Musalmān ko Ġhair-Muslim shāhrī ke qatl ke badlah meñ qatl kiyā jā’egā aur yeh Kitāb-o Sunnat kī un nuṣūṣ ke ‘umūm kī waj·h se hai jo qīṣāṣ ko wājib kartī haiñ aur donoñ (Musalmān aur Ġhair-Muslim shāhrī) ke ḵhūn kī dā’imī ‘iṣmat meñ bar-ā-bar hone kī waj·h se aur is mauqif par Imām Naḵḥ’ī, Ibn Abī Laylā,

www.TahirulQadriBooks.com

(1) 1. Ibn Abī Shaybah fī al-Muṣannaf, 5: 407, raqam: 27448

2. ‘Abd al-Razzāq fī al-Muṣannaf, 10: 95, 97, 99

(2) 1. Shaybānī, al-Ḥujjat, 4: 351

2. Shāfi‘ī, al-Umm, 7: 321

Sha‘bī aur ‘Uthmān al-Battī ne bhī Aḥnāf kī muwāfaqat iḵhtiyār kī hai.

Yahān Ḥuḏūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke darje zail farmāne aqdas se ek ishkāl wārid ho saktā hai:

وَلَا يُقْتَلُ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ.⁽¹⁾

“Aur ġhair-Muslim ke badle Musalmān ko qatl nahīn kiyā jā’egā.”

Sawāl yeh paidā hotā hai keh is kā maṭlab kyā huwā? A’imma’e kiram ne is kī waḏāḥat yūn kī hai keh yahān ġhair-Muslim se murād pur-amn shāhrī nahīn bal-keh širf ḥarbī (jang-jū) ġhair-Muslim murād hai jo maidāne jaṅg meñ laṛte huwe mārā jātā hai, is par ko’i qīṣās nahīn hogā. Yeh qānūn dunyā ke tamām mamālik ke qawānīne meñ yak-sān hai, is mas‘alah meñ ko’ī iḵhtelāf nahīn.

Imām Jaṣṣās bayān karte haiñ:

“Is ḥadīse mubārakah meñ ġhair-Muslim se murād širf ḥarbī ġhair-Muslim hai, Islāmī riyāsāt kī shāhrīyat rakhne-wālā ġhair-Islāmī riyāsāt kā pur-amn ġhair-Muslim murād nahīn hai. Yeh taṭbīq muttafaqah hai.”⁽²⁾

www.TahirulQadriBooks.com

(1) Buḡḥārī fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-‘Ilm, bābu kitābatī al-‘ilm, 1: 53, raqam: 111

(2) Jaṣṣās fī Aḥkām al-Qur’ān, bābu qatl al-Muslim al-kāfir: 140_144

5. Ek Ġhair-Muslim ke Zulm kā Badlah Dūsron se Lene kī Mumāna‘at

Qur’ān-o Ḥadīs ke muṭābiq har shaḵḵḥ apne a‘māl kā ḵhwud zimmah-dār hai. Jis ne zulm kiyā ḥasbe dastūr badlah aur sazā kā wohī mustaḥiq hai, is ke badle meñ ko’ī dūsra nahīn. Is ke jurm kī sazā us ke ahl-o ‘iyāl, doston yā us ḵi qaum ke dīgar afrād ko nahīn dī jā saktī. Irshāde Rabbānī hai:

وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ⁽¹⁾

“Aur har shaḵḵḥ jo bhī (gunāh) kartā hai (us kā wabāl) usī par hotā hai aur ko’ī bojḥ uṭhāne-wālā dūsre kā bojḥ nahīn uṭhā’egā. Phir tumheñ apne Rab hī kī ṭaraf lauṭnā hai phir woh tumheñ un (bāton kī ḥaqīqat) se āgāḥ farmā degā jin meñ tum iḵhtelāf kiyā karte the.”

Islām meñ is amr kī ijāzat nahīn detā keh woh pur-amn shāhriyon ko dūsre zālīm afrād ke zulm ke ‘iwaz sazā de. Ḥuḏūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kā irshāde girāmī hai:

www.TahirulQadriBooks.com لَا يُؤْخَذُ مِنْهُمْ رَجُلٌ بِظُلْمٍ آخَرَ.⁽²⁾

(1) al-An‘ām, 6: 164

(2) 1. Abū Yūsuf, al-Ḳharāj: 78

2. Balādhuri fī Futūḥ al-buldān: 90

“Kisī amn-pasand ġhair-Muslim shāhrī ko dūsre ġhair-Muslim afrād ke zulm ke ‘iwaz ko’ī sazā nahīn dī jā’egī.”

Lehāzā aise Dāhshat-gard afrād jo inteqāman muḵhālif qaum ke afrād ko qatl karen, un kā māl lūṭen aur un kī amlāk tabāh karen, woh ṣarīḥan Qur’ānī āyāt aur irshādāte Nabawī ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kī muḵhālefāt karne wāle haiñ.

6. Ġhair-Muslim Shāhriyon kā Māl Lūṭne kī Mumāna‘at

Islām ne dūsron kā māl lūṭnā bhī ḥarām qarār diyā hai, irshāde Bārī Ta‘ālā hai:

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ
أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ⁽¹⁾

“Aur tum ek dūsre ke māl āpas meñ nā-ḥaq nah khāyā karo aur nah māl ko (ba-ṭaure rishwat) ḥākimon tak pahōnchāyā karo keh yūn logon ke māl kā kuḥ ḥiṣṣah tum (bhī) nā-jā’iz ṭarīqe se khā sako ḥālān-keh tumhāre ‘ilm meñ ho (ki yeh gunāh hai).”

Huzūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne bhī dūsron ke māl ko lūṭnā ḥarām qarār diyā hai.

(1) al-Baqarah, 2: 188

إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ. (1)

“Be-shak tumhāre khūn aur tumhāre māl tum par ḥarām haiñ.”

Ġhair-Muslim shāhriyon kī jānoñ kī tarḥ un ke amwāl kī ḥifāẓat bhī Islāmī riyāsat par lāzim hai. Har daur meñ jamī‘ Musalmānoñ kā is pār ijmā‘ rahā hai.

Imām Abū ‘Ubayd Qāsim bin Salām, Zanjawayh, Ibn Sa’d aur Imām Abū Yūsuf ne Najrān ke ‘Īsā’iyoñ ke sāth Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke mu‘āhade kī yeh shaq naql kī hai:

ولنجران وحاشيتها جوار الله وذمة محمد رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم ، على أموالهم وأنفسهم وأرضهم وملتهم، وغائبهم وشاهدتهم، وعشيرتهم وبيعهم، وكل ما تحت أيديهم من قليل أو كثير. (2)

“Allāh aur Allāh ke Rasūl Muḥammad ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam āhle Nazjrān aur un ke ḥalīfoñ ke liye un ke māloñ, un kī jānoñ, un kī zamīnoñ, un ke Dīn, un ke ġhair-maujūd wa maujūd afrād, un ke khāndān ke afrād, un kī ‘ibādat-gāhoñ

(1) Buḵḥārī fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Ḥajj, bābu al-khuṭbaī ayyāma Miná, 2: 620, raqam: 1654

(2) 1. Abū Yūsuf, Kitāb al-Ḥarāj: 78

2. Abū ‘Ubayd Qāsim, Kitāb al-Amwāl: 244, 245, raqam: 503

3. Ibn Sa’d fī Ṭabaqāt al-kubrā, 1: 288, 358

4. Ibn Zanjawayh fī Kitāb al-Amwāl: 449, 450, raqam: 732

5. Balādhurī fī Futūḥ al-buldān: 90

aur jo kuḥ bhī un ke hāthoñ meñ hai, thoṛā yā ziyādah, hār shai kī ḥifāẓat ke zāmin aur zimmah-dār haiñ.”

Hāẓrat ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhu ne Shām ke gawarnar Ḥaẓrat Abū ‘Ubaydah raḍiya Allāhu ‘anhu ko jo farmān likhā thā us meñ min jumlah dīgar aḥkāṃ ke yeh bhī darj thā:

وَأَمْنَعِ الْمُسْلِمِينَ مِنْ ظُلْمِهِمْ وَالْإِضْرَارِ بِهِمْ وَأَكْلِ أَمْوَالِهِمْ إِلَّا بِحِلِّهَا. (1)

“(Tum ba-ḥaisīyat gawarnare Shām) Musalmānoñ ko un ġhair-Muslim shāhriyoñ par zulm karne, unheñ zarar pahōñchāne aur nā-jā’iz ṭarīqah se un kā māl khāne se saḥtī se man‘a kar do.”

Hāẓrat ‘Alī raḍiya Allāhu ‘anhu ne irshād farmāyā:

إِنَّمَا بَدَلُوا الْجَزِيَّةَ لَتَكُونَ دِمَائِهِمْ كَدِمَائِنَا وَأَمْوَالِهِمْ كَأَمْوَالِنَا. (2)

“Ġhair-Muslim shāhrī ṭaks is liye adā karte haiñ keh un ke ḵhūn hamāre ḵhūn kī ṭarḥ aur un ke māl hamāre amwāl ke bar-ā-bar māḥfūz ho jā’ēñ.”

Islāmī riyāsāt meñ ġhair-Muslim shāhriyoñ ke jān-o māl kī ḥifāẓat kā is qadr ehtemām kiya gayā hai keh un ke amwāl kī ḥifāẓat itnī hī zarūrī hai jitnī Musalmānoñ ke

www.TahirulQadriBooks.com

(1) Abū Yūsuf, Kitāb al-Ḳharāj: 152

(2) 1. Ibn Qudāmah fī al-Mughnī, 9: 181

2. Zayla’ī fī Naṣb al-rāyah, 3: 381

amwāl kī ḥattā keh agar ko’ī Musalmān un kī sharāb yā ḵhinzīr ko talaf kar de to us par bhī jurmānah lāzim ā’egā.

Fiqhe Ḥanafī kī mash·hūr kitāb “**al-Durr al-muḵhtār**” meñ hai:

وَيُضْمَنُ الْمُسْلِمُ قِيَمَةَ خَمْرِهِ وَخِنْزِيرِهِ إِذَا أَتْلَفَهُ. ⁽¹⁾

“Ġhair-Muslim shāhrī kī sharāb aur us ke ḵhinzīr ko talaf karne kī šūrat meñ Musalmān us kī qīmat ba-taure tāwān adā karegā.”

Ġhair-Muslim Shāhrī kā Māl Churāne Wāle Par bhī Islāmī Ḥad kā Nifāz Hogā

Islām ne māl kī chorī ko ḥarām qarār diyā hai aur us par nihāyat saḵht sazā muqarrar kī hai. Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke zamāne meñ Quraysh kī ek Maḵhzūmī ‘aurat ne chorī kī to Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne us par ḥad jāri karne kā ḥukm farmāyā. Logoñ ne Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam se us kī sifārish karnā chāhī to Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne irshād farmāyā keh agar merī beṭī Fātimah bhī chorī kartī to us par bhī ḥad jāri kī jāti. ⁽²⁾

www.TahirulQadriBooks.com

(1) 1. Ḥaṣṣafī fī al-Durr al-Muḵhtār, 2: 223

2. Shāmī fī Radd al-muḥṭār, 3: 273

(2) 1. Buḵḥārī fī al-Šaḥīḥ, Kitābu al-Anbiyā’, bābu ḥadīṭhu al-Ġhār, 3: 1282, raqam: 3288

1. Imām Nawawī **Sharḥ Ṣaḥīḥ Muslim** meñ likhte haiñ‘

فإن مال الذمي والمعاهد والمرتد في هذا كمال المسلم.⁽¹⁾

“Yaqīnan ġhair-Muslim shāhrī, mu‘āhid aur murtad kā māl bhī is e‘tebār se Musalmān ke māl hī kī tarḥ hai.”

2. Imām Ibn Qudāmah Ḥanbalī ne kahā hai keh ġhair-Muslim shāhrī kā māl chorī karne wāle par usī tarḥ ḥad ‘ā’id hogī jis tarḥ Musalmān kā māl chorī karne wāle par hotī hai.⁽²⁾

3. ‘Allāmah Ibn Ḥazm bayān karte haiñ keh is meñ ko’ī ikhtelāf nahīñ keh ġhair-Muslim shāhrī kā māl chorī karne par bhī Musalmān par ḥad jāri kī jā’egī.⁽³⁾

4. ‘Allāmah Ibn Rushd kāhte haiñ keh is par ijmā‘ hai keh agar ko’ī Musalmān kisī ġhair-Muslim shāhrī kā māl churā’e to us par ḥad jāri kī jā’egī.⁽⁴⁾

Māl ke ḥukme ḥifāzat meñ bhī Muslim aur ġhair-Muslim shāhrī bar-ā-bar haiñ. Agar kisī Musalmān ne ġhair-Muslim shāhrī kā māl chorī kiyā to us par ḥad nāfīz hogī aur

2. Muslim fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Ḥudūd, bābu qaṭ‘u al-sāriqi al-sharīfi wa-ġhayrihi wa-al-nahyi ‘anī al-shafā‘atī fī al-ḥudūd, 3: 1315, raqam: 1688

(1) Nawawī, Sharḥ Ṣaḥīḥ Muslim, 12: 7

(2) Ibn Qudāmah fī al-Muġhnī, 9: 112

(3) Ibn Ḥazm fī al-Muḥallā, 10: 351

(4) Ibn Rushd fī Bidāyat al-mujtahid, 2: 299

agar kisī ne ġhair-Muslim shāhrī kā māl ġhaṣb kiyā to us par ta‘zīr nāfīz hogī. Islām meñ ġhair-Muslim shāhriyōñ ke amwāl kī ḥifāẓat kā is qadr lehāẓ rakhā gayā hai keh ġhair-Muslim shāhriyōñ kī har us chīz kī ḥifāẓat kī jā‘egī jise woh māl meñ shumār karte hoñ agarche Musalmānoñ ke nazdīk woh māl ke zumre meñ nah ātī ho. Jaisā keh sharāb aur ḵhinzīr Musalmānoñ ke liye qābile ḥaisīyat māl nahīñ. Lehāẓā agar ko‘ī shakḥṣ Musalmān kī sharāb ẓa‘e‘ kar de to us par ko‘ī sazā aur ta‘zīr nahīñ hai. Is ke bar-‘aks agar kisī Musalmān ne ġhair-Muslim kī sharāb aur ḵhinzīr ko nuqṣān pahōñchāyā to us se un kī qīmat tāwān ke ṭaur par lī jā‘egī kyūñ-keh yeh donoñ chīzeñ us ġhair-Muslim ke nazdīk māle mutaṣawwar hotī haiñ.

7. Ġhair-Muslim Shāhriyōñ kī Tazlīl kī Mumāna‘at

Islām meñ jaise Musalmān kī ‘izzat-o ābrū kī tazlīl ḥarām hai waise hī ġhair-Muslim shāhrī kī ‘izzat ko pāmāl karnā bhī jā‘iz nahīñ hai. Kisī Musalmān ko ijāzat nahīñ keh woh kisī ġhair-Muslim shāhrī ko gālī-galauch kare, us par tōhmat lagā‘e, us kī ṭaraf jhūṭī bāt mansūb kare yā us kī ġhībat kare. Islām kisī Musalmān ko is amr kī bhī ijāzat nahīñ detā keh woh kisī ġhair-Muslim shāhrī ke aise ‘aib kā tazkīrah kare jis kā ta‘alluq us kī zāt, us ke ḥasab-o nasab yā us ke jismānī wa aḵhlāqī ‘aib se ho.

Ek daf‘ah gawarnare Miṣr Ḥaẓrat ‘Amr bin al-‘Āṣ raḍīya Allāhu ‘anhu ke beṭe ne ek ġhair-Muslim ko nā-ḥaq sazā dī. Ḳhalīfa‘e waqt Amīr al-Mu‘minīn Ḥaẓrat ‘Umar

raḍīya Allāhu ‘anhu ke pās jab us kī shikāyat kī ga’ī to unhoñ ne sare ‘ām gawarnare Miṣr ke beṭe ko us ġhair-Muslim Miṣrī se sazā dilwā’ī aur sāth hī woh tārikhī jumlah adā farmāyā jo ba‘z muḥaqqiqīn ke nazdīk inqilābe Farāns kī jidd-o jāhd meñ rūḥe rawāñ banā. Āp ne gawarnare Miṣr Ḥaṣrat ‘Amr bin al-‘Āṣ raḍīya Allāhu ‘anhu ke beṭe se farmāyā:

مَتَى اسْتَعْبَدْتُمُ النَّاسَ وَقَدْ وَلَدْتُمُ أُمَّهَاتُكُمْ أَحْرَارًا؟⁽¹⁾

“Tum ne kab se logoñ ko apnā ġhulām samajh liyā hai hālāñ-keh un kī mā’oñ ne unheñ āzād janā thā?”

Ġhair-Muslim shāhrī ko zabān yā hāth pā’o se taklīf pahōñchānā, us ko gālī denā, mārñā piṭnā yā us kī ġhībat karnā usī tarḥ nā-jā’iz aur ḥarām hai jis tarḥ Musalmān ke ḥaq meñ nā-jā’iz aur ḥarām hai. “**al-Durr al-muḥtār**” meñ yeh uṣūl bayān huwā hai ki:

وَيَجِبُ كَفُّ الْأَذَى عَنْهُ وَتَحْرُمُ غَيْبَتُهُ كَالْمُسْلِمِ.⁽²⁾

“Ġhair-Muslim ko azīyat se māḥfūz rakhnā wājib hai aur us kī ġhībat karna bhī usī tarḥ ḥarām hai jis tarḥ Musalmān kī ġhībat karnā.”

www.TahirulQadriBooks.com

(1) Hindī, Kanz al-‘ummāl, 2: 455

(2) 1. Ḥaṣkafī fī al-Durr al-Muḥtār, 2: 223

2. Ibn ‘Ābidīn Shāmī fī Radd al-muḥtār, 3: 273, 274

Ġhair-Muslim shāhriyon ke ḥuqūq ke bāre meñ Mālīkī faqīh Imām Shihāb al-Dīn al-Qarāfī apnī kitāb “**al-Furūq**” meñ kāhte hain:

إن عقد الذمة يوجب لهم حقوقا علينا، لأنهم في جوارنا وفي خفارتنا (حمایتنا) وذمتنا وذمة الله تعالى، وذمة رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم، ودين الإسلام، فمن اعتدى عليهم ولو بكلمة سوء أو غيبة، فقد ضيع ذمة الله، وذمة رسوله صلى الله عليه وآله وسلم، وذمة دين الإسلام.⁽¹⁾

“Ġhair-Muslim shāhrī kā mu‘āhadah ham par un ke ḥuqūq s̄abit kartā hai kyūn-keh woh hamāre paṛos meñ, hamārī ḥifāzat meñ, hamāre zimmah meñ aur Allāh aur us ke Rasūl ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam aur Dīne Islām kī amān meñ rāhte hain. Pas jis ne un par ziyādatī kī, chāhe burī bāt se ho yā ghībat ke zarī‘e hī kī, to us ne Allāh aur us ke Rasūl ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam aur dīne Islām kī zamānat ko zā’e‘ kiyā (ya’nī ḥaq aur farz adā nah kiyā aur gunāh kā murtakib huwā).”

‘Allāmah Ibn ‘Ābidīn Shāmī ġhair-Muslim shāhriyon ke ḥuqūq ke bāre meñ likhte hain:

(1) Qarāfī fī al-Furūq, 3: 14

لأنه يعقد الذمة وجب له ما لنا، فإذا حرمت غيبة المسلم حرمت غيبته،
بل قالوا : إن ظلم الذمى أشد. (1)

“‘Aqde zimmah kī waj·h se ġhair-Muslim ke wohī ḥuqūq lāzim haiñ jo hamāre haiñ. Jab Musalmān kī ġhībat ḥarām hai to us kī ġhībat bhī ḥarām hai bal-keh ‘ulamā’ ne kahā keh ġhair-Muslim aqallīyat par zulm karnā Musalmān ke muqābale meñ baṛā saḳht gunāh hai.”

Imām Kāsānī ne apnī kitāb “**Badā’i’ al-ṣanā’i’**” meñ Muslimon aur ġhair-Muslimon ke ḥuqūq ko musāwī qarār diyā hai:

لهم ما لنا وعليهم ما علينا. (2)

“Ġhair-Muslim shāhriyon ko wahī ḥuqūq ḥāṣil haiñ jo hamen (Musalmānon ko) ḥāṣil haiñ aur un kī wahī zimah-dāriyān haiñ jo hamārī haiñ.”

Darje bālā āṣār-o aqwāl se sābit hotā hai keh ġhair-Muslim shāhriyon kī ‘izzat-o ābrū kī ḥifāẓat karnā tamām Musalmānon par wājib hai.

Huẓūr ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kī Taraf se Mazlūm Ġhair-Muslim Shāhrī kī Wakālat kā E‘lān

Huẓūr Sarware Kā’enāt ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ġhair-Muslim shāhriyon ke sāth ḥusne sulūk

(1) Ibn ‘Ābidīn, Shāmī fī Radd al-muḥtār, 3: 273, 274

(2) Kāsānī, Badā’i’ al-ṣanā’i’, 7: 111

kā ḥukm diyā hai. Islāmī riyāsat kī zimmah-dārī hai keh woh Ġhair-Muslim shāhriyon ko zulm-o ziyādatī se taḥaffuẓ kī zamānat de. Agar Islāmī riyāsat meñ kisī Ġhair-Muslim shāhrī par zulm ho aur riyāsat use inṣāf nah dilā sake to Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne Qiyāmat ke Roz aise maẓlūm logon kā wakīl ban kar unheñ un kā ḥaq dilwāne kā e‘lān farmāyā hai.

Huẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne irshād farmāyā:

أَلَا مَنْ ظَلَمَ مُعَاهِدًا، أَوْ انْتَقَصَهُ، أَوْ كَلَّفَهُ فَوْقَ طَاقَتِهِ، أَوْ أَخَذَ مِنْهُ
شَيْئًا بِغَيْرِ طِيبِ نَفْسٍ، فَأَنَا حَاجِبُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (1)

“Khabar dār! Jis ne kisī Ġhair-Muslim shāhrī par zulm kiyā yā us kā ḥaq mārā yā us par us kī ṭāqat se baḥḥ kar bojḥ ḍālā yā us kī dilī riẓā-mandī ke ba-Ġhair ko’ī chīz us se ḡhīn lī to Qiyāmat ke Din meñ us kī ṭaraf se jhaḡrā karūngā.”

Farmāne Risālat Ma’āb ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kā maqṣad yeh thā keh Musalmān mu‘āsharah Ġhair-Muslim shāhriyon ke ḥuqūq ke taḥaffuẓ kā zāmin ban

(1) 1. Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Kharāju wa-al-imāratu wa-al-fay’ u, bābu fī ta’shīri ahli al-Dhimmati idhā iḡhtalafū bi-al-tijārāt, 3: 170, raqam: 3052

2. Bayḥaqī fī al-Sunan al-kubrā, 9: 205, raqam: 1851

3. Mundḥirī fī al-Tarḡhib wa-al-tarḥīb, 4: 7, raqam: 4558

4. ‘Ajlūnī ne “Kashf al-ḡhafā’ (2: 342)” meñ kahā hai keh is ḥadīṣ kī sanad ḥasan hai.

jā'e aur apnī zimmah-dārī pūrī karne meñ hargiz tasāhul nah kare.

8. Ġhair-Muslim Shāhriyōñ kā Andarūnī wa Bairūnī Jārehīyat se Taḥaffuz

Islāmī qawānīn ke muṭabiq riyāsat ke farā'iz meñ se hai keh woh tamām Ġhair-Muslim shāhriyōñ ko qism kā taḥaffuz farāham kare. Ko'ī bhī fard khwāh kisī qaum, mazhab yā riyāsat se ta'alluq rakhtā ho agar woh kisī Ġhair-Muslim shāhrī par jārehīyat kare aur us par zulm-o ta'addī kā murtakib ho to riyāsat kī zimmah-dārī hai keh woh bi-lā imtiyāze mazhab apne shāhrī ko taḥaffuz farāham kare, chāhe us silsile meñ use jārehīyat karne wāle se jañg karnī pare.

Irshāde Rabbānī hai:

وَأَخْذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَیْسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ⁽¹⁾

“Aur ham ne (baqīyah sab) logoñ ko jo (‘amalan yā sukūtan) zulm karte the nihāyat bure ‘azāb meñ pakaṛ liyā us wajh se keh woh nā-farmānī kar rahe the.”

Qur'ān Majīd dūsroñ par zulm karne par sakht ‘azāb kī wa'id sunātā hai jab-keh ḥarām kā irtekāb karne par sakht-tarīn ‘azāb kī wa'id sunātā hai. Pas dūsroñ par zulm

(1) al-A'rāf, 7: 165

ḥarām hai agarche woh āhle zimmah yā un ke ilāwah dūsre log hī kyūn nah hon.

(1) Ġhair-Muslim Shāhriyōn kī Andarūnī Zulm-o Ta‘addī se Hifāzat

Ġhair-Muslim shāhriyōn kī andarūnī zulm-o ziyādatī se hifāzat ko bhī Islām baṛī tākīd ke sāth lāzim aur wājib qarār detā hai. Islām kisī Musalmān ke hāthōn Ġhair-Muslim shāhriyōn ke sāth kisī qism kī zulm-o ziyādatī ko hargiz bardāsht nahīn kartā khwāh zulm-o azīyat kā ta‘alluq hāth se ho yā zabān se.

Zulm kī qabāḥat-o ḥurmat par aur dunyā wa Ākhirat meñ us ke dard-nāk anjām par kasrat ke sāth āyāt aur aḥādīs maujūd haiñ, khāsh taur par Ġhair-Muslim shāhriyōn ke sāth zulm-o ziyādatī kī mumāna‘at par to khusūshī irshādāte girāmī wārid huwe haiñ.

Sunan Abī Dāwūd meñ marwī ek hadīse mubārakah pāhle bayān kī jā chukī hai, jis meñ Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne Roze Qiyāmat mazlūm kī ṭaraf se wakīl hone kā e‘lān farmāyā hai. Isī mazmūn kī ek aur ḥadīs Ḥaẓrat ‘Abd Allāh bin Mas‘ūd raḍiya Allāhu ‘anhu se bhī marwī hai, jis meñ Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne irshād farmāyā:

مَنْ آذَى دِمِيًّا فَأَنَا حَصْمُهُ، وَمَنْ كُنْتُ حَصْمُهُ حَصَمْتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (1)

(1) 1. Kḥaṭīb Baġhdādī ne ise “Tārīkh Baġhdād (8: 370)” meñ isnād ḥasan ke sāth riwāyat kiya hai.

“Jis ne ġhair-Muslim shāhrī ko taklīf pahōnchā’ī to meñ us kā wakīl hūngā aur jis kā meñ farīq hūngā to Qiyāmat ke Din us par ġhālib ā jā’ungā.”

(2) Ġhair-Muslim Shāhriyōñ kī Bairūnī Jārehīyat se Hifāzat

Ġhair-Muslim shāhriyōñ ko bairūnī jārehīyat se bachāne ke ḥawāle se ḥukūmate waqt par woh sab kuḥ wājib hai jo Musalmānoñ ke liye us par lāzim hai. Chūñ-keh ḥukūmat ke pās qānūnī wa siyāsī taur par ġhalabah wa iqtedār bhī hotā hai aur ‘askarī wa faujī qūwat bhī, is liye us par lāzim hai keh woh un kī mukammal ḥifāzat kā ehtemām kare.

1. Amīr al-Mu’mīnīn Ḥazrat ‘Alī al-Murtaḍā raḍiya Allāhu ‘anhu farmāte haiñ:

إنما بذلوا الجزية لتكون دماؤهم كدمائنا وأموالهم كأموالنا. (1)

“Be-shak yeh ġhair-Muslim shāhrī is liye ṭāks dete haiñ keh un ke māl hamāre māl kī ṭarḥ un ke ḵhūñ hamāre ḵhūñ kī ṭarḥ māḥfūz ho jā’ēñ.”

2. Ḥanābilah kī kutub meñ se ek kitāb “**Maṭālib ūlī al-nuhá**” meñ hai:

2. ‘Aynī, ‘Umdat al-Qārī, 15: 89

(1) 1. Ibn Qudāmah fī al-Muġhnī, 9: 181

2. Zayla’ī fī Naṣb al-rāyah, 3: 381

“Ḥukūmat kā farz hai keh woh ġhair-Muslim shāhriyon ko Muslim riyāsat men rāhne kī waj·h se har qism kī azīyat-o taklīf se mukammal taḥaffuz farāham kare.”⁽¹⁾

3. Agar Islāmī riyāsat men maujūd ġhair-Muslim shāhriyon par ko’ī bāhar se ḥamlah-āwar ho aur unhen pakarne, mārne yā azīyat dene kī koshīsh kare to is šurat men Islāmī riyāsat par lāzim hai keh un kā taḥaffuz kare. Imām Qarāfī al-Mālīkī apni kitāb “**al-Furūq**” men ‘Allāmah Ibn Ḥazm kā qaul naql karte hain jo unhon ne apnī kitāb “**Marātib al-ijmā**” men bayān kiya hai keh:

وجب علينا أن نخرج لقتالهم بالكراع والسلاح، وغوت دون ذلك.⁽²⁾

“Hamārī Islāmī riyāsat par lāzim hai keh woh asleḥah aur lashkar ke sāth ġhair-Muslim shāhriyon kī ḥifāzat ke liye jaṅg kare khwāḥ ḥamlah-āwaron ke sāth larṭe-larṭe us ke ka’ī sipāhī jān hī kyūn nah de baiṭhen.”

‘Allāmah Ibn Taymīyah kā mauqif bhī yehī hai. Jab Tātāriyon ne mulke Shām par qabzāh kar liya to ‘Allāmah Ibn Taymīyah qaidiyon kī rahā’ī ke liye “Qutlū Shāh” ke pās ga’e. Tātārī qiyādat ne Musalmān qaidiyon ko rihā karne par to āmādagī zāhir kī magar ġhair-Muslim shāhriyon ko ḥoṛne se inkār kar diya. Chunān-cheḥ ‘Allāmah Ibn Taymīyah ne kahā: ham us waqt tak rāzi nahīn hoṅge jab tak keh Yahūd-o Naṣārā men se bhī qaidī ko qaid

(1) Muṣṭafā bin Sa’d fī Maṭālib ulī al-nuhā, 2: 602, 603

(2) Qarāfī fī al-Furūq, 3: 14, 15

kī ḥālat meñ nahīn ḥorengē khwāh woh ġhair-Muslim ābādī se ta‘alluq rakhtā ho yā Muslim ābādī se. Jab us ne apne mauqif par un kā iṣrār aur shiddat dekhī to un kī khātir tamām Muslim wa ġhair-Muslim qaidiyon ko āzād kar diyā.⁽¹⁾

Āyāte Qur’ānī, Aḥādīse muqaddasah aur fuqahā’e ummat ke aqwāl kī raushanī meñ yeh wāzeḥ hotā hai keh kisī Musalmān ko yeh ḥaq ḥāsil nahīn keh kisī ġhair-Muslim shāhrī ko māḥẓ us ke ġhair-Muslim hone kī binā par qatl kar de yā us kā māl lūṭe yā us kī ‘izzat pāmāl kare. Islām ġhair-Muslim shāhriyon ko nah širf un kī jān-o māl aur ‘izzat-o ābrū ke taḥaffuz kī ḡmānat detā hai bal-keh un kī ‘ibādat-gāhon ko bhī taḥaffuz farāham kartā hai.

www.TahirulQadriBooks.com

(1) Ibn Taymīyah fī Majmū‘ al-fatawā, 28: 617, 618

Bāb duwum

Daurāne Jaṅg Ġhair-Muslimon̄ ke Qatle ‘ām aur Dāhshat-gardī kī Mumāna‘at

www.TahirulQadriBooks.com

www.TahirulQadriBooks.com

Islām ke jaṅgī qawānīn ke muṭābiq ḡhair-jānīb-dār afrād mamālik ke sāth jaṅg nahīn kī jā’egī, ḡhawāh un ke sāth nazārīyātī ikhtelāf kitnā hī ziyādah kyūn nah ho. Islām ne aise ḡhair-jānīb-dār logoñ ke sāth pur-amn rāhne kā ḥukm diyā hai kyūn-keh Islām ḡhawāh ma-ḡhawāh jaṅg yā taṣādum ko pasand nahīn kartā. Woh har insānī jān kā eḥterām kartā hai aur insānī ḡhūn kī ḥurmat kī pās-dārī kā har saṭh par pūrā ehtemām kartā hai.

1. Irshāde Bārī Ta‘ālā hai:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوِّمِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ
عَلَىٰ آلَا تَعْدِلُوا إِعْدِلُوا قِفَ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا
تَعْمَلُونَ⁽¹⁾

“Ae īmān wālo! Allāh ke liye mazbūṭī se qā’im rāhte huwe inṣāf par mabnī gawāhī dene wāle ho jā’o aur kisī qaum kī saḡht dushmanī (bhī) tumheñ is bāt par bar-aṅgeḡhtah nah kare keh tum (us se) ‘adl nah karo. ‘Adl kiyā karo (keh) woh parhez-gārī se nazdīk-tar hai, aur Allāh se ḡarā karo! Be-shak Allāh tumhāre kāmoñ se ḡhūb āgāh hai.”

(1) al-Mā’idah, 5: 8

Is āyat meñ kisī qaum kī dushmanī (**hostility**) ke bā-wujūd us ke sāth tarz-e ‘amal meñ zulm karne yā ḥad se tajāwuz karne kī mumāna‘at hai jaisā keh Imām Qurṭubī ne Abū ‘Ubaydah aur Farā’ ke ḥawāle se is kā ma‘ná bayān kiyā hai:

معنى ﴿لَا يَجْرِمَنَّكُمْ﴾ أى لا يكسبنكم بغض قوم أن تعتدوا الحق إلى الباطل، والعدل إلى الظلم. (1)

“kā ma‘ná yeh hai keh kisī qaum kā buġhẓ-o ‘adāwat tum se yeh kām nah karwā sake keh tum ḥaq se bāṭil aur ‘adl se zulm kī ṭaraf tajāwuz karo.”

2. Isī tarz bi-lā imtiyāz qatle ‘ām kī mumāna‘at ke bāre meñ irshāde Bārī Ta‘ālā hai:

لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ (2)

“Allāh tumheñ is bāt se man‘a nahīñ farmātā keh jin logoñ ne tum se Dīn (ke bāre) meñ jañg nahīñ kī aur nah tumheñ tumhāre gharoñ se (ya‘nī waṭan se) nikālā hai keh tum un se bhalā‘ī kā sulūk karo aur un se ‘adl-o inṣāf kā bartā‘o karo, be-shak Allāh ‘adl-o inṣāf karne wāloñ ko pasand farmātā hai.”

(1) Qurṭubī fī al-Jāmi‘ li-aḥkām al-Qur’ān, 6: 45

(2) al-Mumtaḥinah, 60: 8

Dāhshat-gard bi-lā imtiyāze mazhab-o jins - khud-kush hamloñ, bam-dhamākoñ aur dīgar zarā'e se - insānīyat ke qatle 'ām ke murtakib ho rahe haiñ. Un kī sab se baṛī dalīl – jis kī binā' par woh aisā karnā jā'iz samajhte haiñ - Musalmān mamālik par ġhair-Muslim faujon aur ṭāqaton kā qabṣah aur wahāñ ke Musalmānon par zabar-dastī jañg musallaṭ kiyā jānā hai.

Is par manẓar meñ is bāt kā jā'ezah lenā zarūrī hai keh Dāhshat-gard jis tarḥ bi-lā imtiyāze mard-o zan, bāzāron, shāhron, 'ibādat-gāhon aur dīgar 'awāmī maqāmāt par bam-dhamākoñ aur khud-kush hamloñ ke zarī'e insānīyat ke qatle 'ām ke murtakib ho rahe haiñ kyā ḥālate jañg meñ bhī aise iqḍāmāt kī Islām ijāzat detā hai?

Irshāde Bārī Ta'ālā ﴿لَا يَجْرِمُكُمْ شَتَاءُ قُوَرٍ عَلَىٰ لَا تَغْدِلُوا﴾ meñ šarāḥtan yeh ḥukm diyā jā rahā hai keh kisī qaum, guroh yā mulk kī dushmanī meñ bhī Musalmānon ko 'adl tark karne aur zulm iḥtiyār karne kī ijāzat nahīn. Imām Qurṭubī is āyat kī tafsīr meñ bayān karte haiñ keh naṣṣe Qur'ānī se yeh sābit hai keh Islām har ḥāl meñ e'tedāl aur miyānah-rawī ke rāstah ko iḥtiyār karne kā ḥukm detā hai. Yahāñ tak keh daurāne jañg bhī Islāmī ta'līmāt ke muṭābiq qatle 'ām kī qaṭ'an ijāzat nahīn.

Dāhshat-gardī kī mazammat aur us kī ḥaqīqat par dalā'il baṛe wāzeḥ aur šarīḥ haiñ. Agar ham ba'z intehā-pasandon ke is mauqif ko ek lamḥe ke liye mān lete haiñ keh woh Islām-dushman qūwaton ke khilāf jihād kar rahe haiñ to is šurat meñ bhī un kī kār-rawā'iyāñ Islāmī jihād ke

zumre meñ nahīn ā’engī kyūn-keh maujūdah daur meñ jāri un kī sar-garmiyān kisī šurat bhī Islāmī qawānīne jaṅg ke dā’ire meñ nahīn ātīn. ‘Āhde Nabawī aur ‘āhde Ḳhulafā’e rāshidīn meñ jāri kiye ga’e aḥkāmat-o hidāyāt zail meñ mulāḥazah hoñ.

1. Ġhair-Muslim ‘Auraton ke Qatl kī Mumāna‘at

Maujūdah Dāhshat-gardī par mabnī kār-rawā’iyon meñ Musalmān-riyāsaton samet ġhair-Muslim mamālik meñ bhī logoñ ko qatl kar diyā jātā hai. Is par yeh log ġhair-Muslim ḥukūmaton kī ṭaraf se jāri rakhe jāne wāle mu‘ānidānah sulūk ko dalīl banāte haiñ keh chūn-keh ġhair-Muslim ḥukūmaten Musalmānon ko qatl karne par āmādah haiñ aur us kā irtekāb kar rahī haiñ, is liye hameñ bhī jawābī kār-rawā’ī ke ṭaur par un ke shāhron meñ qitāl karnā chāhiye. Halān-keh un kī yeh dalīl bunyādī Islāmī ta‘līmāt aur Islām ke ‘umūmī mijāz ke sar-ā-sar ḳhilāf hai. Islām is ṭarḥ ġhair-Muslimon kā qatle ‘ām to kujā daurāne jaṅg bhī be-quṣūr ġhair-Muslimon ke qatl kī saḳhtī se mumāna‘at kartā hai. Islām dunyā kā wāḥid mazḥab hai jis ne daurāne jaṅg bhī Islāmī faujon ke liye bā-qā‘edah usūl-o zawābiṭ kā ta‘ayyun kiyā. Chunān-cheh ta‘līmāte Islām ke muṭābiq daurāne jaṅg bhī ‘auraton kā qatl jā’iz nahīn hai. Is ke subūt meñ darje zail aḥādīs mulāḥazah hoñ:

1. عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ : وَجَدَتِ امْرَأَةً مَقْتُولَةً فِي بَعْضِ مَغَازِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، فَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ.⁽¹⁾

“Ḥazrat ‘Abd Allāh bin ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhumā se marwī hai keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne kiśī ġhazwah meñ ek ‘aurat ko dekhā jise qatl kar diyā gayā thā. Is par Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne (sakhtī se) ‘auraton aur bachchon ko qatl karne kī mumāna‘at farmā dī.”

Ibn Baṭṭāl ne “**Sharḥ Ṣaḥīḥ al-Buḫhārī (05: 186)**” meñ aur Imām Nawawī ne “**Sharḥ Ṣaḥīḥ Muslim (12: 37)**” meñ isī mauqif kī tā’īd kī hai keh daurāne jañg ‘auraton kā qatl Islāmī ta‘līmāt ke munāfi hai.

2. Isī tarḥ daurāne jañg ḵhawātīn ke qatl kī mumāna‘at ek aur ḥadīṣ se wāḏeḥ hotī hai jis ko Imām ‘Abd al-Razzāq ne apnī **Muṣannaf**, Imām Shāfi‘ī ne apnī **Musnad**, Imām

(1) 1. Buḫhārī fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Jihādi wa-al-siyar, bābu qatli al-nisā’i fī al-ḥarb, 3: 1098, raqam: 2852

2. Muslim fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Jihādu wa-al-siyar, bābu taḥrīmu qatli al-nisā’i wa-al-ṣibyāni fī al-ḥarb, 3: 1364, raqam: 1744

3. Tirmidhī fī al-Sunan, Kitābu al-Siyar, bābu mā jā’a fī al-nahyu ‘an qatli al-nisā’i wa-al-ṣibyān, 4: 136, raqam: 1569

4. Ibn Mājah fī al-Sunan, Kitābu al-Jihād, bābu al-ġhāraṭu wa-al-bayātu wa-qatlu al-nisā’i wa-al-ṣibyān, 2: 947, raqam: 2841

5. Aḥmad bin Ḥanbal fī al-Musnad, 2: 22, raqam: 4739

Ṭahāwī ne **Sharḥ al-Ma‘ānī al-āthār** aur Imām Bayhaqī ne **al-Sunan al-kubrā** meñ darj kiyā hai.

عَنِ ابْنِ كَعْبٍ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ
وَسَلَّمَ حِينَ بَعَثَ إِلَى ابْنِ أَبِي حَفِيقٍ، هَمَّى حِينَئِذٍ عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ
وَالصَّبِيَّانِ. (1)

“Ḥaẓrat Ibn Ka‘b bin Mālīk raḍiya Allāhu ‘anhu se riwāyat hai keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne jab Ibn Abī Ḥaḳīq kī ṭaraf lashkar rawānah kiyā to lashkare Islām ko ‘auratoñ aur bachchoñ ko qatl karne se ṣarīhan man‘a kiyā.”

3. Ḥaẓrat Abū Tha‘labah Khushanī riwāyat karte haiñ:

هَمَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ. (2)

“Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ‘auratoñ aur bachchoñ ke qatl se man‘a farmāyā.”

2. Ġhair-Muslimoñ ke Bachchoñ ke Qatl kī Mumāna‘at

(1) 1. ‘Abd al-Razzāq fī al-Muṣannaf, 5: 202, raqam: 9385

2. Shāfi‘ī, al-Musnad: 238

3. Ṭahāwī fī Sharḥ Ma‘ānī al-Āthār, 3: 221

4. Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 9: 77, raqam: 17865

(2) Ṭabarānī fī al-Mu‘jam al-awsaṭ, 7: 113, raqam: 7011

Daurāne jañg ġhair-Muslim khawātīn ke ‘ilāwah ġhair-Muslimon ke bachchon ke qatl kī mumāna‘at bhī Islām ke sunāhrī aur insān-dost zābiṭon meñ se ek hai. Ḥuẓūr Nabīye Raḥmat ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke uṣūle jañg bhī dekhen aur jihād ke nām par kalimah-go Dāhshat-gardon kī chīrah-dastiyān bhī. Kāsh in logon ko Rasūl Allāh ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke un farāmīn kā thoṛā-sā bhī ḥayā’ hotā!

1. Imām Muslim apnī **Ṣaḥīḥ** meñ Ḥaẓrat Ibn ‘Abbās raḍiya Allāhu ‘anhu ke ek khaṭ kā zikr karte huwe bayān karte hain keh unhon ne tāhrīr farmāyā:

وَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَقْتُلُ الصَّبِيَّانَ، فَلَا تَقْتُلُ الصَّبِيَّانَ. (1)

“Be-shak Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam (ya‘nī ‘āhde Nabawī kī Muslim fauj) dushmanon ke bachchon ko qatl nahīn karte the, so tum bhī bachchon ko qatl nah karnā.”

2. Is silsile meñ dūsrī riwāyat mulāḥaẓah karen jis meñ Rasūl Allāh ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne baṛe saḥt kalimāt ke zārī‘e Ṣaḥābah raḍiya Allāhu ‘anhum ko ġhair-Muslimon ke bachche qatl karne se man‘a farmāyā aur un kalimāt ko bār-bār tākīdan dōhrāyā. Ḥaẓrat Aswad bin Sarī‘ raḍiya Allāhu ‘anhu bayān karte hain:

(1) Muslim fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Jihādu wa-al-siyar, bābu al-nisā‘u al-ġhāziyātu yurḍaḥu lahunna wa-lā yushamu wa-al-nahyi ‘an qatli ṣibyāni ahli al-ḥarb, 3: 1444, raqam: 1812

كُنَّا فِي غَزَاةٍ فَأَصَبْنَا ظَفَرًا وَقَتَلْنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، حَتَّى بَلَغَ بِهِمُ الْقَتْلُ
إِلَى أَنْ قَتَلُوا الذَّرِيَّةَ، فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ،
فَقَالَ : مَا بَالُ أَقْوَامٍ بَلَغَ بِهِمُ الْقَتْلُ إِلَى أَنْ قَتَلُوا الذَّرِيَّةَ؟ أَلَا! لَا تَقْتُلَنَّ
ذُرِّيَّةً. أَلَا! لَا تَقْتُلَنَّ ذُرِّيَّةً. قِيلَ : لِمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَيْسَ هُمْ أَوْلَادُ
الْمُشْرِكِينَ؟ قَالَ : أَوْلَيْسَ خِيَارُكُمْ أَوْلَادُ الْمُشْرِكِينَ؟⁽¹⁾

“Ham ek ghazwah men sharīk the (ham lar̥te rahe yahān tak) keh hamen ghalabah ḥāṣil ho gayā aur ham ne mushrikoṅ se qitāl kiyā aur naubat yahān tak pahōnch ga’ī keh logoṅ ne ba‘ḥ bachchoṅ ko bhī qatl kar dālā. Yeh bāt Ḥuzūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam tak pahōnchī to Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: un logoṅ ko kyā ho gayā hai jin ke qatl kī naubat yahān tak pahōnch ga’ī keh unhoṅ ne bachchoṅ tak ko qatl kar dālā? Khabar-dār! Bachchoṅ ko hargiz qatl nah karo, khabar-dār! Bachchoṅ ko hargiz qatl nah karo. ‘Arz kiyā gayā: yā Rasūl Allāh! Kyūn, kyā woh mushrikoṅ ke bachche nahīn? Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: kyā

(1) 1. Nasā’ī fī al-Sunan al-kubrā, Kitabu al-Siyar, bābu al-nahyu ‘an qatl dharārī al-mushrikīn, 5: 184, raqam: 8616

2. Dārimī fī al-Sunan, Kitabi al-Siyar, bābu al-nahyi ‘an qatli al-nisā’i, wa-al-ṣibyān, 2: 294, raqam: 2463

3. Ḥākim fī al-Mustadrak, 2: 133, 134, raqam: 2566, 2567

4. Ṭabarānī fī al-Mu’jam al-kabīr, 1: 284, raqam: 829

tumhāre beh-tarīn log bhī mushrikon ke bachche nahīn the?”

Ek riwāyat meñ hai keh kisī ne ‘arṣ kiyā: yā Rasūl Allāh! Woh mushrikīn ke bachche the. To Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā:

خِيَارُكُمْ أَبْنَاءُ الْمُشْرِكِينَ. أَلَا! لَا تُقْتَلُ الذُّرِّيَّةُ. (1)

“Tum meñ se beh-tarīn log bhī to mushrikīn hī ke bachche the (ya‘nī un ke wālidain bhī mushrik the). Khabar-dār! Bachchoñ ko jañg ke daurān bhī qatl nah kiyā jā’e.”

3. Rasūl Allāh ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke jān-nisār Ṣaḥābah raḍiya Allāhu ‘anhum se baḥ kar kaun jihād fī sabīlillāh kī faẓīlat aur ẓarūrat se āgāh hogā! Lekīn qurbān jā’en un paikarāne itā‘at-o maḥabbat par, unhoñ ne kis ḥad tak Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke us ḥukm kī ta‘mīl kī aur jañg ke daurān kis qadr eḥtiyāṭ se kām liyā. Us kī ek ḵhūb-ṣūrat miṣāl mulāḥazah ho.

Ḥaẓrat ‘Aṭīyah Qurazī raḍiya Allāhu ‘anhu bayān karte haiñ:

www.TahirulQadriBooks.com

(1) 1. Aḥmad bin Ḥanbal fī al-Musnad, 3: 435, raqam: 15326, 15627

2. Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 9: 77, raqam: 17868

كُنْتُ فِيمَنْ حَكَمَ فِيهِمْ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ، فَشَكُّوا فِي أَمِنِ الدَّرِيَّةِ أَنَا أَمَّ مِنْ
الْمُقَاتِلَةِ؟ فَنَظَرُوا إِلَى عَانِي فَلَمْ يَجِدُوهَا نَبَتًا، فَأَلْقَيْتُ فِي الدَّرِيَّةِ، وَلَمْ
أُقْتَلْ. (1)

“Main ba-zāte khud un logon meñ shāmil thā jin ke bāre meñ daurāne jañg Ḥaẓrat Sa‘d bin Mu‘ādh raḍiya Allāhu ‘anhu ne faiṣalah kiya thā keh in ke sāth kyā sulūk kiya jā’e? To unhon ne mere bāre meñ shak kiya keh āyā main bachchon meñ shāmīl hūn yā laḡā’ī karne wālon meñ? Lehāzā unhon ne mere jism par bulūghat ke bāl talāsh kiye jo abhī uge bhī nah the. To mujhe bachchon meñ shumār kar liya gayā aur main qatl hone se bach gayā.”

Daurāne jañg ġhair-Muslim ‘auraton, bachchon aur za‘īfon ko qatl karne kī mumāna‘at se muta‘alliq mundarejah aḥkāmāt kī raushanī meñ jalīlul-qadr faqīhe Aḥnāf Imām Sarḡhasī apnī shuhra’e āfāq kitāb “**al-Mabsūṭ**” meñ apnā naqṭa’e naẓar yūn bayān karte haiñ:

قال صلى الله عليه وآله وسلم : ولا تقتلوا وليدا والولد المولود في
اللغة وكل آدمي مولود، ولكن هذا اللفظ إنما يستعمل في الصغار

www.TahirulQadriBooks.com

- (1) 1. Ibn Ḥibbān fi al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Siyar, bābu al-ḡhurūji wa-kayfiyati al-jihād, 11: 109, raqam: 4788
2. ‘Abd al-Razzāq fī al-Muṣannaf, 10: 179, raqam: 18742
3. Ṭabarānī fī al-Mu‘jam al-kabīr, 17: 164, raqam: 434
4. Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 6: 166, raqam: 11098

عادة. ففيه دليل على أنه لا يحل قتل الصغار منهم، إذا كانوا لا يقاتلون. وقد جاء في الحديث أن النبي صلى الله عليه وآله وسلم نهى عن قتل النساء والولدان. وقال : اقتلوا شيوخ المشركين، واستحيوا شيوخهم. والمراد بالشيوخ البالغين وبالشيوخ الأتباع من الصغار والنساء والإستحياء الاسترقاق. قال الله : ﴿وَأَسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ﴾. (1) وفي وصية أبي بكر رضى الله عنه ليزيد بن أبى سفيان : لا تقتل شيخا ضرعا ولا صبيا ضعيفا، يعنى شيخا فانيا و صغيرا لا يقاتل. (2)

“Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: bachchoñ ko qatl nah karo, **walīd** luġhat meñ maulūd ke ma‘ná meñ hai. Yūn to har insān maulūd hai magar ‘ādatan is lafẓ kā iste‘māl ḡoṭe bachchoñ ke liye hotā hai. Yeh farmāne Nabawī ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam is bāt kī dalīl hai keh bachchoñ kā qatl jā’iz nahīn (khāṣ ṭaur par) jab-keh woh qitāl meñ sharīk hī nah hoñ. Ḥadīse mubārakah meñ āyā hai keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ‘auratoñ aur bachchoñ ko qatl karne se man‘a kiyā aur farmāyā: (ḡarbī) mushrikīn meñ se jo bālīġ hain (shirf ḡālate jaṅ meñ) unheñ qatl karo lekīn ‘auratoñ aur bachchoñ ko (phir bhī) zindah rāhne do. Shuyūkh se murād (jaṅ meñ sharīk)

(1) Mu‘min, 40: 25

(2) Sarkhasī fī Kitāb al-Mabsūṭ, 10: 5, 6

bāligh afrād haiñ, shurūkh se murād bachche aur ‘aurateñ haiñ, استحياء kā maṭlab hai: narmī kā bartā’o kiyā jā’e jaisā Allāh Ta‘ālā kā farmān hai: ﴿وَأَسْتَحْيُوا نِسَاءَ﴾ (هُمُ). Is āyat meñ bhī استحياء narmī ke bartā’o ke ma‘ná meñ iste‘māl huwā hai. Ḥaẓrat Abū Bakr Ṣiddīq raḍiya Allāhu ‘anhu ne Yazīd bin Abī Sufyān ko waṣīyat karte huwe farmāyā keh woh kisī shaikhē fānī (‘umr-rasīdah yā qarībul-marg būrhe) aur nā-tawāñ bachche hargiz qatl nah kare.”

3. Ġhair-Muslim Būrhoñ ke Qatl kī Mumāna‘at

Islām ke qawānīne jihād ke tāht daūrāne jañg za‘īful-‘umr būrhoñ ko bhī qatl karne kī ijāzat nahīñ hai. Is uṣūl kī ṣarāḥat darje zail aḥādīse Nabawī ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam se hotī hai.

1. Imām Abū Dāwūd Ḥaẓrat Anas bin Mālīk raḍiya Allāhu ‘anhu se riwāyat karte haiñ keh Rasūl Allāh ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā:

وَلَا تَقْتُلُوا شَيْخًا فَانِيًا وَلَا طِفْلًا وَلَا صَغِيرًا وَلَا امْرَأَةً. (1)

“Na kisī būrhe ko qatl karo, nah shīr-ḵhwār bachche ko, nah nā-bāligh ko aur nah ‘aurat ko.”

www.TahirulQadriBooks.com

(1) 1. Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Jihād, bābu fī du‘ā’i al-mushrikīn, 3: 37, raqam: 2614

2. Ibn Abī Shaybah fī al-Muṣannaf, 6: 483, raqam: 33118

3. Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 17932

2. Imām Ibn Abī Shaybah Ḥaẓrat Ḍaḥḥāk se riwāyat karte haiñ:

كَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنْ قَتْلِ الْمَرْأَةِ وَالشَّيْخِ الْكَبِيرِ. (1)

“Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ‘auratoñ aur ‘umr-rashīdah afrād ko qatl karne se man‘a farmāyā karte the.”

3. Imām Ibn Shaybah Ḥaẓrat Rāshid bin Sa‘d se riwāyat karte haiñ:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالذَّرِيَّةِ وَالشَّيْخِ الْكَبِيرِ الَّذِي لَا حِرَاكَ بِهِ. (2)

“Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ‘auratoñ, bachchoñ aur ‘umr-rashīdah afrād - jin meñ ko’ī sakat nah ho - ko qatl karne se man‘a farmāyā.”

4. Sayyidinā ‘Alī bin Abī Ṭālib raḍiya Allāhu ‘anhumā se marwī ḥadīse Nabawī ko Imām Bayhaqī ne bayān kiya hai jin meñ mundareja’e bālā ṭabaqāt kā ikatṭhā aur qadre tafṣīl se zikr kiya gayā hai. Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam jab Islāmī lashkar ko mushrikīn kī ṭaraf rawānah farmāte to yūn hidāyāt dete:

(1) Ibn Abī Shaybah fī al-Muṣannaf, 6: 484, raqam: 33133

(2) Ibn Abī Shaybah fī al-Muṣannaf, 6: 484, raqam: 33135

ولا تقتلوا وليدا طفلا، ولا امرأة، ولا شيخا كبيرا، ولا تغورن عينا، ولا
تعقرن شجرة إلا شجرا يمنعكم قتالا، ولا تمثلوا بآدمي ولا بهيمة، ولا
تغدروا ولا تغلوا.⁽¹⁾

“Kisī bachche ko qatl nah karnā, kisī ‘aurat ko qatl nah karnā, kisī būrhe ko qatl nah karnā, chashmon ko khushk-o wīrān nah karnā, jañg meñ ḥā’il daraḥhton ke siwā kisī dūsre daraḥht ko nah kāṭnā, kisī insān kā muṣlah nah karnā, kisī jānwar kā muṣlah nah karnā, bad-‘āhdī nah karnā aur chorī wa ḵhiyānat nah karnā.”

5. Ḥazrat Jubayr bin Nufayl riwāyat karte haiñ:

مر رجل بثوبان، فقال : أين تريد؟ قال : أريد الغزو في سبيل الله.
قال : ولا تغل إن غنمت، ولا تقتلن شيخا كبيرا، ولا صبيا صغيرا.
فقال له الرجل : ممن سمعت هذا؟ قال : من رسول الله صلى الله عليه
وآله وسلم.⁽²⁾

“Ek shakhs Thawbān raḍiya Allāhu ‘anhu ke pās se guzar rahā thā. Pas unhoñ ne pūḥā: kahāñ kā irādah hai? Us ne jawāb diyā: jihād par rawānah ho rahā hūn. Unhone farmāyā: agar tujhe māle ḡhanīmat ḥāṣil ho to us meñ ḵhiyānat nah karnā, kisī būrhe shakhs ko qatl nah karnā, aur nah kisī bachche ko

(1) Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 9: 90, raqam: 17934

(2) Ibn ‘Asākir fī Tārīḫ Dimashq al-kabīr, 27: 404

qatl karnā. Us shaḵḥs ne kahā: Āp ne yeh kahān se sunā? To unhoñ ne farmāyā: Rasūl Allāh ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam se.”

4. Ġhair-Muslim Mazhabī Rāh-numā’oñ ke Qatl kī Mumāna‘at

Islām meñ daurāne jañg aur futūḥat ke ba‘d ġhair-Muslim mazāhib ke rāh-numā’oñ ke qatl kī bhī mumāna‘at hai.

1. Imām Aḥmad bin Ḥanbal raḥmaṭu Allāhi ‘alayh Ḥaẓrat Ibn ‘Abbas raḍiya Allāhu ‘anhumā se riwāyat karte hain keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam jab Islāmī lashkaron ko jihād par rawānah karte to unheñ wāzeh ṭaur par yeh hidāyat farmāyā karte the:

أَخْرُجُوا بِسْمِ اللَّهِ، تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ لَا تَغْدُرُوا وَلَا تَغْلُوا وَلَا تُمَثِّلُوا وَلَا تَقْتُلُوا الْوِلْدَانَ وَلَا أَصْحَابَ الصَّوَامِعِ. (1)

“Allāh kā nām le kar rawānah ho jā’o, tum Allāh kī rāh meñ us ke sāth kufr karne wāloñ ke ḵhilāf jañg karne jā rahe ho, is daurān bad-‘āhdī nah karnā, chorī wa ḵhiyānat nah karnā, muṣlah nah karnā, bachchoñ ko qatl nah karnā aur rāhiboñ ko qatl nah karnā.”

2. Ibn Abī Shaybah, Ḥaẓrat Ibn ‘Abbas raḍiya Allāhu ‘anhumā se ek aur riwāyat in alfāz ke sāth bayān karte hain.

(1) Aḥmad bin Ḥanbal fī al-Musnad, 5: 358, raqam: 2728

Huẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam jab apne lashkaron ko rawānah karte to farmāte:

لَا تَقْتُلُوا أَصْحَابَ الصَّوَامِعِ. (1)

“Kalīsā’on ke mutawalliyon (ya’nī pādriyon) ko qatl nah karnā.”

3. Imām Ibn Abī Shaybah Ḥaẓrat Thābit bin Ḥajjāj Kilābī se riwāyat karte hain keh Ḥaẓrat Abū Bakr Ṣiddīq raḍiya Allāhu ‘anhu logon ke dar-miyān khare huwe, Allāh Ta‘ālā kī ḥamd-o sanā’ bayān kī aur phir farmāyā:

أَلَا لَا يُقْتَلُ الرَّاهِبُ فِي الصَّوْمِعَةِ. (2)

“Khabar-dār! ‘Ibādat-gāhon meñ maujūd (ġhair-mutaḥārib) pādrī ko qatl nah kiya jā’e.”

4. Imām Bayhaqī Ḥaẓrat Sa‘īd bin al-Musayīb raḍiya Allāhu ‘anhu se riwāyat karte hain keh Ḥaẓrat Abū Bakr Ṣiddīq raḍiya Allāhu ‘anhu ne jab Islāmī lashkaron ko jihād kī muhim par rawānah karte to unheñ ba-ṭaure waṣīyat farmāte:

(1) 1. Aḥmad bin Ḥanbal fī al-Musnad, 6: 484, raqam: 33132

2. Abū Ya‘lā fī Musnad, 5: 59, raqam: 2650

3. Ṭaḥāwī fī Sharḥ Ma‘ānī al-Āṭhār, 3: 225

4. Daylamī, Musnad al-Firdaws, 5: 45, raqam: 7410

(2) Ibn Abī Shaybah fī al-Muṣannaf, 6: 483, raqam: 33127

ولا تغرقن نخلا، ولا تحرقنها، ولا تعقروا بهيمة، ولا شجرة تثمر، ولا
تخدموا بيعة، ولا تقتلوا الولدان، ولا الشيوخ، ولا النساء، وستجدون
أقواما حبسوا أنفسهم في الصوامع فدعوهم، وما حبسوا أنفسهم
له. (1)

“Khajūr ke bāghāt ko tabāh-o bar-bād karnā nah
unheñ jalānā, nah kisī chau-pā’e ko zabḥ karnā, nah
kisī phal-dār daraḥt ko kāṭnā, nah ko’ī girjā girānā,
nah bachchoñ ko qatl karnā nah būrḥoñ ko, nah
‘auratoñ ko. ‘An-qarīb tum aise logoñ ko pā’oge
jinhoñ ne apne āp ko ‘ibādat-gāhoñ meñ pā-band kar
rakhā hogā, pas tum unheñ aur jis chīz ke liye unhoñ
ne apne āp ko pā-band kar rakhā hai, choṛ denā.”

5. Isī tarḥ kī dūsri riwāyat Ḥaẓrat Šāliḥ bin Kaysān se
marwi hai jise Imām Bayhaqī ne riwāyat kiyā hai. Ḥaẓrat
Abū Bakr Šiddīq raḍiya Allāhu ‘anhu ne Shām kī taraf
lashkar rawānah karte huwe farmāyā:

إنكم ستجدون أقواما قد حبسوا أنفسهم في هذه الصوامع، فاتركوهم
وما حبسوا له أنفسهم، ولا تقتلوا كبيرا حرما، ولا امرأة، ولا وليدا، ولا
تخربوا عمراننا، ولا تقطعوا شجرة إلا لنفع، ولا تعقرن بهيمة إلا لنفع،
ولا تحرقن نخلا ولا تغرقنه، ولا تغدر، ولا تمثل، ولا تجبن، ولا تغلل. (2)

(1) Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 9: 85, raqam: 17904

(2) Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 9: 90, raqam: 17929

“Be-shak tum ‘an-qarīb aise logon ko pā’oge jinhon ne in ‘ibādat-gāhon meñ apne āp ko rok rakhā hogā, pas tum unheñ aur jis chīz ke liye unhon ne apne āp ko rok rakhā hai, ko choṛ denā. Aur shaiḳhe fānī (ḡa‘īf, ‘umr-rasīdah yā qarīb-ul-marg shakhs), ‘aurat aur bachche ko qatl nah karnā aur ābādī ko wīrān nah karnā. Bi-lā ḡarūrat darḡht nah kāṭnā aur nah chau-pā’e ko ḡabḡ karnā aur khajūron ke bāḡhāt nah jalānā aur nah unheñ tabāh-o bar-bād karnā aur nah ḡhaddārī karnā, nah muṣalah karnā, nah buzdilī karnā aur nah māle ḡhanīmat kī taqṣīm meñ dhokah-bazī karnā.”

In wāḡeḡ aḡkāmāt meñ jahān ḡhair-Muslimon ke mazhabī rāh-numā’on ko qatl karne kī mumāna‘at haiñ, wahāñ un logon ke ḡḡud-sāḡhtah mazhabī taṣawwurāt aur nām-nihād jihād kī kyā ta‘rīf kī jā’egī jo Musalmān ‘ulamā’-o mashā’iḡh kā qatl, muḡhalif maslak kī masājīd ko tabāh karne aur mazārāt-o ḡhānqāhon ko girānā nah ṣīrf jā’iz samajhte haiñ bal-keh us kā ‘alāl-e’lān irteḡāb bhī karte haiñ. Lekīn is ke bā-wujūd ḡḡud ko Sunnat ke pairau-kār aur dūsron ko bid‘atī qarār dete haiñ.

5. Ġhair-Muslim Tājiron aur Kāsht-kāron ke Qatl kī Mumāna‘at

Islām daurāne jañg aur futūḡāt ke ba‘d ḡhair-Muslim mu‘āshare ke tājiron (**businessmen & traders**) aur kāsht-kāron (**farmers**) ke qatl kā bhī ṣarīḡ muḡḡalif hai kyūn-keh

un ke sāth insānī ābādiyon kī ma‘īshat wā-bastah hai. Is kī wazāḥat darje zail aḥādīs se hotī hai.

1. Imām Ibn Abī Shaybah aur Imām Bayhaqī Ḥazrat Jābir bin ‘Abd Allāh raḍiya Allāhu ‘anhu se riwāyat karte haiñ:

كَانُوا لَا يَقْتُلُونَ تَجَارَ الْمُشْرِكِينَ. (1)

“Musalmān kabhī bhī mushrik tājiron ko qatl nahīn karte the.”

2. Imām Ibn Abī Shaybah Ḥazrat Zayd bin Wahb se bayān karte haiñ keh un ke pās Ḥazrat ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhu kā khaṭ āyā jis meñ Āp raḍiya Allāhu ‘anhu ne farmāyā thā:

لَا تَغْلُوا وَلَا تَغْدِرُوا، وَلَا تَقْتُلُوا وَلَيْدًا، وَاتَّقُوا اللَّهَ فِي الْفَلَاحِينَ. (2)

“Māle ghanīmat kī taqsīm meñ dhokah nah karo, nah ghaddārī karo, nah bachchoñ ko qatl karo. Aur kisānon ke mu‘āmalah meñ Allāh Ta‘ālā se ḍaro.”

Imām Bayhaqī kī bayān-kardah riwāyat ke alfāz yeh haiñ:

(1) 1. Ibn Abī Shaybah fī al-Muṣannaf, 6: 484, raqam: 33129

2. Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 9: 91, raqam: 17939

3. Ibn Ādam al-Qurashī, Kitāb al-Ḳharāj, 1: 52, raqam: 133

(2) 1. Ibn Abī Shaybah fī al-Muṣannaf, 6: 483, raqam: 33120

2. Ibn Ādam al-Qurashī, Kitāb al-Ḳharāj, 1: 52, raqam: 132

اتَّقُوا اللَّهَ فِي الْفَلَاحِينَ، فَلَا تَقْتُلُوهُمْ. (1)

“Kisānoñ ke mu‘āmalā meñ Allāh Ta‘ālā se ḍaro, so unheñ qatl nah karo.”

3. ‘Allāmah Ibn al-Qayyim ne Āp raḍiya Allāhu ‘anhu ke ḥawāle se yeh qaul bhī naql kiyā hai:

فَإِنَّ أَصْحَابَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَقْتُلُوهُمْ حِينَ فَتَحُوا
الْبِلَادَ، وَلَأَنَّهُمْ لَا يَقَاتِلُونَ، فَاشْبَهُوا الشُّيُوخَ وَالرَّهْبَانَ. (2)

“Ṣaḥāba’e kirām raḍiya Allāhu ‘anhum kā yeh ma‘mūl thā keh woh kisī ‘ilāqe ko fath kar lene ke ba’d un logon (zirā‘at-peshah afrād) ko qatl nah karte kyūn-keh woh ba-rāhe rāst jañg meñ sharīk nah hote the, pas woh būḥon aur mazhabī peshwā’on ke ḥukm meñ hote the.”

4. Imām Awzā‘ī ne bhī yehī farmāyā hai:

لَا يَقْتُلُ الْحَرَاثُ إِذَا عُلِمَ أَنَّهُ لَيْسَ مِنَ الْمُقَاتِلَةِ. (3)

“Daurāne jañg zirā‘at-peshah afrād ko qatl nahīn kiyā jā’egā agar yeh ma‘lūm ho keh woh jañg meñ ‘amalan sharīk nahīn.”

5. Ibn Qudāmah al-Maqdisī ne bhī yehī qaul ikhtiyār kiyā hai:

(1) Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 9: 91, raqam: 17938

(2) Ibn Qayyim fī Aḥkām ahl al-dḥimmah, 1: 165

(3) Ibn Qayyim fī Aḥkām ahl al-dḥimmah, 1: 165

فَأَمَّا الْفَلَاحُ الَّذِي لَا يُقَاتِلُ فَيَنْبَغِي أَلَّا يُقْتَلَ، لَمَّا رُوِيَ عَنْ عُمَرَ بْنِ
الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ : اتَّقُوا اللَّهَ فِي الْفَلَاحِينَ، الَّذِينَ لَا
يَنْصُبُونَ لَكُمْ فِي الْحَرْبِ. (1)

“Un kisānoñ aur muzāre‘oñ ko qatl karnā jā‘iz nahīn jo jañg meñ ‘amalan sharīk nah hoñ, kyūn-keh Ḥaẓrat ‘Umar bin Ḳhaṭṭāb raḍiya Allāhu ‘anhu se marwī hai keh Āp raḍiya Allāhu ‘anhu ne farmāyā: un kisānoñ aur muzāre‘oñ kī nisbat Allāh se ḍaro jo daurāne jañg tumhāre khilāf laṭe nahīn.”

6. Ġhair-Muslim Ḳhidmat-peshah Afrād ke Qatl kī Mumāna‘at

Islām ke diye ga’e qawānīne jihād meñ daurāne jañg khidmat par māmūr afrād ke qatl ko bhī mamnū‘ qarār diyā gayā hai.

Imām Aḥmad bin Ḥanbal, Imām Abū Dāwūd, Imām Nasā’ī, Imām Ibn Mājah aur Imām Ḥākim ne Ḥaẓrat Rabāḥ bin Rabī‘ raḍiya Allāhu ‘anhu se marwī ḥadīṣ bayān kī hai, woh farmāte haiñ:

كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ، فَرَأَى النَّاسَ
مُجْتَمِعِينَ عَلَى شَيْءٍ، فَبَعَثَ رَجُلًا فَقَالَ : انْظُرْ عَلَى مَا اجْتَمَعَ هَؤُلَاءِ؟
فَجَاءَ، فَقَالَ : عَلَى امْرَأَةٍ قَتِيلٍ. فَقَالَ : مَا كَانَتْ هَذِهِ لِتُقَاتَلَ. قَالَ :

(1) Ibn Qudāmah fī al-Mughnī, 9: 251

وَعَلَى الْمُقَدَّمَةِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ. فَبَعَثَ رَجُلًا فَقَالَ : قُلْ لِحَالِدٍ : لَا يَقْتُلَنَّ امْرَأَةً وَلَا عَسِيفًا. وفي رواية : لَا تَقْتُلَنَّ ذُرِّيَّةً وَلَا عَسِيفًا. (1)

“Ek guroh ġhazwah men ham Huzūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke sāth the keh Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne dekhā keh bōhat-se log kisī chīz ke pās jam‘a haiñ. Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ek ādamī ko yeh dekhne ke liye bhejā keh log kis chīz ke pās jam‘a huwe haiñ. Us ne ā kar batāyā: ek maqtūl ‘aurat ke pās. Farmāyā: yeh ‘aurat to jañg nahīn kartī thī. Ḥazrat Rabāḥ raḍiya Allāhu ‘anhu bayān karte haiñ keh agle daste ke kamānḍar Ḥazrat Khālīd bin Walīd the. Lehāzā Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ek ādamī ko bhejā aur farmāyā: Khālīd se kāhnā: (mushrikīn kī) ‘auratōñ aur logoñ kī khidmat karne wāloñ ko hargiz qatl mat karnā.” Ek riwāyat men hai: “bachchoñ aur khidmat-gāroñ k hargiz qatl mat karnā.”

Yahān tak keh maftūḥah ‘ilāqe ke ġhair-Muslim afrād ke gharon men kām-kāj karne wāle ġhair-Muslim

(1) 1. Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Jihād, bābu fī qatli al-nisā’, 3: 53, raqam: 2669

2. Ibn Mājah fī al-Sunan, Kitābu al-Jihād, bābu al-ġhāraṭu wa-al-bayātu wa-qatlu al-nisā’i wa-al-ṣibyān, 2: 948, raqam: 2842

3. Aḥmad bin Ḥanbal fī al-Musnad, 3: 488, raqam: 16035

4. Nasā’i fī al-Sunan al-kubrā, 5: 186_187, raqam: 8625, 8627

5. Ḥākim fī al-Mustadrak, 2: 133, raqam: 2565

mulāzimīn ko bhī nah qatl kiyā jā saktā hai, nah hī un par kisī qism kā ṭāks ‘ā’id kiyā jā saktā hai. Un logon ke mu‘āmalah meñ yehī shar‘ī ḥukm hai, isī bāt ko ‘Allāmah Ibn al-Qayyim ne ‘Abd Allāh bin ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhu ke ḥawāle se bayān kiyā hai:

إِنَّ الْعَبْدَ مُحَقَّقُونَ الدَّمَ فَأَشْبَهَ النِّسَاءَ وَالصَّبِيَّانَ.⁽¹⁾

“Gharon meñ kām-kāj karne wāle khidmat-gār bhī ‘auraton aur bachchon kī tarḥ māḥfūzul-dam haiñ.”

Aur isī tarḥ Ibn al-Mundhir ne tamām āhle ‘ilm kā ijmā‘ naql kiyā hai keh Ġhair-Muslimon ke būḥon, bīmāron, mōḥtājon, ‘auraton, bachchon aur be-roz-gār afrād kī tarḥ un ke zer-dast mulāzimon par bhī ko’ī ṭāks ‘ā’id nahīn hogā.”⁽²⁾

7. Ġhair-Muḥārīb Ġhair-Muslimon ke Qatl kī Mumāna‘at

Islām insānī khūn ko ka‘batullāh kī ḥurmat se ziyādah faẓīlat kā sazā-wār aur samajhtā hai, daurāne jaṅg bhī khūne nā-ḥaq kī mazammāt kī ga’ī hai. Daurāne jaṅg širf unhī dushmanon ko qatl karne kī ijāzat hai jo ‘amalan jaṅg meñ sharīk hon jab-keh ābādī kā Ġhair-muḥārīb ḥiṣṣā - jis meñ bīmār, ma‘zūr, goshā-nishīn afrād, bachche, būḥe aur ‘aurateñ shamil haiñ - qitāl kī ijāzat se mustaṣná hai. Fatḥe Makkah ke mauqa‘ par Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu

(1) Ibn Qayyim fī Ahkām ahl al-dhimmah, 1: 172

(2) Ibn Qayyim fī Ahkām ahl al-dhimmah, 1: 172

‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne jo hidāyāt jāri farmā’īn un meñ mazkūr hai keh jo muqābalah nah kare, jān bachā kar bhāg jā’e, apnā darwāzah band kar le yā zaḥmī ho us par ḥamlah nah kiyā jā’e.

1. Imām Muslim Ḥazrat Abū Hurayrah raḍiya Allāhu ‘anhu se riwāyat karte haiñ keh fatḥe Makkah ke din Ḥuzūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā:

مَنْ دَخَلَ دَارَ أَبِي سُفْيَانَ فَهُوَ آمِنٌ، وَمَنْ أَلْقَى السِّلَاحَ فَهُوَ آمِنٌ، وَمَنْ
أَغْلَقَ بَابَهُ فَهُوَ آمِنٌ. (1)

“Jo shakḥṣ Abū Sufyān ke ghar meñ dāḥil ho jā’egā use amān hai, jo shakḥṣ hathiyār pheñk de use amān hai aur jo shakḥṣ apne ghar ke darwāze band kar le use bhī amān hai.”

In tamām iqdāmāt se amn kā ‘azm aur paighām zāhir hotā hai.

2. Muṣannaf ‘Abd al-Razzāq meñ riwāyat hai keh Ḥazrat ‘Alī bin Abī Ṭālib raḍiya Allāhu ‘anhumā farmāyā karte the:

www.TahirulQadriBooks.com

(1) 1. Muslim fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Jihādu wa-al-siyar, bābu Fatḥu Makkah, 3: 1407, raqam: 1480

2. Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Ḳharāju wa-al-imāratu wa-al-fay’u, bābu mā jā’a fī ḵhabari Makkah, 3: 162, raqam: 3021

3. Bazzār fī al-Musnad, 4: 122, raqam: 1292

لَا يُدْفَفُ عَلَى جَرِيحٍ، وَلَا يُقْتَلُ أَسِيرٌ، وَلَا يُتَّبَعُ مُدْبِرٌ. (1)

“Zaḵmī ko fauran qatl nah kiyā jā’e, nah qaidī ko qatl kiyā jā’e aur nah bhāgne wāle kā ta‘āqub kiyā jā’e.”

3. Muṣannaf ‘Abd al-Razzāq kī ek aur riwāyat meñ Ḥaẓrat Juwaybir bayān karte hain keh unheñ Banū Asad kī ek ‘aurat ne batāyā keh us ne Ḥaẓrat ‘Ammār ko Ḥaẓrat ‘Alī raḍiya Allāhu ‘anhu ke jañge jumal se fāriḡ hone ke ba’d yeh e‘lān karte huwe sunā:

ولا تدفوا على جريح، ولا تدخلوا دارا، من ألقى السلاح فهو آمن،
ومن أغلق بابا فهو آمن. (2)

“Zaḵmī ko fauran qatl nah karnā aur kisī ghar meñ dāḡhil nah honā, jis ne apnā asleḡah phaink diyā use amān hai aur jis ne apnā darwāzah band kar liyā woh bhī māmūn hai.”

8. Ġhair-Muslimoñ ke Ḳhilāf Shab-ḡhūn Mārne kī Mumāna‘at

Islāmī qawānīne jañg meñ ek zābeṭa’e aḡhlāq yeh bhī hai keh rāt ke waqt dushman par ḡamlah nahīn kiyā jā’egā bal-keh ṣubḡ hone kā inteẓār kiyā jā’egā tā-keh ġhair-ḡarbī (**non combatant**) log – ‘aurateñ, būḡhe, marīẓ aur bachche –

(1) ‘Abd al-Razzāq fī al-Muṣannaf, 10: 123, raqam: 18590

(2) ‘Abd al-Razzāq fī al-Muṣannaf, 10: 124, raqam: 18591

achānak pareshān nah hoñ aur unheñ ko’i guzand nah pahōnche.

Ṣaḥīḥ Buḵḥārī Ṣaḥīḥ Muslim meñ Ḥaẓrat Anas raḍiya Allāhu ‘anhu se riwāyat hai:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ أَتَى خَيْبَرَ لَيْلًا، وَكَانَ إِذَا أَتَى قَوْمًا بَلِيلٍ لَمْ يُغْرِ بِهِمْ حَتَّى يُصْبِحَ. (1)

“Rasūl Allāh ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam rāt ke waqt Ḳhaybar ke maqām par pahōnche. Chunān-cheh Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kā ma‘mūl thā keh jab kisī jagah rāt ko pahōnchte to subḥ hone tak un logon par hamlah nahīn kiyā karte the.”

Is Nabawī zabeṭa’e jañg ko sāmne rakh kar Dāhshat-gardon kī un kār-rawā’iyon kā taṣawwur karen jo achānak hañstī bastī ābādiyon ko khañḍarāt meñ badal dete hañ aur baiṭhe biṭḥa’e saikron log maut ke munh meñ chale jāte hañ.

9. Ġhair-Muslimon ko Āg meñ Jalāne kī Mumāna‘at

(1) 1. Buḵḥārī fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Mağhāzī, bābu ġhazwaṭu Ḳhaybar, 4: 1538, raqam: 3961

2. Muslim fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Jihādu wa-al-siyar, bābu ġhazwaṭu Ḳhaybar, 3: 1427, raqam: 1365

3. Tirmidhī fī al-Sunan, Kitābu al-Siyar, bābu al-bayāti wa-al-ġhārāt, 4: 121, raqam: 1550

‘Āhde jāhilīyat meñ laḡā’ī ke daurān is qadr wāḥshiyānah af’āl sar-zad hote the keh shiddate inteqām meñ dushman ko zindah jalā diyā jātā thā. Chunān-cheh Ḥuḏūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne jaṅgī qawānīn meñ be-shumār iṣlāḥāt ke sāth-sāth āg meñ jalāne jaisī wāḥshiyānah ḥarakat se bhī man‘a farmā diyā.”

Ḥaḏrat ‘Abd al-Raḥmān bin ‘Abd Allāh ne apne wālīd se riwāyat kiyā hai keh ek safar meñ woh Rasūl Allāh ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke sāth the. Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam qazā’e ḥājat ke liye tashrīf le ga’e to unhoñ ne ek chirya dekhī jis ke sāth do bachche the. Unhone us ke bachche ko pakaḡ liye to chirya iṣṭerāb aur pareshānī meñ par biḥāne lagī. Jab Ḥuḏūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam wā-pas tashrīf lā’e ā’e to farmāyā:

مَنْ فَجَعَ هَذِهِ بَوْلِدَهَا؟ رُدُّوا وَلَدَهَا إِلَيْهَا. ⁽¹⁾

“Ise us ke bachchoñ kī waj·h se kis ne tarṭpāyā hai?
Us ke bachche use lauṭā do.”

Phir Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne chyūñṭiyon kā ek bil dekhā jise jalāyā gayā thā. To āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne is kī mumāna‘at bayān karte huwe irshād farmāyā:

(1) Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Jihād, bābu karāhiyati ḥarqi al-‘adūwi bi-al-nār, 3: 55, raqam: 2675

إِنَّهُ لَا يَنْبَغِي أَنْ يُعَذَّبَ بِالنَّارِ إِلَّا رَبُّ النَّارِ. (1)

“Āg ke sāth ‘azāb denā āg ke Rab ke ‘ilāwah kisī ke liye jā’iz nahīn hai.”

Islām ne jahān chyūntī jaisī maḵhlūq ko āg meñ jalāne se man‘a kiyā hai to wahān insānoñ ko jalāne kī ijāzat kis tarḥ dī jā saktī hai? Isī tarḥ Ḥuzūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne jihādī muhimmāt par rawānah karte huwe ṣaḥāba’e kirām raḍiya Allāhu ‘anhum ko tākīd farmā’ī keh dushman ko āg meñ jalā kar halāk nah karnā. (2) Magar ḥāliyah bam-dhamākoñ aur ḵḥud-kush ḥamloñ meñ ‘awāmī maqāmāt, masājīd aur dafātīr meñ log āg meñ jal kar rākh hote haiñ; bachchoñ, būḥoñ aur ‘auratoñ ke jism ṭukṛe ṭukṛe ho kar hawā meñ muntashar ho jāte haiñ lekīn ta‘ajjub to yeh hai keh is qadr bahīmānah qatl ke ba’d ko’ī nām-nihād Musalmānoñ kā guroh us kī zimmah-dārī qubūl kar letā hai. Jis se dunyā meñ yeh paighām jātā hai keh Musalmānoñ kā taṣawwure jihād (na‘ūdhu billāh) is qadr zālimānah aur bahīmānah hai jab-keh ḥaḳīqat is se qat‘an muḵhtalif hai.

(1) Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Jihād, bābu karāhiyati ḥarqi al-‘adūwi bi-al-nār, 3: 55, raqam: 2675

(2) 1. Buḵḥārī fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Jihādi wa-al-siyar, bābu lā yu‘adḥḍḥabu bi-‘adḥābi Allāh, 3: 1098, raqam: 2853

2. Tirmidḥī fī al-Sunan, Kitābu al-Siyar, bāb: (20), 4: 137, raqam: 1571

3. Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Jihād, bābu karāhiyati ḥarqi al-‘adūwi bi-al-nār, 3: 54, raqam: 2674

10. Dushmanon ke Gharon meñ Ghusne aur Lūt-Mār Karne kī Mumāna‘at

Muslim fauj ko bi-lā ijāzat dushmanon ke gharon meñ dākḥil hone kī bhī ijāzat nahīn dī ga’ī. Ḥālate jaṅg meñ bhī Islām ne chādar aur chār dīwārī ke tahāffuz par zor diyā, ‘auraton aur bachchon ko mārne piṭne kī bhī ijāzat nahīn aur bi-lā qīmat ko’ī chīz le kar khānā bhī mamnū‘ hai.

1. Sunan Abī Dāwūd meñ marwī hai keh Ḥaẓrat ‘Irbād bin Sāriyah Sulamī raḍiya Allāhu ‘anhu farmāte haiñ: ham Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke sāth Ḳhaybar ke maqām par utre aur kitne hī Ṣāhāba’e kirām raḍiya Allāhu ‘anhum Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke ṣath the. Ḳhaybar kā sardār ek maḡhrūr aur sar-kash ādamī thā. Us ne Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kī bār-gāh meñ ḥāẓir ho kar kahā: kyā Āp ke liye munāsib hai keh Āp hamāre gadhon ko zabḥ karen, hamāre phalon ko khā’ēn aur hamārī ‘auraton ko piṭen? Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam nā-rāẓ huwe aur farmāyā: ae Ibn ‘Awf! Apne ghoṛe par sawār ho kar yeh munādī kar do keh jannat ḥalāl nahīn hai magar īmān wāle ke liye aur namāz ke liye jam‘a ho jā’o. Rāwī kā bayān hai keh log jam‘a ho ga’e to Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne unheñ namāz paḥhā’ī. Phir Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam khare huwe aur farmāyā:

أَيَحْسَبُ أَحَدُكُمْ مَتَّكِنًا عَلَى أَرِيكَتِهِ قَدْ يَظُنُّ أَنَّ اللَّهَ لَمْ يَحْرَمْ شَيْئًا إِلَّا مَا
فِي هَذَا الْقُرْآنِ؟ أَلَا وَإِنِّي وَاللَّهِ قَدْ وَعَظْتُ وَأَمَرْتُ وَهَيَّيْتُ عَنْ أَشْيَاءٍ إِنَّمَا
لَمِثْلُ الْقُرْآنِ أَوْ أَكْثَرُ. وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ لَمْ يُجَلِّ لَكَ مُمَّا أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتَ
أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا بِإِذْنٍ، وَلَا ضَرْبَ نِسَائِهِمْ، وَلَا أَكْلَ ثَمَارِهِمْ. (1)

“Kyā tum men se ko’ī apnī masnad par tek lagā kar yeh samajhtā hai keh Allāh Ta‘ālā ne ko’ī chīz ḥarām qarār nahīn dī magar wohī jis kā zikr Qur’ān Majīd men hai. Āgāh ho jā’o, Kḥudā kī qasam, mein ne naṣīḥat karte huwe, ḥukm dete huwe aur ba‘z chīzon se man‘a karte huwe jo kuḥ bhī kahā hai woh Qur’ān kī tarḥ hai bal-keh un kī ta‘dād Qur’ānī umūr se ziyādah hai. Allāh Ta‘ālā ne tumhāre liye yeh jā’iz nahīn rakhā hai keh āhle kitāb kī ijāzat ke ba-ghair un ke gharon men dākhil ho, nīz un kī ‘auraton ko pīṭnā aur un ke phalon ko khānā bhī ḥalāl nahīn hai.”

2. Islām se qabl daure kufr-o jāhilīyat men māḥẓ māl-o daulat ke ḥuṣūl ke liye bhī ‘Arab jang-jū laṛā’ī ḥeṛḥ diyā karte the. Tijāratī qāfilon ko lūṭnā ba‘z qabā’il kā ma‘mūl ban chukā thā lekīn Islām ne us ziyādatī ko saḥṭi se khatm kar diyā. Ek ghazwah men chand logon ne musāfiron ko

(1) 1. Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Kḥarāju wa-al-imāratu wa-al-fay’u, bābu fī ta’shīri ahl al-Dḥimmaṭi idḥā ikhtalafū bi-al-tijārāt, 3: 170, raqam: 3050

2. Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 9: 204, raqam: 18508

3. Ibn ‘Abd al-Barr fī al-Tamhīd, 1: 149

lūṭnā chāhā to Ḥuḏūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne unheñ saḡhtī se man‘a kar diyā.

Ḥaḏrat Mu‘āz bin Anas ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam marwī hai keh ek ġhazwah meñ Ḥuḏūr Raḡmate ‘Ālam ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke ham-rāh shirkat kī sa‘ādat naṣīb hū‘ī. Ba‘z logon ne dūsron ke rāste ko taṅg kiyā aur rāh chalte musāfiron ko lūṭnā shurū‘ kar diyā. Āqā‘e Do-jāhān ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ko ma‘lūm huwā to Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ek ṣaḡābī ko bhej kar e‘lān karwāyā:

أَنَّ مَنْ صَيَّقَ مَنْزِلًا أَوْ قَطَعَ طَرِيقًا فَلَا جِهَادَ لَهُ. (1)

“Jo shakḡṡ dūsron ko gharon meñ ghus kar taṅg kare yā rāston meñ lūṭ-mār kare us kā yeh (Dāhshat-gardānah) ‘amal jihād nahīn kāhlā’egā.”

Goyā Allāh kī rāh meñ laṛne wāle agar lūṭ-mār karne aur gharon meñ ghus kar logon hirāsān karne lagen, ‘awāmmunnās ke liye un kā ‘amal bā‘ise āzār ban·ne lage to rāhe ḡaq meñ jāneñ qurbān karne kā ‘aḡīm jazbah bhī bār-gāhe Ḳhudā-wandī meñ mustarad kar diyā jā’egā aur yeh ‘amal jihād nahīn bal-keh fe‘le ḡarām qarār pā’egā.

11. Dushman ke Maweshiyon, Faṣlon aur Amlāk ko Nuḡṣān Pahōñchāne kī Mumāna‘at

(1) Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Jihād, bābu mā yu‘maru mini anḡimāmi al-‘askari wa-sa‘atih, 3: 41, raqam: 2629

Islām nah khūne nā-ḥaq kī ijāzat detā hai aur nah dushman kī sar-zamīn par khulī tabāhī wa bar-bādī kā khwāhān hai. Islām amn aur iṣlāḥ kā dā‘ī hai is liye ḥālate jaṅg meñ bhī is bāt kā khayāl rakhā jātā hai keh nah khetiyān bar-bād hoñ, nah phal-dār darakht kāṭe jā‘en aur nah amlāk ko nazre ātish kiyā jā‘e.

1. Is ḥawāle se Imām Tirmidhī ne Ḥazrat Abū Bakr Ṣiddīq radiya Allāhu ‘anhu kā yeh qaul naql kiyā hai:

وَهَيَّ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ أَنْ يَقْطَعَ شَجَرًا مُثْمِرًا أَوْ يُخَرِّبَ عَامِرًا، وَعَمِلَ
بِذَلِكَ الْمُسْلِمُونَ بَعْدَهُ. ⁽¹⁾

“Ḥazrat Abū Bakr Ṣiddīq radiya Allāhu ‘anhu ne (daurāne jaṅg) phal-dār darakht kāṭne yā ‘imārat ko tabāh karne se man‘a farmāyā aur Āp ke ba‘d bhī Musalmān isī par ‘amal-pairā rahe.”

2. Isī mazmūn kī aḥādīs Muwaṭṭā Imām Mālik, Muṣannad ‘Abd al-Razzāq, Muṣannaḥ Ibn Abī Shaybah aur Sunan Bayhaqī meñ ā‘ī hain jin meñ Huzūr ‘alayhi al-ṣalātu wa-al-salām ne ṣarāḥatan darakht kāṭne se man‘a farmāyā hai.

Ḥazrat Yahyá bin Sa‘īd bayān karte hain keh unhen batāyā gayā keh Ḥazrat Abū Bakr Ṣiddīq radiya Allāhu ‘anhu Shām kī ṭaraf kuḥ lashkar rawānah karte huwe Yazīd bin Abī Sufyān kī ṭaraf ā‘e aur use farmāyā:

(1) Tirmidhī fī al-Sunan, Kitābu al-Siyar, bābu fī al-taḥrīqi wa-al-taḥrīb, 4: 122, raqam: 1552

إِنِّي أُوصِيكَ بِعَشْرِ : لَا تَقْتُلَنَّ صَبِيًّا وَلَا امْرَأَةً، وَلَا كَبِيرًا هَرِمًا، وَلَا
تَقْطَعَنَّ شَجَرًا مُثْمِرًا، وَلَا تَحْرَبَنَّ عَامِرًا، وَلَا تَعْقِرَنَّ شَاةً، وَلَا بَعِيرًا إِلَّا
لِمَا كَلَّةٍ، وَلَا تُغْرِقَنَّ نَحْلًا، وَلَا تَحْرِقَنَّهٗ، وَلَا تَغْلُلَنَّ وَلَا تَجْبُنَّ. (1)

“Main tumhen das chīzon kī waṣīyat kartā hūn: kisī bachche, ‘aurat, būrhe aur bīmār ko hargiz qatl nah karnā, aur nah hī ko’ī phal-dār daraḫt kāṭnā, aur nah hī kisī ābād ghar ko wīrān karnā, aur nah hī kisī bheṛ aur ūnṭ kī kūncheñ kāṭnā magar khāne ke liye (jitni ṣarūrat ho shar‘ī ṭarīqe ke muṭābiq zabḥ kar lenā), aur kharjūron ke paudoñ ko mat kāṭnā nah unheñ jalānā, aur māle ghanīmat ko taqṣīm karne meñ dhokah nah karnā aur nah hī buzdil honā.”

3. Imām Ibn Abī Shaybah Ḥaṣrat Mujāhid se marwī riwāyat bayān karte hain:

لَا يُقْتَلُ فِي الْحَرْبِ الصَّبِيُّ، وَلَا امْرَأَةٌ وَلَا الشَّيْخُ الْفَانِي، وَلَا يُحْرَقُ الطَّعَامُ،
وَلَا النَّحْلُ وَلَا تُحْرَبُ الْبُيُوتُ وَلَا يُقْطَعُ الشَّجَرُ الْمُثْمِرُ. (2)

“Jang meñ kisī bachche, ‘aurat yā shaiḳhe fānī ko qatl nah kiyā jā’e aur nah hī khāne aur khajūr ke

(1) 1. Mālik fī al-Muwattā, Kitābu al-Jihād, bābu al-nahyu ‘an qatli al-nisā’i, wa-al-wiladāni fī al-ghazwi, 2: 447, raqam: 965

2. ‘Abd al-Razzāq fī al-Muṣannaf, 5: 199, raqam: 9375

3. Ibn Abī Shaybah fī al-Muṣannaf, 6: 483, raqam: 33121

4. Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 9: 89, 90, raqam: 17927, 17929

5. Marwazī, Musnad Abī Bakr: 69_72, raqam: 21

(2) Ibn Abī Shaybah fī al-Muṣannaf, 6: 483, raqam: 33122

darakhṭon ko jalāyā jā'e, aur nah hī gharon ko wīrān
kiyā jā'e aur nah hī phal-dār darakhṭon ko kāṭā jā'e.”

4. Isī tarḥ kī ek aur riwāyat meñ Ḥaẓrat ‘Abd Allāh bin ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhu bayān karte haiñ keh jab Ḥaẓrat Abū Bakr Ṣiddīq raḍiya Allāhu ‘anhu ne lashkar ko Shām kī ṭaraf rawānah kiyā to us ke sāth taqrīban do mīl chale aur āhle lashkar ko muḵhāṭab kar ke farmāyā:

أوصيكم بنقوى الله، لا تعصوا ولا تغلوا، ولا تجبنوا، ولا تغرقوا نخلا،
ولا تحرقوا زرعاً، ولا تحبسوا بهيمة، ولا تقطعوا شجرة مثمرة، ولا تقتلوا
شيخاً كبيراً، ولا صبيّاً صغيراً.⁽¹⁾

“Main tumheñ Allāh Ta‘ālā se ḍarne kī waṣīyat kartā hūñ, (aur yeh keh) nā-farmānī nah karnā, buzdilī nah karnā, khajūr ke paḍon ko tabāh nah karnā, khetiyāñ nah jalānā, chau-pāyon ko qaid kar ke nah rakhnā, kisī phal-dār darakhṭ ko nah kāṭnā aur kisī shaiḵhe fānī ko qatl karnā nah kisī ḥoṭe bachche ko.”

5. ‘Āṣim bin Kulayb ne apne Wālide Mājid se riwāyat kiyā hai keh ek Anṣārī ne bayān kiyā: ham ek safar meñ Rasūl Allāh ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke sāth nikle to logon ko khāne pīne ke baṭī zarūrat pesh ā’ī aur waqt kā sāmnā karnā paṛā. Pas unheñ bakriyāñ milīñ to unheñ lūṭ kar zabḥ kar liyā. Khāne kī ḥāñḍiyon meñ ubāl ā rahā thā keh kamān se ṭek lagā’e huwe Rasūl Allāh ṣallā

(1) Marwazī, Musnad Abī Bakr: 69_72, raqam: 21

Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam tashrīf le ā’e aur apnī kamān se hamārī hāṇḍiyon ko ulaṭnā shurū‘ kar diyā aur gosht ko miṭṭī meḥ milānā shurū‘ kar diyā. Phir farmāyā:

إِنَّ النُّهْبَةَ لَيْسَتْ بِأَحَلَّ مِنَ الْمَيْتَةِ. (1)

“Lūṭ-mār (kā khānā) murād jānwaron ke gosht se ziyādah ḥalāl nahīn hai.”

Kis qadr eḥtiyāt, uṣūl-pasandī aur a’lá sīrat-o kirdār kā muṣāharah ho rahā thā. Muḥāze jāng thā yā ṭawīl safar ke daurān bhūk kī shiddat kī ḥālat, dunyā kā ko’ī bhī ‘askarī qā’id, mazhabī rāh-numā yā rūḥānī murabbī itne sāf suthre, mazbūṭ aur pākīzah kirdār kā yeh namūnā pesh nahīn kar saktā. Isī tarbiyat kā aṣar thā keh bhūk se niḡḥāl Ṣaḥābah raḍiya Allāhu ‘anhum ke sāmne se ubaltī hū’ī hāṇḍiyān miṭṭī par ulṭā dī ga’īn aur paikarāne ṣabr-o riṣā ne ḵhāmoshī ke sāth Ḥuṣūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke faiṣle ke sāmne sare taslīm ḵham kiye rakkhā.

Is mauqa‘ par Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne jo kalimāt irshād farmā’e woh insānīyat ke liye ek anmol tōḥfah the. Lūṭ-mār ke rizq ko murdār jānwar se ziyādah nā-pāk qarār denā un logon ke liye ek lamḥa’e fikrīyah hai jo ā’e roz lūṭ-mār aur benk-daketiyān kar ke Dāhshat-gardī kī kār-rawā’iyon ke liye raqam jam’a karte haiṅ.

(1) 1. Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Jihād, bābu fī al-nahyi ‘an al-nuḥbā idḥā kāna fī al-ṭa’āmi qillaṭun fī arḍi al-‘adū, 3: 66, raqam: 2705

2. Bayḥaqī fī al-Sunan al-kubrā, 9: 61, raqam: 17789

Khulāṣa'e Bāḥs

Darje bālā taṣrīḥāt se yeh bāt khūb wāḏeḥ hotī hai keh jab Islām par jaṅg musallaṭ kar dī jā'e yā Musalmānoñ ko jārehīyat kā nishānah banāyā jā'e aur jawāb meñ Islāmī riyāsat kī fauj bā-qā'edā jihād meñ maṣrūf ho to aise ḥālāt meñ bhī 'auratoñ, bachchoñ aur khidmat-guzāroñ ko qatl nahīn kiyā jā saktā. yehī nahīn bal-keh daurāne jaṅg faṣloñ ko tabāḥ karne, 'imāratoñ ko mismār karne, 'ibādāt-gāhoñ ko nuqṣān pahōñchāne aur lūṭ-mār se bhī man'a kiyā gayā hai. Jo Islām daurāne jihād bhī in umūr kī ijāzat nahīn detā us ke nazdīk aise Musalmānoñ yā ġhair-Muslimoñ ko jo barāhe rāst jārehīyat meñ mulawwaṣ nah hoñ, pur-amn tarīqe se apne gharoñ aur shāhroñ meñ muqīm hoñ, kār-o bār meñ maṣrūf hoñ, safar kar rahe hoñ yā masājid meñ maṣrūfe 'ibādāt hoñ - Dāḥshat-gardī ke zarī'e qatl karne kī kaise ijāzat dī jā saktī hai? Lehāzā yeh bāt wāḏeḥ ho jātī hai keh aisī kār-rawā'iyāñ Islāmī ta'līmāt ke sar-ā-sar munāfi aur Qur'ān-o ḥadīṣ se ṣarīḥ inḥerāf haiñ.

www.TahirulQadriBooks.com

Bāb siwum

**Ġhair-Muslimoñ ke Jān-o Māl aur
‘Ibādat-gāhoñ kā Taḥaffuz**

www.TahirulQadriBooks.com

www.TahirulQadriBooks.com

Faṣl awwal

**‘Āhde Risālat Ma’āb ṣallā Allāhu
‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam aur
‘Āhde Ḳhulafā’e Rāshidīn men
Ġhair-Muslim Shāhriyon kā
Taḥaffuḏ**

www.TahirulQadriBooks.com

www.TahirulQadriBooks.com

Ẓail men ham jā'ezah lenge keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam aur Ḳhulafā'e Rāshidīn ke adwār men ġhair-Muslim shāhriyon ke jān-o māl aur 'izzat-o ābrū kī ḥifāẓat kā inteẓām kaisā thā.

1. 'Āhde Risālāt Ma'āb ṣallā Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam men Ġhair-Muslim Shāhriyon kā Taḥaffuz

Ġhair-Muslimon ke ḥuqūq kā taḥaffuz jis andāz men 'āhde Risālāt Ma'āb ṣallā Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam men kiyā gayā us kī naẓīr pūrī insānī tāriḳh men nahīn miltī. Ḥuẓūr ṣallā Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne apne mawāsīq, mu'āhadāt aur farāmīn ke ẓarī'e is taḥaffuz ko ā'inī aur qānūnī ḥisīyat aur āzādī ke sāth-sāth jumlah ḥuqūq kī ḥifāẓat ke taṣawwur kī 'amalī-waẓāhat kartā hai. Ise Imām Abū 'Ubayd Qāsim bin Salām, Imām Ḥumayd bin Zanjawayh, Ibn Sa'd aur Balādhurū sab se ne riwāyat kiyā hai. Is men Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu 'alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne yeh tāhṛīrī farmān jāri farmāyā thā:

وَلَنَجْرَانَ وَحَاشِيَتَهَا ذِمَّةَ اللَّهِ وَذِمَّةَ مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ رَسُولِ اللَّهِ، عَلَى دِمَائِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ وَمِلَّتِهِمْ وَأَرْضِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ وَمِلَّتِهِمْ وَرَهْبَانِيَتِهِمْ وَأَسَاقِفَتِهِمْ
وَعَائِيَتِهِمْ وَشَاهِدِهِمْ وَغَيْرِهِمْ وَبَعَثْتَهُمْ، لَا يُغَيِّرُ مَا كَانُوا عَلَيْهِ،

وَلَا يُغَيِّرُ حَقٌّ مِنْ حُقُوقِهِمْ وَأَمْثَلَتِهِمْ، لَا يُفْتَنُ أُسْفُفٌ مِنْ أُسْفُفِيَّتِهِ، وَلَا رَاهِبٌ مِنْ رَهْبَانِيَّتِهِ، وَلَا واقفٌ مِنْ وقافيتِهِ، عَلَى مَا تَحْتَ أَيْدِيهِمْ مِنْ قَلِيلٍ أَوْ كَثِيرٍ، وَلَيْسَ عَلَيْهِمْ رَهَقٌ. (1)

“Allāh aur us ke Rasūl Muḥammad ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam, āhle Najrān aur un ke ḥalīfoñ ke liye un ke ḵhūn, un kī jānoñ, un ke mazhab, un kī zamīnoñ, un ke amwāl, un ke rāhiboñ aur pādriyoñ, un ke maujūd aur ġhair-maujūd afrād, un ke maweshiyoñ aur qāfiloñ aur un ke asthān (mazhabī ṭhikāne) wa-ġhairah ke zāmin aur zimmah-dār haiñ. Jis Dīn par woh haiñ us se un ko nah pherā jā’egā. Un ke ḥuqūq aur un kī ‘ibādadt-gāhoñ ke ḥuqūq meñ ko’ī tabdīlī nah kī jā’egī. Nah kisī pādri ko, nah kisī rāhib ko, nah kisī sardār ko aur nah kisī ‘ibādat-gāh ke ḵhādīm ko - ḵhwaḥ us kā ‘ōhdah ma‘mūlī ho yā baṛā - us se nahīn haṭāyā jā’egā, aur un ko ko’ī ḵhauf-o ḵhaṭar nah hogā.”

Imām Ḥumayd bin Zanjawayh ne bayān kiya hai keh Ḥuzūr ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke wiṣāl mubārak ke ba’d bhī ‘āhde Ṣiddīqī meñ yehī mu‘āhadah nāfiẓul-‘amal rahā, phir ‘āhde Farūqī aur ‘āhde ‘Uṭhmānī

(1) 1. Ibn Sa’d fī Ṭabaqāt al-kubrā, 1: 288, 385

2. Abū Yūsuf, Kitāb al-Ḷharāj: 78

3. Abū ‘Ubayd Qāsim fī Kitāb al-Amwāl: 244, 245, raqam: 503

4. Ibn Zanjawayh fī Kitāb al-Amwāl: 449, 450, raqam: 732

5 Balādhurī fī Futūḥ al-buldān: 90

meñ ḥālāt kī tabdīlī ke pesh-nazar kuḥ tarmīm kī ga’īn magar ġhair-Muslimon ke mazkūrah bālā ḥuqūq kī ḥifāzat-o zimmah-dārī kā wohī ‘amal kāmīl rūh ke sāth bar-qarār rahā.

Isī tarḥ Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne Fatḥe Kḥaybar ke mauqa‘ par bhī Yahūd ke amwāl-o amlāk ke bāre meñ e’lān farmāyā, jise Imām Aḥmad, Imām Abū Dāwūd, Imām Ṭabarāni aur Dīgar A’imma’e Ḥadīṣ-o Siyar ne riwāyat kiyā hai:

عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ : غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةَ خَيْبَرَ، فَأَسْرَعَ النَّاسُ فِي حِطَائِرِ يَهُودَ، فَأَمَرَنِي أَنْ أُنَادِيَ الصَّلَاةَ ثُمَّ قَالَ : أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ قَدْ أَسْرَعْتُمْ فِي حِطَائِرِ يَهُودَ. أَلَا! لَا تَحِلُّ أَمْوَالُ الْمُعَاهِدِينَ إِلَّا بِحَقِّهَا. (1)

“Ḥazrat Khālīd bin Wālīd radiya Allāhu ‘anhu bayān karte hain keh woh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke sāth ġhazwa’e Kḥaybar meñ maujūd the. Log (mujāhidīn) jaldī meñ Yahūd ke bāndhe huwe jānwar bhī le ga’e. Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne mujhe namāz ke liye azān dene kā ḥukm farmāyā. Namāz ke ba’d Āp ṣallā Allāhu

(1) 1. Aḥmad bin Ḥanbal fī al-Musnad, 4: 89, raqam: 16862

2. Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Aṭ’imah, bābu al-nahyu ‘an akli al-sibā’, 3: 356, raqam: 3806

3. Ibn Zanjawayh fī Kitāb al-Amwāl: 379, raqam: 618

‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne farmāyā: ae logo! Tum jaldī meñ Yahūd ke bañdhe huwe jānwar bhī le ga’e ho. Khabar-dār! Siwā’e ḥaq ke ġhair-Muslim shāhriyon ke amwāl se lenā ḥalāl nahīn hai.” Yehī riwāyat in alfāz ke sāth bhī ā’ī hai:

أَلَا وَإِنِّي أُحَرِّمُ عَلَيْكُمْ أَمْوَالَ الْمُعَاهِدِينَ بِغَيْرِ حَقِّهَا. (1)

“Khabar-dār! Main tum par ġhair-Muslim aqalliyaton ke amwāl par nā-ḥaq qabḡah karnā ḥarām kartā hūn.”

Imām Dāraquṭnī ne in alfāz se is riwāyat ko bayān kiyā hai keh Ḥaḡrat Kḥālīd bin Walīd raḡiya Allāhu ‘anhu ne farmāyā:

حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ أَمْوَالَ الْمُعَاهِدِينَ. (2)

“Ḥuḡūr Nabīye Akram ṡallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne ġhazwa’e Kḥaybar ke mauqa’ par ġhair-Muslim shāhriyon ke amwāl par qabḡah karnā ḥarām qarār de diyā.”

Daure Nabawī ṡallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam meñ un mu‘āhadāt, dast-āwezāt aur e‘lānāt se aqalliyaton ke ḥuqūq kā darje zail kḥākah sāmne ātā hai:

(1) 1. Ṭabarānī fī al-Mu’jam al-kabīr, 4: 111, raqam: 3828

2. Ibn Zanjawayh fī Kitāb al-Amwāl: 380, raqam: 619

(2) Dāraquṭnī fī al-Sunan, 4: 287, raqam: 63

1. Islāmī ḥukūmat ke tāḥt rāhne wālī ġhair-Muslim ra‘āyā ko musāwī qānūnī ḥuqūq ḥāṣil hote haiñ.
2. Un ke mazḥab se kisī qism kā ta‘ruḏ nahīñ kiyā jā saktā.
3. Un ke amwāl, jān aur ‘izzat-o ābrū kī ḥifāẓat Musalmānoñ hī kī tarḥ Islāmī ḥukūmat kī zimmah-dārī hotī hai.
4. Islāmī ḥukūmat unheñ inteẓāmī umūr ke ‘ōhde - jis qadr woh āhlīyat-o isteḥqāq rakheñ - tafwīẓ kar saktī hai.
5. Apne mazḥabī numā’inde aur ‘ōhde-dār woh ḵuḍ muta‘ayyan karne ke mujāz hote haiñ, un kī ‘ibādat-gāheñ qābile eḥterām haiñ aur unheñ mukammal taḥaffuz ḥāṣil hai.

2. ‘Āhde Şiddīqī meñ Ġhair-Muslimoñ ke Taḥaffuz kī Qānūnī Ḥaisīyat

Ġhair-Muslim shāhriyoñ ke jān-o māl kī ḥifāẓat kā yeh ehtemām şırf Paġham-bare Islām şallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kī zindagī tak hī māḥdūd nahīñ rahā bal-keh Ḥuẓūr Nabīye Akram şallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kī ḥayāte zāhirī ke ba‘d Ḳḥulafā’e Rāshidīn ke daur meñ bhī yeh silsilah jāri rahā. Is kī tafsīl kuḥ yūn hai:

1. Sayyidinā Şiidiqe Akbar raḍiya Allāhu ‘anhu ke daure ḵhilāfat meñ ġhair-Muslim shāhriyoñ ko Musalmānoñ hī kī tarḥ ḥuqūq aur taḥaffuz ḥāṣil thā. Āp ke daur meñ jab Islāmī lashkar rawānah hotā to Āp sipah-sālār ko ḥasbe zail aḥkām aur hidāyat irshād farmāte:

وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَلَا تَعْصُوا مَا تُؤْمَرُونَ... وَلَا تَغْرِقْ نَحْلًا وَلَا تُحْرِقْنَهَا، وَلَا تَعْقِرُوا بَيْمَةً وَلَا شَجَرَةً تُثْمِرُ، وَلَا تَهْدِمُوا بَيْعَةً، وَلَا تَقْتُلُوا الْوِلْدَانَ وَلَا الشُّيُوخَ وَلَا النِّسَاءَ. وَتَسْجِدُونَ أَقْوَامًا حَبَسُوا أَنْفُسَهُمْ فِي الصَّوَامِعِ، فَدَعَوْهُمْ، وَمَا حَبَسُوا أَنْفُسَهُمْ لَهُ. (1)

“Khabar-dār! Zamīn men fasād nah machānā aur aḥkāmāt kī kḥilāf-warzī nah karna. khajūr ke darakht nah kāṭnā aur nah unheñ jalānā, chau-pāyon ko halāk nah karna aur nah phal-dār darakhton ko kāṭnā, kisī ‘ibādat-gāh ko mat girānā aur nah hī bachchoñ, būrḥon aur ‘auraton ko qatl karnā. Tumheñ bōhat-se aise log mileñge jinheñ ne girjā-gharon men apne Āp ko māḥbūs kar rakhā hai aur dunyā se un kā ko’ī ta‘alluq nahīn hai, unheñ un ke ḥāl par choḡ denā.”

2. ‘Allāmah Ḥusāmu al-Dīn Hindī ne “Kanz al-‘ummāl” men mazkūrah riwāyat ko naql karte huwe in alfāz kā izāfah kiyā hai:

وَلَا مَرِيضًا وَلَا رَاهِبًا. (2)

(1) 1. Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 9: 85

2 Mālik fī al-Muwattā, 2: 448, raqam: 966

3. ‘Abd al-Razzāq fī al-Muṣannaf, 5: 199

4. Hindī, Kanz al-‘ummāl, 1: 296

5. Ibn Qudāmah fī al-Mughnī, 8: 451, 452, 477

(2) Hindī, Kanz al-‘ummāl, 4: 474, raqam: 11409

“Aur nah kisī marīẓ ko aur nah hī kisī pādrī ko qatl karnā.”

3. Sayyidinā Şiddīqe Akbar raḍiya Allāhu ‘anhu ne Yazīd bin Abī Sufyān raḍiya Allāhu ‘anhu ko Shām bhejte huwe jo aḥkāmat şādir farmā’e, un meñ Āp ne yeh bhī ḥukm farmāyā thā:

وَلَا تَهْدِمُوا بَيْعَةً... وَلَا تَقْتُلُوا شَيْخًا كَبِيرًا، وَلَا صَبِيًّا وَلَا صَغِيرًا وَلَا
امْرَأَةً. (1)

“Aur ‘Īsyā’iyon kī ‘ibādat-gāhon ko munhadim nah karnā..... aur nah burhon ko qatl karnā, nah bachchon ko, nah choṭon ko aur nah hī ‘auraton ko (qatl karnā).”

4. Ḥazrat Thābit bin al-Ḥajjāj al-Kilābī bayān karte hain keh Sayyidinā Şiddīqe Akbar raḍiya Allāhu ‘anhu ne khuṭbah dete huwe irshād farmāyā:

أَلَا لَا يُقْتَلُ الرَّاهِبُ فِي الصُّومَةِ. (2)

“Ḳhabar-dār! Kisī girjā-ghar ke pādrī ko qatl nah kiyā jā’e.”

5. Ḥazrat Ḳhālīd bin Walīd raḍiya Allāhu ‘anhu jab ḵhalīfa’e awwal Sayyidinā Abū Bakr Şiddīq raḍiya Allāhu ‘anhu ke ḥukm par Dimashq aur Shām kī sar-ḥadon se ‘Iraq

(1) Hindī, Kanz al-‘ummāl, 4: 475, raqam: 11411

(2) 1. Ibn Abī Shaybah fī al-Muṣannaf, 6: 483, raqam: 33127

2. Hindī, Kanz al-‘ummāl, 4: 472

aur Īrān kī ṭaraf lauṭe to rāste meñ bāshandagāne ‘Ānāt ke sāth yeh mu‘āhadah kiyā keh:

(1) Un ke girje aur khānqāheñ munhadim nahīn kī jā’eñgī.

(2) Woh hamārī namāze panj-gānah ke siwā har waqt apnā nāqūs bajā sakte hain, un par ko’ī pā-bandī nahīn hogī.

(3) Woh apnī ‘īd par ṣalīb nikāl sakte hain.⁽¹⁾

3. ‘Āhde Fārūqī meñ Ġhair-Muslimon ke Taḥaffuz kī Qānūnī Haisīyat

‘Āhde Fārūqī meñ bhī Ġhair-Muslim shāhriyon ke taḥaffuz aur ḥuqūq ke sāth-sāth nafse insānī ke eḥterām aur waqār meñ is qadr izāfah huwā keh maftūḥah ‘ilāqon ke Ġhair-Muslim shāhrī Islāmī riyāsāt meñ apne Āp ko ziyādah māḥfūz aur āzād samajhte the. Is kā e‘terāf mash·hūr mustashriq (**orientalist**) Montgomari Wōṭ (**Montgomery Watt**) ne bhī kiyā hai:

The Christians were probably better off as dhimmis under Muslim Arab rulers than they had been under the Byzantine Greeks.⁽²⁾

“‘Īsyā’ī, ‘Arab Muslim ḥukm-rānon ke daure iqtedār meñ ba-ṭaure Ġhair-Muslim shāhrī apne āp

(1) Abū Yūsuf, Kitāb al-Ḳharāj: 158

(2) Watt, Islamic Political Thought: The Basic Concepts, p. 51.

ko Yūnānī Bāzintīnī ḥukm-rānoñ kī ra‘īyat meñ rāhne se ziyādah māḥfūz aur beh-tar samajhte the.”

Ḥazrat ‘Umar Fārūq raḍiya Allāhu ‘anhu ke daure ḥukūmat meñ Ġhair-Muslim shāhriyoñ ke ḥuqūq ke taḥaffuz kā andāzah hamen Āp ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke ḥasbe zail irshādāt aur ma‘mūlāt se hotā hai:

1. Ḥazrat ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhu ne Shām ke gawarnar Ḥazrat Abū ‘Ubaydah raḍiya Allāhu ‘anhu ko jo farmān likhā thā us meñ min-jumlaḥ dīgar aḥkāṃ ke ek yeh bhī darj thā:

وَأَمْنَعِ الْمُسْلِمِينَ مِنْ ظُلْمِهِمْ وَالْإِضْرَارِ بِهِمْ وَأَكْلِ أَمْوَالِهِمْ إِلَّا بِحِلِّهَا. (1)

“(Tum ba-ḥaiṣīyate gawarnar) Musamānoñ ko Ġhair-Muslim shāhriyoñ par zulm karne aur unhen zarar pahōñchāne aur nā-jā’iz tarīqah se un ke māl khāne se saḥtī se man‘a karo.”

2. Ḥazrat ‘Umar bin al-Khattāb raḍiya Allāhu ‘anhu kā yeh ma‘mūl thā keh jab bhī un ke pās Islāmī riyāsatoñ se ko’ī wafd ātā to Āp us wafd se Ġhair-Muslim shāhriyoñ ke aḥwāl dar-yāft farmāte keh kahīn kisī Musalmān ne unhen kisī qism kī ko’ī taklīf to nahīn pahōñchā’ī? Is par woh kāhte: ham aur kuḥ nahīn jānte magar yeh keh har Musalmān ne us ‘āhd-o paimān ko pūrā kiyā hai jo hamāre aur Musalmānoñ ke dar-miyān maujūd hai. (2)

(1) Abū Yūsuf, Kitāb al-Ḳharāj: 152

(2) Ṭabarī fī Tārīkh al-umam wa-al-mulūk, 2: 503

3. Hazrat ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhu ko apnī zindagī ke ākhirī lamḥe tak aqallīyatōñ kā kḥayāl thā ḥāl-ān-keh ek aqallīyatī firqah hī ke fard ne Āp ko shahīd kiyā. Is ke bā-wujūd Āp ne irshād farmayā:

أَوْصِيَ الْخَلِيفَةُ مِنْ بَعْدِي بِدِمَّةِ اللَّهِ ۖ وَدِمَّةِ رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وآله وسلم : أَنْ يُؤْفَى لَهُمْ بِعَهْدِهِمْ، وَأَنْ يُقَاتَلَ مِنْ وَرَائِهِمْ، وَأَنْ لَا
يُكَلَّفُوا فَوْقَ طَاقَتِهِمْ. (1)

“Main apne ba‘d wāle kḥalīfah ko Allāh aur us ke Rasūl ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ke zimmah meñ āne wāle ġhair-Muslim shāhriyōñ ke bāre meñ yeh waṣīyat kartā hūn keh un se kiye huwe ‘āhd ko pūrā kiyā jā’e, un kī ḥifāzat ke liye ba-waqte laṛā bhī jā’e aur un kī tāqat se ziyādah bojah nah ḍālā jā’e.”

(1) Ġhair-Muslim Shāhriyōñ se Tāks kī Wuṣūlī meñ Narmī

Sayyidinā ‘Umar Fārūq raḍiya Allāhu ‘anhu ne apne mā tāht ḥukkām ko ġhair-Muslim shāhriyōñ se ḥusne sulūk kā ḥukm dene ke sāth-sāth un par tāks ‘ā’id karne aur us kī wuṣūlī meñ ri‘āyat ke aḥkāmāt jāri farma’e.

www.TahirulQadriBooks.com

- (1) 1. Buḫḥārī fī al-Ṣaḥīḥ, Kitābu al-Janā’iz, bābu mā jā’a fī qabri al-Nabī ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihi wa-sallam, 1: 469, raqam: 1328
2. Ibn Abī Shaybah fī al-Muṣannaf, 7: 436, raqam: 37059
3. Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 8: 150
4. Ibn Sa’d fī Ṭabaqāt al-kubrā, 3: 339

1. Ḥaẓrat ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhu ke āzād-kardah ġhulām Ḥaẓrat Aslām bayān karte hain:

إِنَّ عَمْرٍاءَ كَتَبَ إِلَى أَمْرَاءِ الْأَجْنَادِ : أَنْ لَا يَضْرِبُوا الْجَزِيَّةَ عَلَى النِّسَاءِ ،
وَلَا عَلَى الصَّبِيَّانِ. (1)

“Ḥaẓrat ‘Umar Fārūq raḍiya Allāhu ‘anhu ne sipah-sālaron ko khaṭ likhā keh woh ġhair-Muslim ‘auraton aur bachchon par ṭāks nāfīz nah karen.”

Imām Ibn Qudāmah bayān karte hain:

فَإِنْ عَمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَتَى بِمَالٍ كَثِيرٍ، قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ : وَأَحْسَبُهُ مِنَ
الْجَزِيَّةِ. فَقَالَ : إِنِّي لِأُظَنِّكُمْ قَدْ أَهْلَكْتُمُ النَّاسَ، قَالُوا : لَا، وَاللَّهِ، مَا
أَخَذْنَا إِلَّا عَفْوًا صَفَّوْا. قَالَ : بَلَا سَوْطٌ وَلَا بَوَطٌ. قَالُوا : نَعَمْ. قَالَ :
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَجْعَلْ ذَلِكَ عَلَى يَدَيِ وَلَا فِي سُلْطَانِي. (2)

“Ḥaẓrat ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhu ke pās kasīr māl lāyā gayā. Abū ‘Ubayd ne kahā: merā khayāl hai keh woh ṭāks (se ḥāṣil-kardah māl) thā. To Āp raḍiya Allāhu ‘anhu ne farmāyā: main khayāl kartā hūn keh tum ne logon ko halāk kar diyā hai? Unhon ne jawāb diyā: nahīn, Allāh kī qasam! Ham ne yeh ṭāks mu‘āfi aur narmī ke sāth hī wuṣūl kiyā hai. Āp raḍiya Allāhu ‘anhu ne pūchā: ba-ġhair kisī saḡhtī ke? To

(1) 1. ‘Abd al-Razzāq fī al-Muṣannaf, 6: 85, raqam: 10009

2. Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 9: 195, raqam: 18463

(2) Ibn Qudāmah fī al-Muġhnī, 9: 290

unhoñ ne jawāb diyā: hāñ. Āp ne du‘ā kī: tamām ta‘rīfeh us Allāhu tabāraka wa-Ta‘ālā ke liye haiñ jis ne mere hāth se aur merī ḥukm-rānī meñ ġhair-Muslimon par yeh ziyādatī nahīñ hone dī.”

2. Shām ke safar meñ Ḥazrat ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhu ne dekhā keh un ke ‘āmil ṭāks wuṣūl karne ke liye ġhair-Muslim shāhriyon ko dhūp meñ kharā kar ke sazā de rahe haiñ. Is par Āp raḍiya Allāhu ‘anhu ne farmāyā:

فَدَعُوهُمْ، لَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا لَا يَطِيقُونَ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : لَا تُعَذِّبُوا النَّاسَ، فَإِنَّ الدِّينَ يُعَذِّبُونَ النَّاسَ فِي الدُّنْيَا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (1)

“In ko choṛ do, in ko hargiz taklīf nah do jis kī woh ṭāqat nahīñ rakhte, main ne Ḥuzūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ko farmāte huwe sunā hai keh logon ko ‘azāb nah do, be-shak jo logon ko dunyā meñ ‘azāb dete haiñ Allāh unheñ Qiyāmat ke Din ‘azāb degā.”

Āp raḍiya Allāhu ‘anhu ke ḥukm par ‘āmil ne unheñ choṛ diyā.

3. Hishām bin Ḥakīm ne Ḥimṣ ke ek sarkārī afsar ‘Iyād bin Ġhanm ko dekhā keh woh ek Qibṭī ko ṭāks wuṣūl karne ke liye dhūp meñ kharā kar rakhā hai. Is par unhoñ ne use

(1) Abū Yūsuf, Kitāb al-Ḳharāj: 135

malāmat kī aur kahā keh main ne Rasūl Allāh ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ko yeh farmāte sunā hai:

إِنَّ اللَّهَ يُعَذِّبُ الَّذِينَ يُعَذِّبُونَ النَّاسَ فِي الدُّنْيَا. (1)

“Be-shak Allāh ‘azza wa-jalla un logon ko ‘azāb degā jo dunyā meñ logon ko ‘azāb dete hain.”

(2) Ma‘zūr, Būrhe aur Ġharīb Ġhair-Muslim Shāhriyon ke liye Wazā’if

Sayyidinā ‘Umar Fārūq raḍiya Allāhu ‘anhu ke daure hukūmat meñ Ġhair-Muslim shāhriyon se ḥusne sulūk kā yeh ‘ālam thā keh kam-zor, ma‘zūr aur būrhe Ġhair-Muslim shāhriyon kā nah širf ṭaks mu‘āf kar diyā jātā thā bal-keh baitul-māl se un kī aur un ke āhl-o ‘iyāl kī kafālat bhī kī jātī thī.

1. Imām Abū ‘Ubayd al-Qāsim bin Salām “**Kitāb al-Amwāl**” meñ bayān karte hain:

إِنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَرَّ بِشَيْخٍ مِنْ أَهْلِ الذِّمَّةِ، يَسْأَلُ عَلَى أَبْوَابِ النَّاسِ. فَقَالَ : مَا أَنْصَفْنَاكَ أَنْ كُنَّا أَخَذْنَا مِنْكَ الْجِزْيَةَ فِي

(1) 1. Muslim fī al-Šaḥīḥ, Kitābu al-Birr, bābu al-wa‘idu al-shadīd, 4: 2018, raqam: 2613

2. Abū Dāwūd fī al-Sunan, Kitābu al-Ḳharāj, bābu al-tashdīd, 3: 106, raqam: 3045

3. Aḥmad bin Ḥanbal fī al-Musnad, 3: 403, 404, 468

4. Nasā’i fī al-Sunan al-kubrā, 5: 236, raqam: 8771

شيبتيك، ثم ضيعن اكا في كبرك. قال : ثم أجرى عليه من بيت المال ما يصلحه. (1)

“Amīr al-Mu’minīn! Ḥaẓrat ‘Umar Fārūq raḍiya Allāhu ‘anhu ġhair-Muslim shāhriyon meñ se ek būrhe shaḵḥs ke pās se guzre jo logoñ ke darwāzon par bhīk māngtā thā. Āp ne farmāyā: “ham ne tumhāre sāth inṣāf nahīn kiyā keh ham ne tumhārī jawānī meñ tum se ṭāks wuṣūl kiyā, phir tumhāre burhāpe meñ tumheñ be-yār-o madad-gār choṛ diyā.” Rāwī kāhte haiñ keh phir Āp raḍiya Allāhu ‘anhu ne us kī ẓarūrīyāt ke liye baitul-māl se wazīfah kī adā’egī kā ḥukm jāri farmāyā.”

2. Imām Abū Yūsuf ne isī riwāyat ko “**Kitāb al-Kharaj**” meñ in alfāz meñ bayān kiyā hai:

مرّ عمر بن الخطاب رضي الله عنه بباب قوم وعليه سائل يسأل، شيخ كبير ضير البصر، فضرب عضده من خلفه، وقال : من أي أهل الكتاب أنت؟ فقال : يهودي. قال : فما ألك إلى ما أرى؟ قال أسأل الجزية والحاجة والسن. قال : فأخذ عمر بيده وذهب إلى منزله فوضع له بشيء من المنزل. ثم أرسل إلى خازن بيت المال، فقال : انظر هذا وضربائه، فوالله ما أنصفناه إن أكلنا شيبته، ثم نخذه عند

(1) Abū ‘Ubayd fī Kitāb al-Amwāl: 57, raqam: 119

الهم ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ﴾⁽¹⁾ والفقراء هم المسلمون،
وهذا من المساكين من أهل الكتاب. ووضع عنه الجزية وعن ضربائه.⁽²⁾

“Ḥaẓrat ‘Umar Fāruq raḍiya Allāhu ‘anhu ek qaum ke darwāze ke pās se guzre to dekhā keh wahān ek sā’il bhīk māng rahā thā jo nihāyat za’īf aur nā-bīnā thā. Ḥaẓrat ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhu ne us ke bāzū par pīḥe se hāth rakhā aur kahā keh tum āhle Kitāb ke kis guroh se ho? Us ne kahā keh Yahūdī hūn. Āp raḍiya Allāhu ‘anhu ne farmāyā: tujhe is amr par kis ne majbūr kiyā jo main dekh rahā hūn? Us ne kahā keh main ṭāks kī adā’egī aur apnī zarūrīyāt purī karne ke liye buḥāpe (meñ kamā nah sakne) kī waj·h se bhīk māngtā hūn. Ḥaẓrat ‘Umar Fārūq raḍiya Allāhu ‘anhu ne us kā hāth pakṛā aur use apne ghar le ga’e aur use apne ghar se kuḥ māl diyā. Phir use baitul-māl ke khāzin kī taraf bhejā aur kahā keh ise aur is qabīl ke dūsre logoñ ko dekho. Khudā kī qasam! Ham ne is ke sāth inṣāf nahīn kiyā keh is kī jawānī se to ham ne fā’edah uṭhāyā aur buḥāpe meñ ise ruswā kar diyā. (Phir Āp ne yeh āyat paḥī:.) **(Be-shak ṣadaqāt fuqarā’ aur masākīn ke liye haiñ).** (aur farmāyā:) fuqarā’ se murād Musalmān haiñ aur yeh āhle kitāb (ġhair-Muslim shāhri) masākīn meñ se hai. Aur Ḥaẓrat ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhu ne us

(1) al-Tawbah, 9: 60

(2) Abū Yūsuf, Kitāb al-Ḳharāj: 136

se aur us jaise dīgar kam-zor logoñ se ṭāks khatm kar diyā.”

3. Ḥaẓrat ‘Abd Allāh bin Ḥadrad Aslamī bayān karte haiñ:

لما قدمنا مع عمر بن الخطاب الجابية، إذا هو بشيخ من أهل الذمة
يستطعم فسأل عنه، فقلنا : يا أمير المؤمنين! هذا رجل من أهل الذمة
كبر وضعف. فوضع عنه عمر الجزية التي في رقبته. وقال : كلفتموه
الجزية حتى إذا ضعف تركتموه يستطعم. فأجرى عليه من بيت المال
عشرة دراهم، وكان له عيال.⁽¹⁾

“Jab Ḥaẓrat ‘Umar bin al-Khaṭṭāb raḍiya Allāhu ‘anhu ke sāth Jābiyah ā’e to ġhair-Muslim shāhriyoñ meñ se ke būrhe shaḵḥs ko dekhā jo khānā māng rahā thā. Āp raḍiya Allāhu ‘anhu ne us shaḵḥs ke bāre meñ pūḥā to ham ne ‘arḥ kiyā: ae Amīr al-Mu’mīnīn! Yeh shaḵḥs ġhair-Muslim shāhrī hai jo būrhā aur kam-zor ho gayā hai. Āp raḍiya Allāhu ‘anhu ne us ke zimme ṭāks ko khatm kar diyā aur farmāyā: tum ne (sārī zindagī) is se ṭāks wuṣūl kiyā, ab jab-keh woh kam-zor ho gayā hai use khānā māngne ke liye ḥoḍ diyā hai. Phir Āp ne baitul-māl se us ke liye das dirham (māhānah waẓīfah) muqarrar kar diyā kyūn-keh us ke āhl-o ‘iyāl bhī the.”

(1) Ibn ‘Asākir fī Tārīkh Dimashq al-kabīr, 27: 334

4. ‘Āhde ‘Uṯmānī meñ Ġhair-Muslimoñ ke Taḥaffuz kī Qānūnī Haisīyat

1. Kḥilāfate Rāshidah kā tīsra daur shurū‘ hī alam-nāk ḥādeṣah se huwā keh ek ġhair-Muslim ne kḥalīfa’e waqt Ḥaẓrat ‘Umar Fārūq raḍiya Allāhu ‘anhu par qātilānāh ḥamlah kiyā aur Āp shahīd ho ga’e. Ḥaẓrat ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhu ke šāḥib-zāde Ḥaẓrat ‘Ubayd Allāh bin ‘Umar ne ġhuṣṣah meñ ā kar qatl kī sāzish meñ mulawwas tīn ādmiyoñ ko qatl kar diyā, jis meñ se ke Musalmān aur do ġhair-Muslim ‘Īsyā’ī the. Ḥaẓrat ‘Ubayd Allāh ko girif-tār kar liyā gayā. Kḥalīfa’e sālīs ne masnade kḥilāfat par baiṭhte hī sab se pāhle is mu‘āmalah ke bāre meñ Šaḥāba’e kirām raḍiya Allāhu ‘anhum se rā’e lī, tamām Šaḥābah kī rā’e yeh thī keh ‘Ubayd Allāh bin ‘Umar ko qatl kar diyā jā’e. Lehāzā yeh amr yaqīnī ho gayā thā keh qīṣās meñ Ḥaẓrat ‘Umar raḍiya Allāhu ‘anhu ke šāḥib-zāde ‘Ubayd Allāh bin ‘Umar ko sazā’e maut de dī jātī lekin maqtūlīn ke wuraṣa’ kī apnī riẓā-mandī se kḥūn-bahā par muṣālaḥat ho ga’ī aur kḥūn-bahā (diyat) kī raqam tīnoñ maqtūlīn ke liye bar-ā-bar taqṣīm kar dī ga’ī.⁽¹⁾

2. Imām Abū ‘Ubayd, Imām Ḥumayd bin Zanjawayh aur Balādhurī ne ġhair-Muslimoñ se muta‘alliq Sayyidinā ‘Uṯmāne Ġhanī raḍiya Allāhu ‘anhu ke sarkārī farmān-nāmah ke yeh alfāẓ naql kiye haiñ:

(1) Ibn Sa’d fī Ṭabaqāt al-kubrā, 5: 17

إِنِّي أوصيك بهم خيراً فإنهم قومٌ لهمُ الذِّمَّةُ. (1)

“Main tumheñ un ġhair-Muslim shāhriyon ke sāth ḥusne sulūk kī naṣīḥat kartā hūñ. Yeh woh qaum hai jinheñ jān-o māl, ‘izzat-o ābrū aur mazḥabī taḥaffuz kī mukammal amān dī jā chukī hai.”

Is se ma‘lūm huwa keh Islāmī riyāsat meñ Musalmānoñ aur ġhair-Muslim aqallīyatoñ ke ḵhūn kī ḥurmat bar-ā-bar hai.

5. ‘Āhde ‘Alawī meñ Ġhair-Muslimoñ ke Taḥaffuz kī Qānūnī Ḥaisīyat

Sayyidinā ‘Alī raḍiya Allāhu ‘anhu ke ‘āhde ḵhilāfat meñ bhī ġhair-Muslim shāhriyon ke ḥuqūq isī tarḥ māḥfūz-o mōḥtaram rahe aur unheñ jān-o māl aur ‘izzat-o ābrū kā mukammal taḥaffuz ḥāṣil rahā.

1. Ḥaẓrat ‘Alī raḍiya Allāhu ‘anhu ke pāṣ ek Musalmān ko pakaṛ kar lāyā gayā jis ne ek ġhair-Muslim ko qatl kiyā thā. Subūt farāham ho jāne ke ba‘d Ḥaẓrat ‘Alī raḍiya Allāhu ‘anhu ne qīṣās meñ ġhair-Muslim ke badle Musalmān ko qatl kiye jāne kā ḥukm diyā. Qātil ke wuraṣā’ ne maqtūl ke bhā’ī ko ḵhūn-bahā de kar rāẓī kar liyā. Ḥaẓrat

(1) 1. Ibn Sa‘d fī Ṭabaqāt al-kubrā, 1: 360

2. Abū Yūsuf, Kitāb al-Ḷharāj: 80

3. Abū ‘Ubayd Qāsim fī Kitāb al-Amwāl: 246, raqam: 505

4. Ibn Zanjawayh fī Kitāb al-Amwāl: 451, raqam: 732

5. Balādḥurī fī Futūḥ al-buldān: 91

‘Alī raḍiya Allāhu ‘anhu ko jab is kā ‘ilm huwā to Āp ne maqtūl ke wurasā’ ko farmāyā:

لَعَلَّهُمْ فَرَعَوْكَ أَوْ هَدَّوْكَ.

“Shāyad in logon ne tujhe ḍarā dhamkā kar tujh se yeh kāhālwayā hai.”

Us ne kahā: nahīn, bāt dar-aṣl yeh hai keh qātil ke qatl kiye jāne se merā bhā’ī to wā-pas āne se rahā aur ab yeh mujhe us kī diyat de rahe hain jo pas-māndagān ke liye kisī ḥad tak kifāyat karegī. Is liye main khud apnī marzī se ba-ghair kisī dabā’o ke main mu‘āfi de rahā hūn. Is par Ḥazrat ‘Alī raḍiya Allāhu ‘anhu ne farmayā: achḥā tumhārī marzī. Tum ziyādah beh-tar samajhte ho. Lekin ba-har ḥāl hamārī ḥukūmat kā uṣūl yehī hai keh:

مَنْ كَانَ لَهُ ذِمَّتُنَا، فَدَمُهُ كَدَمِنَا، وَدِيَتُهُ كَدِيَّتِنَا. (1)

“Jo hamārī ghair-Muslim ra‘āyā meñ se hai us kā khūn hamārā khūn bar-ā-bar hain aur us kī diyat bhī hamārī diyat hī kī tarḥ hai.”

2. Ek dūsarī riwāyat ke muṭābiq Ḥazrat ‘Alī raḍiya Allāhu ‘anhu ne farmāyā:

إِذَا قَتَلَ الْمُسْلِمُ النَّصْرَانِيَّ قُتِلَ بِهِ. (2)

(1) 1. Bayhaqī fī al-Sunan al-kubrā, 8: 34

2. Shāfi‘ī, al-Musnad, 1: 344

3. Shaybānī, al-Ḥujjah, 4: 355

(2) 1. Shaybānī, al-Ḥujjah, 4: 349

“Agar kisī Musalmān ne ‘Īsā’ī ko qatl kiyā to woh Musalmān (us ke qīṣās meñ) qatl kiyā jā’egā.”

6. ‘Āhde ‘Umar bin ‘Abd al-‘Azīz raḍiya Allāhu ‘anhu meñ Ġhair-Muslimon ke Tahāffuz kī Qānūnī Haisiyat

1. Huzūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam aur Ḳhulafā’e Rāshidīn ke uswa’e mubārakah ke muṭābiq Ḥaẓrat ‘Umar bin ‘Abd al-‘Azīz raḍiya Allāhu ‘anhu apne mā tāḥt afsarān ko ḥukm dete the:

أَنْ لَا تَهْدُمُوا كَنِيسَةً وَلَا بَيْعَةً وَلَا بَيْتَ نَارٍ.⁽¹⁾

“Kisī girjā, kalīsā aur ātish-kadah ko mismār nah kao.”

2. Tārīḳhe Islām kā mash·hūr wāqe‘ah hai keh Walīd bin ‘Abd al-Malik Umawī ne Dimashq ke kanīsah Yūḥannā ko zabar-dastī ‘Īsā’iyon se ḡhīn kar masjid meñ shāmīl kar liyā thā. Jab Ḥaẓrat ‘Umar bin ‘Abd al-‘Azīz raḍiya Allāhu ‘anhu ko ḵhabar pahōnchī to Āp ne masjid kā woh ḥiṣṣah munhadim karwā ke ‘Īsā’iyon ko wā-pas karwā diyā. Riwāyat meñ hai:

www.TahirulQadriBooks.com

2. Shāfi‘ī, al-Umm, 7: 320

(1) Ibn Qayyim fī Aḥkām ahl al-dḥimmah, 3: 1200

فَلَمَّا اسْتَخْلَفَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، شَكَى النَّصَارَى إِلَيْهِ
مَا فَعَلَ الْوَلِيدُ بِهِمْ فِي كَنِيسَتِهِمْ، فَكَتَبَ إِلَى عَامِلِهِ يَأْمُرُهُ بِرَدِّ مَا زَادَهُ فِي
الْمَسْجِدِ. (1)

“Jab Ḥaẓrat ‘Umar bin ‘Abd al-‘Azīz raḍiya Allāhu ‘anhu taḫhte khilāfat par mutamakkin huwe aur ‘Īsā’iyon ne un se Walīd ke kaīnsah par kiye ga’e zālīmānah qabẓah kī shikāyat kī to unhon ne apne ‘āmil ko ḥukm diyā keh masjid kā jitnā ḥiṣṣah girjā kī zamīn par ta‘mīr kiyā gayā hai use munhadim kar ke wā-pas ‘Īsā’iyon ke ḥawālah kar do. So aisā kar diyā gayā.”

3. Bal-keh ek mauqa‘ par Ḥaẓrat ‘Umar bin ‘Abd al-‘Azīz raḍiya Allāhu ‘anhu ne farmāyā:

إِنْ كَانَتْ مِنَ الْخُمْسِ عَشْرَةَ كَنِيسَةً الَّتِي فِي عَهْدِهِمْ فَلَا سَبِيلَ لَكَ
إِلَيْهَا. (2)

“Agar ko’ī aur girjā bhī un pandrah girjon meñ se ho jo un ke zamānah meñ maujūd the tab bhī un meñ se ek bhī munhadim nahīn kar sakte.”

Ḥaẓrat ‘Umar bin ‘Abd al-‘Azīz raḍiya Allāhu ‘anhu se marwī hai keh Āp ne ek gawarnar ko us Musalmān ke bāre meñ likhā jis ne kisī mu‘āhid ko qatl kiyā thā. Āp ne

(1) Balādhurī fī Futūḥ al-buldān: 150

(2) 1. Abū ‘Ubayd Qāsim fī Kitāb al-Amwāl: 201, raqam: 426

2. Ibn Zanjawayh fī Kitāb al-Amwāl: 387, raqam: 635

use ḥukm diyā keh us Musalmān ko maqtūl ke walī ke ḥawāle kar diyā jā'e. Agar walī chāhe to use qatl kar de aur chāhe to mu'āf kar de. Us gawarnar ne qātil ko maqtūl ke walī ke ḥawāle kar diyā aur use **capital punishment** dī ga'ī.⁽¹⁾

‘Āhde Risālat Ma’āb ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ho yā daure Ṣaḥābah yā un ke ba’d ke adwār; Islāmī tāriqah Ġhair-Muslim shāhriyon se miṣālī ḥusne sulūk ke hazāron wāqē’āt se bharī hū’ī hai. Dīgar mazāhib aur aqwām se ta‘alluq rakhne wale afrād Islāmī riyāsāt meñ pur-sukūn zindagī guzārte the, ḥattā keh woh Islāmī daure ḥukūmat ko apne sābiqah ḥukm-rānon ke adwār se beh-tar qarār dete the. Un kī ‘ibādat-gāheñ māḥfūz thīn, unheñ apne mazhab par qā’im rāhne aur ‘amal karne kī mukammal azādī thī, baitul-māl se un kī tamām mu’āshī zarūrīyāt pūrī kī jāti thīn. Musalmānon kā miṣālī ḥusne sulūk aur a‘lā aḳhlāqī kirdār dekh kar lākhoñ afrād ne apnī marzī se Islām qubūl kar liyā thā.

Ta‘ajjub hai maujūdah daur ke Dāhshat-gard aur intehā-pasand nām-nihād Musalmānon par jin kī qatl-o ḡhārat-garī aur fasād fil-‘arṣ se Muslim riyāsāt ke Ġhair-Muslim to kujā Musalmān bhī māḥfūz nahīn rahe, mu’āshare kā amn tabāh ho chukā hai aur amlāk tabāh ho rahī hain. Un kā maujūdah chehrah Islām ke chaudah sau sāl raushan chehre ko bhī dāḡh-dār banā rahā hai. Yeh Dāhshat-

(1) ‘Abd al-Razzāq fī al-Muṣannaf, 10: 101, raqam: 18518

gardī Islām kī ḵhidmat nahīn bal-keh dunyā bhar meñ Islām
kī bad-nāmī kā bā‘is hai.

www.TahirulQadriBooks.com

Faṣl duwum

**Ġhair-Muslimon̄ par Apnā
‘Aqīdah Musallaṭ Karne aur un kī
‘Ibādat-gāheñ Munhadim Karne
kī Mumāna‘at**

www.TahirulQadriBooks.com

www.TahirulQadriBooks.com

Islām ḡhair-Muslimon ko mukammal mazhabī āzādī detā hai aur Islāmī mamlukat un ke ‘aqā’id-o ‘ibādāt se ta‘ruḡ nahīn kartī. Islāmī ḡhair-Muslim shāhriyon ke jān-o māl kī tarḡ un kī ‘ibādāt-gāhon aur muqaddas maqāmāt ko bhī mukammal taḡaffuḡ farāham kartā hai. Al-ḡharaz Islāmī taḡammul-o bar-dāsht aur rawā-dārī kā woh namūnah farāhām kartā hai jo dunyā kā ko’ī mu‘āsharah farāham nahīn kar saktā. Qur’ān Majīd meḡ Allāh Rab al-‘izzat ne āhle īmān ko yahān tak ḡukm diyā hai keh ḡhair-Muslimon jhūṡe ma‘būdon (buton) ko bhī ḡaliyān nah do. Irshād hotā hai:

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ. (1)

“Aur (ae Musalmāno!) Tum un jhūṡe ma‘būdon ko ḡālī mat do jinheḡ yeh (mushrik log) Allāh ke siwā pūjte haiḡ phir woh log (bhī jawāban) jahālat ke bā‘is ḡulm karte huwe Allāh kī shān meḡ dushnām-tarāzī karne lageḡe.”

Bainul-mazāhib rawā-dārī kā is se beh-tar namūnah pesh nahīn kiyā jā saktā.

1. Apne Mazhab par Qā’im Rāhne aur Us par ‘Amal Karne kī Mukammal Āzādī

(1) al-An‘ām, 6: 108

Dīne Islām meñ kisī ko Musalmān karne ke liye jabr kī ijāzat nahīn hai. Islāmī riyāsat meñ kisī bhī shāhrī ko jabran mazhab badalne par majbūr nahīn kiyā jā saktā.

1. Allāh Ta‘ālā kā farmān hai:

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَفْ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ. ⁽¹⁾

“Dīn meñ ko’ī zabar-dastī nahīn, be-shak hidāyat gum-rāhī se wāḡeḡ ṭaur par mumtāz ho chukī hai.”

Hāfiz Ibn Kathīr is āyat kī tafsīr yuñ bayān karte haiñ:

لا تَكْرَهُوا أَحَدًا عَلَى الدِّخُولِ فِي دِينِ الْإِسْلَامِ، فَإِنَّهُ بَيِّنٌ وَاضِحٌ جَلِيٌّ
دَلَالَتُهُ وَبَرَاهِينُهُ، لَا يَحْتَاجُ إِلَى أَنْ يَكْرَهُ أَحَدٌ عَلَى الدِّخُولِ فِيهِ. ⁽²⁾

“Tum kisī ko Dīne Islām meñ dākḡhil hone par majbūr nah karo kyūn-keh yeh Dīn wāḡeḡ aur numāyān dalā’il aur barāhīn-wālā hai aur yeh is chīz kā mōḡtāj nahīn keh kisī ko majbūran is meñ dākḡhil kiyā jā’e.”

2. Irshāde Bārī Ta‘ālā hai:

أَفَأَنْتُمْ تُكْرِهُهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ⁽³⁾

“To kyā Āp logon par jabr kareñge yahān tak keh woh Momin ho jā’ēñ.”

(1) al-Baqarah, 2: 256

(2) Ibn Kathīr fī Tafsīr al-Qur’ān al-‘Azīm, 1: 310

(3) Yūnus, 10: 99

Allāh Ta‘ālā ne logon ko zabar-dastī dā’era’e Islām meñ dākḥil karne se man‘a kar diyā hai. Is liye ġhair-Muslim shāhriyon ko Islām meñ dākḥil hone par majbūr nahīn kiyā jā’egā kyūn-keh Musalmānon ke hān īmān māḥẓ ek kalimah nahīn jo zabān se adā kiyā jātā hai yā māḥẓ aise af‘āl kā nām nahīn jo badan se adā hote hain bal-keh us kī bunyād dil kī taṣḍiq par hai, is liye is bāb meñ jabr-o ikrāh kī ijāzat nahīn dī ga’ī.

Sayyidinā ‘Umar Fārūq raḍiya Allāhu ‘anhu ne āhle Quds ko jo amān dī thī us ke alfāẓ Islāmī riyāsat meñ ġhair-Muslim shāhriyon ko muyassar mazḥabī āzādī kā dastūr hain:

هذا ما أعطى عبد الله عمر أمير المؤمنين أهل إيلياء من الأمان، أعطاهم
أماناً لأنفسهم وأموالهم ولكنائسهم وصلبانهم، وسقيمتها وبريئتها وسائر
ملتتها، أنه لا تسكن كنائسهم ولا تخدم ولا ينتقص منها ولا من حيزها،
ولا من صليبهم، ولا من شيء من أموالهم، ولا يكرهون على دينهم،
ولا يضار أحد منهم، ولا يسكن بإيلياء معهم أحد من اليهود.⁽¹⁾

“Yeh woh amān hai jo Allāh ke bande ‘Umar bin al-Khaṭṭāb Amīr al-Mu’mīnīn ne Īliyā ko dī. Un kī jānon, un ke awmāl, un ke kalīsā’on, un kī ṣalībōn aur un kī sārī millat ko amān dī ga’ī hai. Un ke girjon ko band kiyā jā’e nah girāyā jā’e, nah hī un meñ kamī kī jā’e aur nah un ke iḥāṭon ko sukeṛā jā’e, aur

(1) Ṭabarī fī Tārīkh al-umam wa-al-mulūk, 2: 449

nah un kī šalībōñ meñ kamī kī jā’e aur nah hī un ke amwāl meñ kamī kī jā’e aur kisī ko apnā Dīn ḥoḡne par majbūr nah kiyā jā’e, aur nah kisī ko taklīf pahōñchā’ī jā’e aur nah un ke sāth (jabran) Yahūdiyōñ meñ se kisī ko ṭhāhrāyā jā’e (kyūñ-keh us zamānah meñ Masīḥī logoñ aur Yahūd meñ baṛī ‘adāwat thī).”

Pröfesar Filipf Ke Hittī (Philil K. Hitti) likhte hain:

They (non-Muslims) were allowed the jurisdiction of their own canon laws as administered by the respective heads of their religious communities. This state of partial autonomy, recognized later by the Sultans of Turkey, has been retained by the Arab successor states.⁽¹⁾

“Ġhair-Muslimōñ ko ijāzat thī keh woh apnī kamyūñīṭī ke sar-ba-rāhoñ ke nizām ke tāḥṭ apne mazhabī qawānīñ ke muṭābiq apne mu‘āmalāt chalā’eñ. Yeh juzwī khud-mukhtārī – jise ‘Arab jā-nishīñ riyāsatoñ ne bar-qarār rakhā thā – ba’d az-āñ Turk Salāṭīñ ne bhī taslīm kī thī.”

Pröfesar Hitti mazīd chapter xx meñ likhte hain:

All non-Moslems being allowed autonomy under thier own religious heads.⁽²⁾

(1) Hitti, History of the Arabs, p. 170.

(2) Hitti, History of the Arabs, p. 225.

“Tamām ġhair-Muslimon ko un ke apne-apne mazhabī rāh-numā’on kī sar-ba-rāhī meñ khud-mukhtār ḥaisiyat dī ga’ī thī.”

Woh isī bāb meñ ṣafḥah 231 meñ likhte haiñ:

Syria as a whole remained largely Christian until the third Moslem century.... In fact the Lebanon remained Christian in faith and Syriac in speech for centuries after the conquest.

“Terahwīn ṣadī Hijrī tak Shām kā baṛā ḥiṣṣah ziyādah-tar ‘Īsā’ī rahā. Dar-ḥaqīqat Lubnān bhī fath hone ke ṣadiyon ba’d tak ‘aqīde ke leḥāz se ‘Īsā’ī rahā jab-keh wahān zabān Shāmī (ya’nī ‘Arabī) bolī jāti thī.”

Ġhair-Muslim mustashriqīn ke mazkūrah bālā ḥawālah-jāt se is amr kī taṣdīq ho jāti hai keh Islāmī ḥukūmaten ta’līmāte Nabawī ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam aur aḥkāme Islāmī ke tāht maftūḥah mamālik aur shāhron meñ apnī ḥukūmaton ke qiyām ke bā-wujūd ġhair-Muslim shāhriyon ke mazhab aur ‘aqīde ko tabdīl karne ke liye dabā’o yā jabr jā’iz nahīn samajhtī thīn, aur unhen mukammal mazhabī āzādī aur taḥaffuz farāham kartī thīn. Isī wajh se woh futūḥāt ke ba’d bhī ṣadiyon tak apne Masīḥī mazhab par bar-qarār rahe aur Islāmī ḥukūmaton ko is par iḳhtelāf-o inkār nah hotā thā. Islām kī yehī ‘aḥamat hai jis kā e’terāf āj bhī ġhair-Muslim mu’arriḳhīn aur muḥaqqiqīn khule alfāz meñ karte haiñ.

2. Mazhabī Ikhtelāf kī Binā par Kisī Ġhair-Muslim kī Jān-o Māl ko Talaf Karnā Ḥarām hai

Dīn-o mazhab kā ikhtelāf qat‘ī ṭaur par kisī ko qatl karne aur māl lūṭne kā sabab nahīn ban saktā. Kisī insān par zulm-o ziyādatī karnā kḥwāḥ us ka ta‘alluq kisī mazhab se ho aur woh zulm-o ziyādatī kḥwāḥ qatl kī shakl meñ ho, īzā-rasānī yā us ke ūpar jhūṭe ilzām aur tōḥmat kī shakl meñ, sab ḥarām hai. Aisī har qism kī ziyādatī kā qīṣāṣ ya‘nī badlah wājib hogā. Irshāde Bārī Ta‘ālā hai:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ. (1)

“Ae īmān wālo! Tum par un ke kḥūn kā badlah (qīṣāṣ) farz kiyā gayā hai jo nā-ḥaq qatl kiye jā‘en.”

Yahān قَتْلَى kā lafz ‘ām hai jo Musalmān aur Ġhair-Muslim donoñ ko shāmīl hai aur qīṣāṣ meñ bhī yehī ḥukm hai jaise jān kā badlah jān, yeh Muslim aur Ġhair-Muslim har kisī kī jān ho saktī hai. Ek aur maqām par rshāde Bārī Ta‘ālā hai:

وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ

بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا. (2)

“Aur ham ne us (Tawrāt) meñ un par farz kar diyā thā keh jān ke badle jān aur ānkh ke ‘iwaz ānkh aur

(1) al-Baqarah, 2: 178

(2) al-Mā'idah, 5: 45

nāk ke badle nāk aur kān ke ‘iwaz kān aur dānt ke badle dānt aur zaḥmon meñ (bhī) badlah hai.”

Isī tarḥ agar ko’ī Musalmān kisī Ġhair-Muslim shāhrī kā māl churā’e to us par ḥad jāri kī jā’egī. ‘Allāmah Ibn Rushd kāhte haiñ keh is mu‘āmale meñ Musalmānoñ kā ijmā’ hai keh agar ko’ī Musalmān kisī Ġhair-Muslim shāhrī kā māl churā’e to us par ḥad jāri kī jā’egī.⁽¹⁾

Lehāzā yeh amr mutaḥaqqaq ho jātā hai keh mazāhib kā iḡhtelāf jān-o māl ko dūsroñ ke liye ḥalāl nahīn kartā.

3. Ġhair-Muslimoñ kī ‘ibādat-gāhoñ kā Taḥaffuz Sunnate Muḥammad ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam hai

Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne Ġhair-Muslimoñ kī ‘ibādat-gāhoñ ko bar-qarār rakhā. ‘Allāmah Ibn Qayyim “**Aḥkām ahl al-dhimmah**” meñ fatḥe Ḳhaybar ke mauqa’ par Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam kā ma‘mūl mubārak naql karte haiñ keh Ḥuẓūr Nabīye Akram ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam ne fatḥe Ḳhaybar ke ba’d wahān ke Ġhair-Muslimoñ ko un kī ‘ibādat-gāhoñ par bar-qarār rakhā aur un kī ‘ibādat-gāhoñ ko mismār nahīn farmāyā. Ba’d az-ān jab dīgar ‘ilāqe saltānate Islāmī meñ shāmil huwe to Ḳhulafā’e Rāshidīn aur Ṣaḥāba’e kirām raḍīya Allāhu ‘anhum ne bhī ittebā’e Nabwī ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam karte huwe un mulkoñ meñ

(1) Ibn Rushd fī Bidāyat al-mujtahid, 2: 299

maujūd ġhair-Muslimoñ kī kisī ‘ibādat-gāh ko mismār nahīn kiyā.⁽¹⁾

4. Ġhair-Muslimoñ kī ‘ibādat-gāhoñ kā Taḥaffuz Lāzim hai

Qur’ān-o Ḥadīs kī rū se Islāmī riyāsat par lāzim hai keh woh tamām mazāhib ke mazhabī maqāmāt aur ‘ibādat-gāhoñ kī ḥurmat kā khayāl rakhe aur unheñ taḥaffuz farāham kare. Qur’ān Majīd meñ sūrāt al-Ḥajj meñ irshāde girāmī hai:

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهَدَمْتُ صَوَامِعَ وَبِيَعٍ وَصَلَوَاتٍ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا. (2)

“Aur agar Allāh insānī ṭabaqāt meñ se ba‘z ko ba‘z ke zarī‘e ḥaṭātā nah rāhtā to ḵhānqāheñ aur girje aur kalīse aur masjideñ (ya‘nī tamām adyān ke mazhabī marākiz aur ‘ibādat-gāheñ) mismār aur wīrān kar dī jāteñ jin meñ kasrat se Allāh ke nām kā zikr kiyā jātā hai.”

Imām Abū Bakr al-Jaṣṣās “Aḥkām al-Qur’ān” meñ darje bālā āyat kī tafsīr meñ Imām Ḥasan Baṣrī kā qaul naql karte haiñ:

www.TahirulQadriBooks.com

(1) Ibn Qayyim fī Aḥkām ahl al-dhimmah, 3: 1199

(2) al-Ḥajj: 22‘ 40

يَدْفَعُ عَنْ هَذِهِ مُصَلَّيَاتِ أَهْلِ الدِّمَةِ بِالْمُؤْمِنِينَ. (1)

“Allāh Ta‘ālā Mominīn ke zarī‘e ġhair-Muslim shāhriyon ke kalīsā’oñ kā inhedām roktā hai (ya’nī Musalmānoñ ke zarī‘e un kī ḥifāzat farmātā hai).”

Isī āyat kī tashrīḥ meñ Imām Abū Bakr al-Jaṣṣās mazīd farmāte hain:

فِي الْآيَةِ دَلِيلٌ عَلَى أَنَّ هَذِهِ الْمَوَاضِعَ الْمَذْكُورَةَ لَا يَجُوزُ أَنْ تُهْدَمَ عَلَى مَنْ كَانَ لَهُ ذِمَّةٌ أَوْ عَهْدٌ مِنَ الْكُفَّارِ. (2)

“Aur āyat meñ is bāt par dalīl hai keh mazkūrah jagahoñ (ya’nī ‘ibādat-gāhoñ) kā girānā jā’iz nahīn agar-cheh woh ġhair-Muslim shāhriyon kī hī hoñ.”

Isī āyate karīmah kī tashrīḥ meñ Akḥfash bayān karte hain keh ġhair-Muslim shāhriyon kī ‘ibādat-gāheñ hargiz girā’ī nahīn jā’engī ya’nī Islāmī riyāsat kā farīzah hai keh unheñ kāmīl taḥaffuz farāham kare. Har qaum apnī iqdār kā taḥaffuz kartī hai, apnī riwāyāt aur ṣaqāfat ko farogh denā us kā jamhūrī ḥaq hai. Chunān-cheh mazhabī ikhtelāfāt ke bā-wujūd Musalmānoñ ko ḥukm diyā gayā hai hai woh ġhair-Muslimoñ kī ‘ibādat-gāhoñ kā taḥaffuz karen.

www.TahirulQadriBooks.com

(1) 1. Jaṣṣās fī Aḥkām al-Qur’ān, 5: 83

2. Ibn Qayyim fī Aḥkām ahl al-dhimmah, 3: 1169

(2) Jaṣṣās fī Aḥkām al-Qur’ān, 5: 83

‘Allāmah Ibn Qayyim “**Aḥkām ahl al-dhimmah**” men likhte hain:

يَدْفَعُ عَنْ مَوَاضِعِ مُتَعَبِّدَاتِهِم بِالْمُسْلِمِينَ.... كَمَا يُحِبُّ الدَّفْعُ عَنْ أَرْبَابِهَا
وَأِنْ كَانَ يُبْغِضُهُمْ، وَهَذَا الْقَوْلُ هُوَ الرَّاجِحُ، وَهُوَ مَذْهَبُ ابْنِ عَبَّاسٍ. (1)

“Allāh Ta‘ālā Musalmānoṅ ke zarī‘e un kī ‘ibādat-gāhoṅ kā difā‘ farmātā hai. Jaisā keh woh un ke ma‘būdoṅ kā difā‘ kartā hai muḥhālif aur nā-pasandīdah ‘aqīdah hone ke bā-wujūd. yehī qaul rājeḥ hai aur yehī Ḥaẓrat Ibn ‘Abbās raḍiya Allāhu ‘anhumā kā mauqif bhī hai.”

5. Muslim Aksrariyatī ‘Ilāqoṅ men bhī Wāqe‘ Ġhair-Muslim ‘Ibādat-gāheṅ Mismār Karne kī Mumāna‘at

Muslim aksariyatī ‘ilāqoṅ men bhī wāqe‘ Ġhair-Muslim shāhriyoṅ kī ‘ibādat-gāhoṅ ko mismār karne kī saḥtī se mumāna‘at hai bal-keh un kā tahāffuz Islāmī riyāsat kā ā‘īnī farz hai. Imām Jaṣṣāṣ ne “**Aḥkām al-Qur’ān**” men Muḥammad bin al-Ḥasan kā yeh qaul naql kiyā hai:

فِي أَرْضِ الصُّلْحِ إِذَا صَارَتْ مِصْرًا لِلْمُسْلِمِينَ، لَمْ يُهْدَمْ مَا كَانَ فِيهَا مِنْ
بَيْعَةٍ أَوْ كَنْيَسَةٍ أَوْ بَيْتِ نَارٍ. (2)

(1) Ibn Qayyim fī Aḥkām ahl al-dhimmah, 3: 1169

(2) Jaṣṣāṣ fī Aḥkām al-Qur’ān, 5: 83

“Şulḥ kī sar-zamīn par jab Musalmānoñ kā ko’ī shāhr ban jā’e to us meñ bhī pā’e jāne wāle girje, kalīse yā ātish-kade hargiz girā’e nahīn jā’enge.”

Is ḥiṣṣa’e bāḥs se sābit ho gayā keh jab Islām hamen ḥukm detā hai keh ham apne waṭan meñ maujūd ġhair-Muslimoñ kī ‘ibādat-gāhoñ tak kā har lehāz se taḥaffuz karen aur unhen un kī ‘ibādat-gāhoñ meñ āzādānah ‘ibādat kā mauqa‘ farmāham karen, to phir yeh kaise mumkin hai keh ko’ī shaḥṣ masājid meñ Allāh Ta‘ālā kī ‘ibādat-o bandagī meñ maşrūf logoñ ko maut ke ghāṭ utār de, masājid ko bamoñ ke zarī’e mismār kar de aur ḳḥud ko Musalmān bhī kāhlā’e!

www.TahirulQadriBooks.com

Faṣl siwum

**Islāmī Riyāsāt meñ Ġhair-Muslim
Shāhriyon ke Bunyādī Ḥuqūq se
Muta‘alliq Qawā‘id
(Legal Maxims)**

www.TahirulQadriBooks.com

www.TahirulQadriBooks.com

Muslim riyāsat meñ ġhair-Muslim shāhriyōñ ke ḥuqūq se muta‘alliq Qur‘ān-o Ḥadīs ke wāzeḥ aḥkāmat, ‘āhde Risālat Ma‘āb ṣallā Allāhu ‘alayhi wa-Ālihī wa-sallam aur daure Ṣaḥābah meñ ġhair-Muslim shāhriyōñ se ḥusne sulūk ke nazā‘ir ke zarī‘e is amr kī wazāḥat ho chukī hai keh Islām ġhair-Muslimon ko nah ṣirf Musalmānon jaise tamām ḥuqūq ‘atā kartā hai bal-keh unheñ har qism kā taḥaffuz bhī detā hai. Ka‘ī ṣadiyōñ par mushtamil Islāmī tārikḥ meñ is kī hazāron misālen maujūd haiñ. Guzashtah ṣafaḥāt meñ kī ga‘ī bāḥs se istinbāt karte huwe Islāmī riyāsat meñ ġhair-Muslim shāhriyōñ ke bunyādī ḥuqūq se muta‘alliq darje zail qawā‘id aur shar‘ī uṣūl (**legal maxims**) aḥz kiyejā sakte haiñ:

Qawā‘id nambar 1:

Ġhair-Muslim shāhriyōñ kī jān-o māl aur ‘izzat-o ābrū kā taḥaffuz Muslim riyāsat kī zimmah-dārī hai.

Qawā‘id nambar 2:

Islāmī riyāsat meñ Muslim aur ġhair-Muslim kā qīṣās aur diyat bar-ā-bar hai.

Qawā‘id nambar 3:

Islāmī riyāsat meñ Muslim aur ġhair-Muslim ḵhūn kī ḥurmat yak-sāñ hai.

Qawā‘id nambar 4:

Islāmī riyāsāt meñ Muslim aur ġhair-Muslim shāhrī ke ḥuqūq-o farā'iz yak-sān haiñ.

Qawā'id nambar 5:

Ġhair-Muslimon ko andarūnī wa bairūnī jārehīyat se taḥaffuz denā Muslim riyāsāt kī zimmah-dārī hai.

Qawā'id nambar 6:

Islāmī riyāsāt meñ ġhair-Muslim shāhriyon ko apne mazhab par qā'im rāhne kī mukammal āzādī hai.

Qawā'id nambar 7:

Ġhair-Muslimon ko Islāmī riyāsāt meñ 'ibādāt aur mazhabī rusūmāt kī mukammal āzādī hai.

Qawā'id nambar 8:

Sifārat-kāron ko taḥaffuz farāham karnā Muslim riyāsāt kī zimmah-dārī hai.

Qawā'id nambar 9:

Ġhair-Muslim 'ibādāt-gāhon aur mazhabī rāh-numā'on ko taḥaffuz farāham karnā Islāmī riyāsāt kī zimmah-dārī hai.

Qawā'id nambar 10:

Ma'zūrī, buḥāpe aur ġharībī meñ ġhair-Muslimon kā ḵhayāl rakhnā Islāmī riyāsāt kī zimmah-dārī hai.

Qawā'id nambar 11:

Tamām mazāhib kī ḥurmat kā taḥaffuz Islāmī riyāsāt kī zimmah-dārī hai.

www.TahirulQadriBooks.com

Mākḥaz-o marāji‘

1. al-Qur’ān al-Ḥakīm

(2) Tafsīr al-Qur’ān

2. **Jaṣṣāṣ**, Abū Bakr Aḥmad bin ‘Alī Rāzī (305_370 Hijrī). **Aḥkām al-Qur’ān**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Iḥyā’ al-Turāth, 1405 Hijrī.
3. **Ibn Kathīr**, Abū al-Fiḍā’ Ismā‘īl bin ‘Umar bin Kathīr bin Daw’ bin Kathīr bin Zar‘ Buṣrawī (701_774 Hijrī / 1301_1373 ‘Īsawī). **Tafsīr al-Qur’ān al-‘Azīm**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr, 1401 Hijrī.

(3) al-Hadīth

4. **Buḫḥārī**, Abū ‘Abd Allāh Muḥammad Ismā‘īl bin Ibrāhīm bin Muḡhīrah (194_256 Hijrī / 810_870 ‘Īsawī). **al-Ṣaḥīḥ**. Bayrūt, Lubnān: Dār Ibn Kathīr, al-Yamāmah, 1407 Hijrī / 1987 ‘Īsawī.
5. **Muslim**, Abū al-Ḥusayn Ibn al-Ḥajjāj bin Muslim bin Ward al-Qushayrī Naysābūrī (206_261 Hijrī / 821_875 ‘Īsawī). **al-Ṣaḥīḥ**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Iḥyā’ al-Turāth al-‘Arabī.
6. **Nasā’ī**, Abū ‘Abd al-Raḥmān Aḥmad bin Shu‘ayb bin ‘Alī (215_303 Hijrī / 830_915 ‘Īsawī). **al-Sunan**.

- Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah, 1416 Hijrī / 1991 ‘Īsawī.
7. **Abū Dāwūd**, Sulaymān bin Ash‘ath bin Ishāq bin Bashīr bin Shaddād Azdī Sajistānī (202_275 Hijrī / 817_889 ‘Īsawī). **al-Sunan**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr, 1414 Hijrī / 1994 ‘Īsawī.
 8. **Ibn Mājah**, Abū ‘Abd Allāh Muḥammad bin Yazīd Qazwīnī (209_273 Hijrī / 824_887 ‘Īsawī). **al-Sunan**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr.
 9. **Abū Nu‘aym**, Aḥmad bin ‘Abd Allāh bin Aḥmad Aṣbahānī (336_430 Hijrī / 948_1038 ‘Īsawī). **Musnad al-Imām Abī Ḥanīfah**. Riyāḍ, Sa‘ūdī ‘Arab: Maktabat al-Kawthar, 1415 Hijrī.
 10. **Mālik**, Ibn Anas bin Mālik raḍiya Allāhu ‘anhu bin Abī ‘Āmir bin ‘Amr bin Ḥārith Aṣbahī (93_179 Hijrī / 712_795 ‘Īsawī). **al-Muwattā**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Iḥyā’ al-Turāth al-‘Arabī, 1406 Hijrī / 1985 ‘Īsawī.
 11. **Shāfi‘ī**, Abū ‘Abd Allāh Muḥammad bin Idrīs bin ‘Abbās bin ‘Uthmān bin Shāfi‘ Qurashī (150_204 H). **al-Musnad**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah.
 12. **Aḥmad bin Ḥanbal**, Abū ‘Abd Allāh Shaybānī (164_241 Hijrī / 780_855 ‘Īsawī). **al-Musnad**. Bayrūt, Lubnān: Mu’assasat al-Risālah. 1420 Hijrī / 1999 ‘Īsawī.

13. **‘Abd al-Razzāq**, Abū Bakr bin Ḥammām bin Nāfi‘ Ṣan‘ānī (126_211 Hijrī / 844_826 ‘Īsawī). **al-Muṣannaf**. Bayrūt, Lubnān: al-Maktab al-Islāmī, 1403 Hijrī.
14. **Ibn Abī Shaybah**, Abū Bakr ‘Abd Allāh bin Muḥammad bin Abī Shaybah al-Kūfī (159_235 Hijrī / 776_849 ‘Īsawī). **al-Muṣannaf**. Riyād, Sa‘ūdī ‘Arab: Maktabat al-Rushd, 1409 Hijrī.
15. **‘Abd bin Ḥumayd**, Abū Muḥammad ‘Abd bin Ḥumayd bin Naṣr al-Kissī (Mutawaffā 249 Hijrī / 863 ‘Īsawī). **al-Musnad**. Qāhirah, Miṣr: Maktabat al-Sunnah, 1408 Hijrī / 1988 ‘Īsawī.
16. **Dārimī**, Abū Muḥammad ‘Abd Allāh bin ‘Abd al-Raḥmān (181_255 Hijrī / 797_869 ‘Īsawī). **al-Sunan**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Arabī, 1407 Hijrī.
17. **Bazzār**, Abū Bakr Aḥmad bin ‘Amr bin ‘Abd al-Ḳhālīq Baṣrī (215_292 Hijrī / 830_905 ‘Īsawī). **al-Musnad (al-Baḥr al-zaḥḥāh)**. Bayrūt, Lubnān: Mu’assasat ‘Ulūm al-Qur’ān, 1409 Hijrī.
18. **Marwazī**, Abū Bakr Aḥmad bin ‘Alī bin Sa‘īd Umawī (202_292 Hijrī) **Musnad Abī Bakr al-Ṣiddīq**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Maktab al-Islāmī.
19. **Abū Ya‘lá**, Aḥmad bin ‘Alī bin Muthanná bin Yaḥyá bin ‘Īsá bin Ḥilāl Mawṣilī Tamīmī (210_307 Hijrī / 825_919 ‘Īsawī). **al-Musnad**. Dimashq, Shām: Dār al-Māmūn lil-Turāth, 1404 Hijrī / 1984 ‘Īsawī.

20. **Ṭabarānī**, Abū al-Qāsim Sulaymān bin Aḥmad bin Ayyūb bin Muṭayyir al-Laḥmī (260_360 Hijrī / 873_971 ‘Īsawī). **al-Mu‘jam al-kabīr**. Mawṣil, ‘Irāq: Maṭba‘at al-‘Ulūm wa-al-Ḥikam, 1403 Hijrī / 1983 ‘Īsawī.
21. **Ḥākim**, Abū ‘Abd Allāh Muḥammad bin ‘Abd Allāh bin Muḥammad (321_405 Hijrī / 933_1014 ‘Īsawī). **al-Mustadrak ‘alā al-ṣaḥīḥayn**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah, 1411 Hijrī / 1990 ‘Īsawī.
22. **Bayhaqī**, Abū Bakr Aḥmad bin Ḥusayn bin ‘Alī bin ‘Abd Allāh bin Mūsá (384_458 Hijrī / 994_1066 ‘Īsawī). **al-Sunan al-kubrā**. Makkah Mukarramah, Sa‘ūdī ‘Arab: Maktabah Dār al-Bāz, 1414 Hijrī / 1994 ‘Īsawī.
23. **Dāraqutnī**, Abū al-Ḥasan ‘Alī bin ‘Umar bin Aḥmad bin Maḥdī bin Mas‘ūd bin Nu‘mān (306_385 Hijrī / 918_995 ‘Īsawī). **al-Sunan**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Ma‘rifah, 1386 Hijrī / 1966 ‘Īsawī.
24. **Mundhirī**, Abū Muḥammad ‘Abd al-‘Azīm bin ‘Abd al-Qawī bin ‘Abd Allāh bin Salāmah bin Sa‘d (581_656 Hijrī / 1185_1258 ‘Īsawī). **al-Tarḡīb wa-al-tarḥīb min al-Ḥadīth al-Sharīf**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah, 1417 Hijrī.
25. **Zayla‘ī**, Abū Muḥammad ‘Abd Allāh bin Yūsuf Ḥanafī (Mutawaffá 762 Hijrī). **Naṣb al-rāyah li-aḥadīth al-hidāyah**. Miṣr: Dār al-Ḥadīth, 1357 Hijrī.

26. **Rabī‘**, Ibn Ḥabīb bin ‘Umar Azdī Baṣrī. **al-Jāmi‘ al-ṣaḥīḥ Musnad al-Imām al-Rabī‘ bin Ḥabīb**. Bayrūt, Lubnān, Dār al-Ḥikmah, 14115 Hijrī.
27. **Hindī**, Ḥusām al-Dīn ‘Alā’ al-Dīn ‘Alī Muttaqī (Mutawaffá 975 Hijrī). **Kanz al-‘ummāl fī Sunan al-aqwāl wa-al-af‘āl**. Bayrūt, Lubnān: Mu’assasat al-Risālah, 1399 Hijrī / 1979 ‘Īsawī.
28. **‘Ajlūnī**, Abū al-Fidā’ Ismā‘īl bin Muḥammad Jarrāḥī (1087_1162 Hijrī / 1676_1749 ‘Īsawī). **Kashf al-khafā wa-muzīl al-libās ‘ammā ishtuhira min al-aḥādīth ‘alā alsinat al-nās**. Bayrūt, Lubnān: Mu’assasat al-Risālah, 1405 Hijrī / 1985 ‘Īsawī.

(4) Shurūḥāt al-Hadīth

29. **Ibn ‘Abd al-Barr**, Abū ‘Umar Yūsuf bin ‘Abd Allāh bin ‘Abd al-‘Azīz al-Namarī (368_463 Hijrī / 979_1071 ‘Īsawī). **al-Tamhīd li-mā fī al-Muwaṭṭa’ min al-ma‘ānī wa-al-asānīd**. Mağhrib (Marākish): Wizārat ‘Umūm al-Awqāf, 1387 Hijrī
30. **Nawawī**, Abū Zakarīyā Muḥy al-Dīn Yaḥyá bin Sharaf bin Murrī (631_677 Hijrī / 1233_1278 ‘Īsawī). **Sharh al-Nawawī ‘alā Ṣaḥīḥ Muslim**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Iḥyā’ al-Turāth, 1392 Hijrī.
31. **‘Aynī**, Badr al-Dīn Abū Muḥammad Maḥmūd bin Aḥmad bin Mūsá bin Aḥmad bin Ḥusayn bin Yūsuf bin Maḥmūd (762_855 Hijrī / 1361_1451 ‘Īsawī).

‘**Umdat al-Qārī Sharh Ṣaḥīḥ al-Buḫḥārī**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Iḥyā’ al-Turāth al-‘Arabī.

(5) al-Fiqh wa Uṣūl al-Fiqh

32. **Abū Yūsuf**, Ya‘qūb bin Ibrāhīm (Mutawaffā 182 Hijrī). **Kitāb al-Ḳharāj**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Ma‘rifah.
33. **Shaybānī**, Abū ‘Abd Allāh Muḥammad bin Ḥasan bin Farqad (123_189 Hijrī). **al-Mabsūṭ**. Karāchī, Pākistān: Idārat al-Qur’ān wa-al-‘Ulūm al-Islāmīyah.
34. **Shaybānī**, Abū ‘Abd Allāh Muḥammad bin Ḥasan bin Farqad (123_189 Hijrī). **al-Ḥujjat ‘alā ahli al-Madīnah**. Bayrūt Lubanān: ‘Ālim al-Kutub, 1403 Hijrī.
35. **Yahyá bin Ādam**, Abū Zakarīyā Ibn Sulaymān Qurashī (203 Hijrī). **Kitāb al-Ḳharāj**. Lāhor, Pākistān: al-Maktabat al-Islāmīyah, 1974 ‘Īsawī.
36. **Shāfi‘ī**, Abū ‘Abd Allāh Muḥammad bin Idrīs bin ‘Abbās bin ‘Uṯmān bin Shāfi‘ Qurashī (150_204 Hijrī / 767_819 ‘Īsawī). **al-Umm**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Ma‘rifah, 1393 Hijrī.
37. **Abū ‘Ubayd**, Qāsim bin Salām (Mutawaffā 224 Hijrī). **Kitāb al-Amwāl**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr, 1408 Hijri.

38. **Ibn Zanjawayh**, Humayd. (251 Hijrī) **Kitāb al-Amwāl Kitāb al-Amwāl**. Riyād, Sa‘ūdī ‘Arab: Markaz al-Malik Fayṣal lil-Buhūth wa-al-Dirāsāt al-Islāmīyah, 1406 Hijrī / 1986 ‘Īsawī.
39. **Ṭahāwī**, Abū Ja‘far Aḥmad bin Muḥammad bin Salāmah bin Salamah (229_321 Hijrī / 853_933 ‘Īsawī). **Sharḥ Ma‘ānī al-Āthār**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah, 1399 Hijrī.
40. **Ibn Ḥazm**, Abū Muḥammad ‘Alī bin Aḥmad bin Sa‘īd bin Ḥazm Andalusī al-Zāhirī (383_456 Hijrī / 994_1064 ‘Īsawī). **al-Muḥallā bi-al-āthār**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Āfāq al-Jadīdah.
41. **Sarḫasī**, Shams al-Dīn, (Mutawaffā 483 Hijrī). **Kitāb al-Mabsūṭ**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Ma‘rifah, 1398 Hijrī / 1978 ‘Īsawī.
42. **Kāsānī**, ‘Alā’u al-Dīn (Mutawaffā 587 Hijrī). **Badā’i‘ al-ṣanā’i‘**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kitāb al-‘Arabī, 1982 ‘Īsawī.
43. **Ibn Rushd**, Abū Walīd Muḥammad bin Aḥmad bin Muḥammad bin Rushd al-Qurṭubī (Mutawaffā 595 Hijrī) **Bidāyat al-mujtahid**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr.
44. **Ibn Qudāmah**, Abū Muḥammad ‘Abd Allāh bin Aḥmad al-Maqdisī (541_620 Hijrī). **al-Mughnī fī**

fiqh al-Imām Aḥmad bin Ḥanbal al-Shaybānī.
Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr, 1405 Hijrī.

45. **Qarāfi**, Abū al-‘Abbās Shihāb al-Dīn Aḥmad bin Idrīs Mālikī (Mutawaffā 684 Hijrī). **al-Furūq / Anwār al-burūq fī Anwā’ al-Furūq.** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah, 1418 Hijrī / 1998 ‘Īsawī.
46. **Ibn Qayyim**, Abū ‘Abd Allāh bin Muḥammad bin Abū Bakr Ayyūb al-Zura‘ī (691_751 Hijrī). **Aḥkām ahl al-dhimmah.** Bayrūt, Lubnān: Dār Ibn Ḥazm, 1418 Hijrī / 1997 ‘Īsawī.
47. **Ḥaṣkafī**, Muḥammad ‘Alā’ al-Dīn bin ‘Alī Ḥanafī (1025_1088 Hijrī) **al-Durr al-Muḥtār Sharḥ Tanwīr al-abṣār.** Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr, 1386 Hijrī.
48. **Ibn ‘Ābidīn Shāmī**, Muḥammad bin Muḥammad Amīn bin ‘Umar bin ‘Abd al-‘Azīz ‘Abidīn Dimishqī (1244_1306 Hijrī). **Radd al-muḥtār ‘alā al-Durr al-muḥtār Sharḥ Tanwīr al-abṣār**, Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr, 1386 Hijrī.
49. **Muṣṭafā bin Sa’d**, al-Suyūṭī al-Ruḥaybānī. **Maṭālib ūlī al-nuhā fī Sharḥ Ġhāyat al-muntahā.** Dimashq, Shām: al-Maktab al-Islāmī, 1961 ‘Īsawī.

(6) al-Sīrah

50. **Ibn Sa‘d**, Abū ‘Abd Allāh Muḥammad (168_230 Hijrī / 784_845 ‘Īsawī). **al-Ṭabaqāt al-kubrā**. Bayrūt, Lubnān: Dār Bayrūt li-Ṭibā‘ah wa-al-Nashr, 1398 Hijrī / 1978 ‘Īsawī.

(7) al-Fatāwá

51. **Ibn Taymīyah**, Abū al-‘Abbās Aḥmad bin ‘Abd al-Ḥalīm Ḥarrānī (661_728 Hijrī / 1263_1328 ‘Īsawī). **Majmū‘ al-fatawá**. Maktabah Ibn Taymīyah.

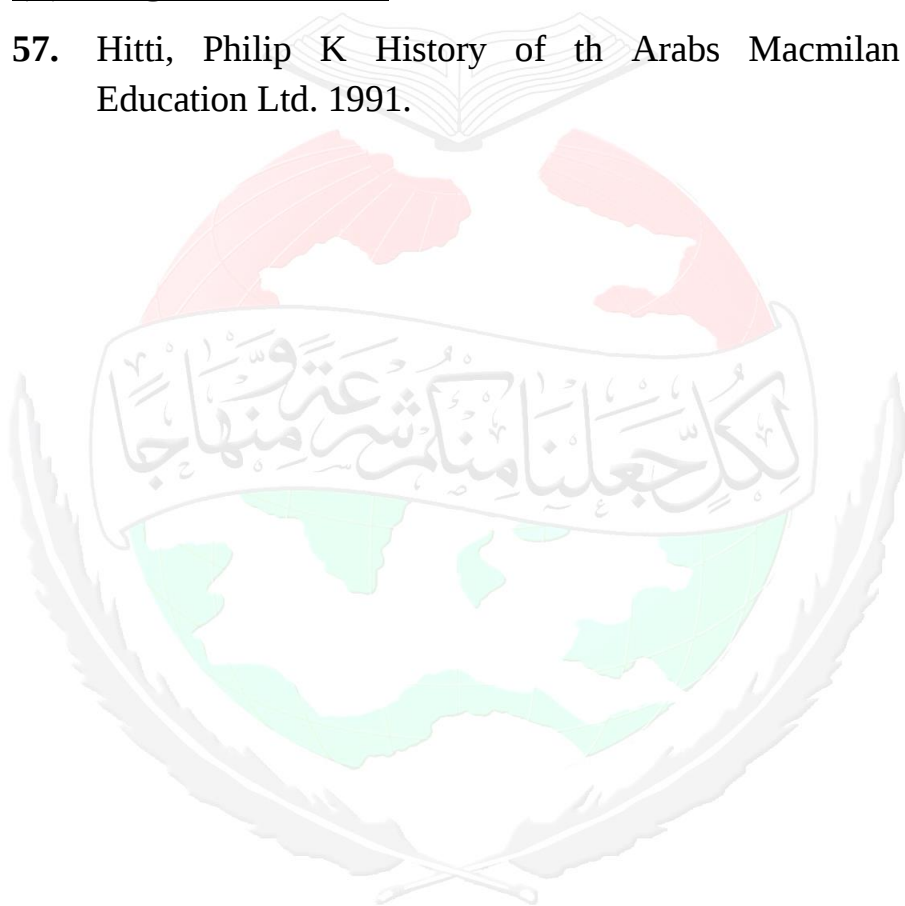
(8) al-Tārīkh

52. **Balādhurī**, Aḥmad bin Yahyá bin Jābir (279 Hijrī). **Futūḥ al-buldān**. Bayrūt, Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah 1403 Hijrī / 1983 ‘Īsawī.
53. **Ṭabarī**, Abū Ja‘far Muḥammad bin Jarīr bin Yazīd (224_310 Hijrī / 839_923 ‘Īsawī). **Tārīkh al-umam wa-al-mulūk**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah, 1407 Hijrī.
54. **Ṭūsī**, Abū Jā‘far Muḥammad bin Ḥasan (385_460 Hijrī). **al-Iqtisād al-hādī ilá ṭarīq al-rashād**. Tehrān, Īrān: Maktabat Jāmi‘ Chihilsutūn.
55. **Ḳhaṭīb Baġhdādī**, Abū Bakr Aḥmad bin ‘Alī bin Thābit bin Aḥmad (392_463 Hijrī 1002_1071 ‘Īsawī). **Tārīkh Baġhdād**. Bayrūt, Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmīyah.
56. **Ibn ‘Asākir**, Abū Qāsim ‘Alī bin al-Ḥasan bin Hibat Allāh bin ‘Abd Allāh bin Ḥusayn Dimashqī al-Shāfi‘ī

(499_571 Hijrī / 1105_1176 ‘Īsawī). **Tārīkh Dimashq al-kabīr al-ma‘rūf bi: Tārīkh Ibn ‘Asākir**). Bayrūt, Lubnān: Dār al-Fikr, 1995 ‘Īsawī.

(9) Angrezī Kutub

57. Hitti, Philip K History of th Arabs Macmilan Education Ltd. 1991.

www.TahirulQadriBooks.com